يېڭى ژىلنىڭلار مۇبارەك بولسۇن، ئەزىز ۋېرىنداشلار!

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

1999
ژىل
1 ـ يانۋار
چۈرىمە
№1
(4114)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئابدۇخالىق سەپەرى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇنىڭ قازاقستان خەلقىگە يېڭى ژىللىق تەبرىكى

ھورمەتلىك خەلقىم. تۇققان ئىلىم!

بۇگۈن يېڭى ژىلنى قارشى ئېلىۋاتىمىز.ئوتكەن 1998 ـ ژىل قانداق ۋاقىەلەر بىلەن خەلقىنىڭ ئېسىدە قالدى دېسەك، ئەڭ ئالدى بىلەن 1998 ـ ژىلنىڭ خەلق تارىخىنى تەتقىق قىلىش ژىلى، ئەل بىرلىگى ژىلى بولغانلىغىنى ئېيتىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ ئالىملىرىمىز بىلەن مۇتەخەسىسلىرىمىز كوپ ئەمگەك سىڭىرىپ، خەلقىمىزنىڭ قېدىمىي تارىخىنى كوپچىلىك ئېلىمىزگە يەتكۈزدى، ياشلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىككە تەربىيەلەش يولىدا نۇرغۇن ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

ئىككىنچى چوڭ بىر ۋاقىە ـ بىزنىڭ پايتەختىمىز بېپايان قازاقستاننىڭ ئوتتۇرىسىدىن، خاسىيەتلىك ساري ـ ئارقانىڭ تورىدىن ئورۇن ئېلىپ، دولەت بولغىنىمىزنى دۇنيا يۈزىگە تونۇتتى. يېڭى پايتەخت قازاق خەلقىنى ئىلگەركىدىنمۇ مەككەم جىپىلاشتۇرۇپ، پايتەختنى كوچىرىشىمىزنىڭ سىرىنى چۈشەندۈردى. پۈتكۈل قازاقستاننىڭ مۇستەقىل ئەل ئېكەنلىگىنى، كۈچ ـ قۇۋۋىتى مول ئېكەنلىگىنى تونۇپ بىلدى.

يەنە بىر ئېيتىدىغان مەسىلە، بىز ئەل سۈپىتىدە دۇنياۋي، ئىختىسادىي بوھران ئالدىدا بەرداشلىق بېرىشنى بىلدۇق. شەرقىي ئاسىيادا باشلانغان بوھران روسسىيەنى چەتتە قالدۇرمىدى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، شەرقىي ئاسىيادىكى بوھراننىڭ تەسىرىدىن 100 مىللىوندىن ئوشۇق ئادەم كەمبىغەلچىلىككە ئۇچرىدى. 600 مىلليارد قا يېقىن دوللار شامالغا ئۇچتى.روسسىيەنىڭ ئوزىدىلا بىر كۈننىڭ ئىچىدە باھا تورت ـ بەش ھەسسە ئوسۇپ كەتتى. ئاخچىنىڭ خۇنى توۋەنلەپ، خەلق ئاچارچىلىققا ئۇچرىدى.

دۇنيادىكى موشۇنداق ئېغىر ئەھۋاللارغا قارىماستىن، بىزنىڭ قازاقستاندا ئوتتۇرا ھېساپتىكى ئىش ھەققى، ئوتتۇرا ھېساپتىكى پېنسىيە بىر چاغلاردىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئارىسىدا ئەڭ ژۇقۇرى دەرىجىدە بولۇۋاتىدۇ.بوھران مەزگىلىدە قازاقستاننىڭ ئىختىسادىي بىلەن قازاقستاننىڭ تەگكىسى ھېچ قانداق ئوزگەرمەستىن بىر قېلىپتا قالدى. بۇنىڭ ئوزى چوڭ ئوتۇقتۇر. بىزنىڭ مۇستەقىللىغىمىزنىڭ ئەڭ دەسلەپكى مېۋىسى دەپ موشۇنى ئېيتالايمىز.

مېنىڭ قازاقستان خەلقىگە يوللىغان مەكتۇبۇمدە، سىلەر بىلىسىلەر، ئەڭ ئالدى بىلەن بوھرانغا قارشى تۇرۇش پروگراممىسى، ئىككىنچىدىن،جەمىيەتنى دېموكراتىيەلەشتۈرۈش پروگراممىسى تەكلىپ قىلىنغان ئىدى. شۇنداقلا موشۇ پروگراممىنى تەھلىل قىلىش مەزگىلىدە، مۇھاكىمە قىلىش مەزگىلىدە بىزنىڭ پارلامېنتىمىز1999ـ ژىلى10ـ يانۋارغا پرېزىدېنت سايلىمىنى بەلگۈلىگىنىمۇ ئوزەكلارغا ياخشى مەلۇم.

ئالدىمىزدىكى ژىل ئوڭاي بولىدىغاندەك ئەمەس. دۇنيانى قاپلىغان بوھران قازاقستاننىمۇ چەتتە قالدۇرىدىغاندەك ئەمەس. چۈنكى نېفتىنىڭ باھاسى توۋەنلىدى، مېتاللىنىڭ باھاسىمۇ توۋەنلەپ كەتتى. دولەت غەزىنىسىگە چۈشىدىغان كىرىمىمۇ ئازىيىدۇ. شۇنداقتىمۇ مېنىڭ ۋە بىزنىڭ ھوكۇمەتنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان مەخسەتلىك ئىشلىرىمىز خەلقىمىزگە بۇ قېيىن ئوتكەلدىنمۇ خېلە ئاز قىيىنچىلىقلار بىلەن ئوتۈشكە ئىمكانىيەت بېرىدىغانلىغىنا ئىشىنىمەن.

ئوزەكلار بىلىسىلەركى، 1998ـ ژىلى مېنىڭ تاپشۇرۇغۇم بويىچە ھوكۇمەت پېنسىيەلەرنى ئوز ۋاقتىدا تولەش، بىرمۇ بالىنى مەكتەپتىن سىرت قالدۇرماسلىق، ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىجارەتنى جانلاندۇرۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقىمۇ جىددىي چارىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كوپ كۈچ چىقاردى.

خاسىيەتلىك رامىزان ئېيىدا چىن ژۇرەكتىن، سەممىي تىلىگەن تىلەك ئورۇنلىنىدۇ. دېگەن ئۇقۇم بار ئېكەنلىگى بارلىغىمىزغا مەلۇم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بارلىق ئاتا ـ ئانىلارغا، ئوز زاماندىشلىرىمغا، بىزنىڭ ئوسۇپ كېلىۋاتقان ئەۋلادىمىز ـ ياش ئوغۇل ـ قىزلىرىمىزغا چەكسىز بەخت تىلەيمەن.

يېڭى ژىلىڭلار مۇبارەك بولسۇن، ھورمەتلىك خەلقىم! بەرىكەت مول بولسۇن! بارلىغىمىز بەختلىك بولايلى!

تىلىگىم

بەش كۈنلۈك ئالەمدە دوست، ھەر دەقىقە غەنىمەت بىل،
خوپ ئېدى ھەر دەقىقە، خوشالىققا چومۇلسە دىل.
كەلمەك بار، كەتمەكمۇ ھەق، باقى ئەمەستۇر بۇ ئالەم،
نە يەتسۇن بۇ بەش كۈندە، ئوتسە كۈنلەر ئىناق ـ ئىجىل.

بىسىپ قورۇق، چىش سارغىيىپ، ئاقارغىچە چاچ ـ ساقال،
ئوتسە كىم ئىز قالدۇرۇپ، ئەجرىدىن بولماس خىجىل.
ژىل قوينىدا تەر توكۈپ، مەيلى تاپسۇن پۇل، مال، دۇنيا،
كىم سويۈنسۇن ئۇنداقلاردىن، قىل چىقماس بولسا بېخىل.

ژىل ئوتەر، ژىللار ئوتەر، تاپقىنىمىز قالۇر ئاخىر،
كېيىن بىلەن ئېپ كېتىشكە، ھەق ئالدىدا يوقتۇر كېپىل.
بېخىللىق، بېغۇتلىقتىن ھېچ بىر پايدا كەلگەن ئەمەس،
تەدبىرلىك، مەرتلىكلىكتىن كورۇنەر ئادەم ئىسىل.

ژىل ئوتەر، ژىلنى ياساپ ئومۇر ئوتەر ئۇمۇت بىلەن،
يېتەرمىز پەللىلەرگە كۈرەشلەردە بولساق، دېدىل.
كۈن ئوتەر، كۈنمۇ ئوتەر، قېرىتالماس ئۇمۇتلەرنى،

ئەي خەلقىم ئۇمىدىڭ يار، ئامەت قۇچۇپ گۈلدەك ئېچىل.
تىلىگى قۇربانىنىڭ بۇ ئارچا ئەييامدا،
ئامىتىمىز ژىلى بولسۇن بىز ئۈچۈن بۇ يېڭى ژىل.

يېڭى ژىل ھارپىسىدىكى

بىر سوئالغا بېرىلگەن ھەر خىل جاۋاپلار

ئادەتتە ھەر بىر ژىل ئاياقلىشىش مەزگىلىدە ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى، مەھكىمىلەر، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار، ھەتتا شەخسلەر ئاياقلىشىۋاتقان ژىل يەكۈنلىرىنى چىقىرىپ، كەلگۈسى ژىلغا ۋەزىپىلەر بەلگىلەيدۇ. شۇ ۋەھدىن يېڭى ژىل ھارپىسىدا مۇخبىرىمىز ساۋۇت ئىسكەندەرىي پائالىيەتلىرى خەلقىمىزنىڭ مەنپەيىتىگە ئالاقىدار بولغان ئەينە شۇ خىل كولېكتىۋلارنىڭ بىر نەچچىسىنىڭ رەھبەرلىرىگە يولۇقۇپ، ئوتۇۋاتقان ژىلدا ئەمەلگە ئاشۇرغان ۋە كەلگۈسى ژىلدا كوزدە توتۇۋاتقان ئىشلىرى ھەققىدە ئېيتىپ بېرىشى ئۈچۈن ئۇلارغا بىر سوئال بىلەن مۇراجىئەت قىلغان ئىدى. گېزىتخانىلىرىمىزغا شۇنىڭ تەپسىلاتىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

كاممۇنار تالىپوۋ- قازاقستان شەرىقشۇناسلىق ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتى يېنىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ رەھبىرى.

ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىدە خەلقىمىزنىڭ ئوتمۇش تارىخى،كلاسسىك ۋە زامانىۋىي ئەدەبىياتى،تىلى، ئېتنوگرافىيەسىنى تەتقىق قىلىش بويىچەپەن دوكتورلىرى، نامزاتلىرى ۋە ئىلمى خادىملاردىن ئىبارەت 35كىشى پائالىيەت كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئالىملىرى بىز بۇ ساھالار بويىچە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، قىسمەن مۇۋاپىقىيەتلەرگە قول يەتكۈزدۇق.ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئالىملىرى ئىزدىنىش ئىشلىرى ئۈچۈن ۋە مەخپىروۋىنىڭ پەن دوكتورى، ش. ئايۇپوۋ، م. يۇنۇسوۋا،ك. ھاجىيېۋلارنىڭ نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيەلىرىنى مۇۋاپىقىيەتلىك ياقلاپ چىققانلىغى شۇنىڭ بىر دەللىلىدۇر. ئەلۋەتتە، قەدىمىي باي مەدەنىيەت مىراسقا ئېگە بولغان خەلقىمىزنىڭ ئوتمۇش تارىخى، كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئېتنوگرافىيەسىنى مۇكەممەل تەتقىق قىلىپ،بىر ئىزناغا سېلىش ناھايىتى كوپ كۈچ چىقىرىشنى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن كەڭ شارائىتنىڭ يارىتىلىپ،بېرىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇندىمۇ بىزبارمۇمكىنچىلىكلەردىن پايدىلىنىپ،قىسمەن دەرىجىدەبولسىمۇ بۇ ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا كۈچىمىزنى سەپەرۋەر قىلىپ كېلىۋاتىمىز.

ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىمىزنى بىر تۈتاش ئېلىپ بېرىشنى كوزدە تۇتۇپ، ئوتتۇرا ئەسىردىكى ھۆلى قۇرۇلغان بۇگۈنكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىكى ئىلمىي مەركەزلەر،كەسىپداشلىرىمىز بولغان شەخسىي ئالىملار بىلەن ئورنىتىلغان مۇناسىۋىتىمىز ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىۋاتىدۇ. ئالدىمىزدىكى ژىلدە ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنىي ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى غوجاخەمەت سەدۋاقاسوۋنىڭ 70ژىللىق تەۋەللۇدىغا مۇناسىۋەتلىك خەلق ئالىق ئۇيغۇرشۇناسلىق كونفېرىنسىيەسىنى ئوتكۈزۈش نىيىدا بولۇۋاتىمىز. ياشلارنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش مەسىلىسىمۇ بىزنىڭ دىققەت نەزىرىمىزدىن چەتتە قېلىۋاتقىنى يوق. ئالدىمىزدا ئىلمىي ئىش ژۇرگۈزۈش ئۈچۈن لاياقەتلىك دەپ تېپىلغان بىر نەچچە ياشلار ئاسپىرانتۇرىمىزغا قوبۇل قىلىنىدىغان بولىدۇ. دېمەك بۇ ئارقىلىق بىز ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنىي بويىچە ۋارىسلىرىمىزنى يېتىشتۈرىدىغان بولىمىز.

زەينۇللام سېتەكوۋ - ئۇيغۇر تېاترى دراماتورىنىڭ ئورۇنباسارى.

ئەڭ ئالدى بىلەن خەلقىمىز ۋە تاماشىبىنلىرىمىزنى تېاتر بېناسىنى يېڭىلاپ ياساپ چىقىشتەك قىممەتلىك قانداق كېتىپبارىغانلىغى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى قىزىقتۇرىدىغان بولۇشى كېرەك. مەلۇمكى، بۇ ئىشتا دولەت تەرىپىدىن ئاجرىتىلغان مەبلەغ بىلەن ئېراققا بارالمايدىغانلىغىمىزنى ھىس قىلىپ، ئومۇمىي خەلقىمىزگە قول ئۇچىنى بېرىشى ئۈچۈن مۇراجىئەت قىلىشىمىزغا توغرا كەلگەن ئىدى. بىر نەچچە قېتىم بۇ مەخسەتتە تېلېموروفونلار ئوتكۈزگىنىمىزدەتىلىگىمىزنىڭ يەردە قالمايدىغانلىغىغا كوزۈمىز يەتتى. بولۇپمۇ دەۋىر روھىغا يېڭىچەياندىشىپ زامانىۋىي تىپتىكى ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنى تەشكىل قىلغان مىللەتپەرۋەر ئەزمەتلىرىمىز، ئىش بىلەرمەن تىجارەتچىلىرىمىز چوڭ يولەك بولدى. نەتىجىدە تەشۋىش ۋە ئۈمۈتلەر بىلەن باشلىغان بۇ ئىشىمىزنىڭ ئاخىرىغا مۇۋاپىقىيەتلىك چىقىدىغانلىغىمىزغاكوزۈمىز ئىشەشلىك يېتىدىغانغا ئوتتى.بۇ كۈنلەردە قۇرۇلۇش ئىشىنىڭ ئاساسى قىسمى، بىنانىڭ ئىچكى قىسمىغا تەئەللۇق ئىشلار جىددىي ژۇرگۈزۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئىشلارمۇ ئاسانلىق بىلەن ئەمەلگە ئېشىۋاتقىنى يوق. چۈنكى خراجەت مەسىلىسىدە بىزگە دولەت تەرىپىدىن بېرىلىشى ۋەدە قىلىنغان ئاخچىنى تولۇق ئېلىش مۇمكىنچىلىكى بولمايۋاتىدۇ. شۇندىمۇ بىز ئىلاجسىز قول قوشتۇرۇپ ئولتار ماستىن خەلقىمىزگە، ئۇز كۈچىمىزگە تايىنىپ، قۇرۇلۇش ئىشىنى داۋاملاشتۇرىۋاتىمىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە خەلقىنىڭ مەدەنىيەت، سەنئىتىنى قەدىرلەيدىغان پەرزەنتلىرى چوڭ يولەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ. ئۇز سەھنىمىز بولمىسىمۇ ئالمۇتىنىڭ چوڭ كونسېرت زالىلىرىداكەينى كەينىدىن كورسىتىلىۋاتقان كونسېرتلىرىمىزغا ئۇلارنىڭ ھاملىق قىلىپ،ئۇنىڭدىن چۈشكەن پۇل تولۇغى بىلەن تېاترىمىزغا بېرىلىۋاتقانلىقتىن قۇرۇلۇش ئىشلىرىمىزنى ئۇزۇلۇكسىز ژۇرگۈزۈش ئىمكانىيىتى تۇغۇلۇۋاتىدۇ. نەتىجىدە مىللىي سەھنىمىزدە سەنئەت سويەرى تاماشىبىنلىرىمىزنى قىزغىن قارشى ئالىدىغان كۈنلىرىمىز يېقىنلاشماقتا. شۇندا بىز ئالدىمىزدىكى ژىلى ھازىرچە قولىمىزدا تەييارلىنىپ تۇرغان سەھنە ئەسەرلىرىمىزنى،مۇقاملار ۋەخەلق ناخشىلىرىدىن تۈزۈلگەن كونسېرت نومۇرلىرىمىز بىلەن تاماشىبىنلىرىمىزنىڭ كوكلىدىن چىقىدىغان بولىمىز دېگەن ئىشەنچىدە ژۇرىۋاتىمىز.

بۇ ژىل بىزگە كوكۈل بۇلۇش يۇزىسىدىن ئەمگىكىمىزنى مۇناسىپ باھالاپ، ھوكۇمىتىمىز تەرىپىدىن تېاترىمىز دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋقاقازاقستان خەلق ئارتىستى، ئادالەت ئەكبەروۋا، مارات مەمەتباقىيېۋلارغا قازاقستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىست ئاتاقلىرىنىڭ بېرىلىشى كوللېكتىۋىمىز ئۈچۈن يەنە بىر خوشالىق بولدى.

زېرىپ مولۇتوۋ - «رائۇئان» نەشرىياتى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى.

جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ئۈچۈن تەييار ۋە كۈمانىتارلىق پەنلەر بويىچە دەرسلىك،قوراللىرى ئاساسى جەھەتتىن نەشرىياتىمىزدىن چىقىرىلىدۇ.دەۋىر خاراكتېرىنىڭ ئۈزگىرىشىگە باغلىق بىزنىڭ ئىشىمىزدىمۇ ئېغىرچىلىقلار يۈز بېرىۋاتىدۇ. سەۋەبى ئىلگىركى ژىللاردا بىر دەرسلىك ھېچ قانداق ئۈزگىرىشسىز، تەييارھالەتتە قايتىدىن بىر نەچچە قېتىم نەشر قىلىنىدىغان بولسا، ئەندىكى ۋاقىتتا دەرسلىكلەرنىڭ ئىدىيەۋىي كوزقاراش ئۈزگىرىشىدىن ئۈزگەرتىلىپ،يېزىلىۋاتقانلىغىدىن ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى دىققەتچانلىق بىلەن تەھرىرلەشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ.ئوتتۇرا ئەسىردىكى ژىلى بارلىق پەنلەر بويىچە 22دەرسلىك كىتاۋىنى چىقاردۇق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى يېڭى ئوقۇتۇش پروگراممىسى بويىچە تۈزۈلگەن.

ئىختىسادىي مەسىلىگە باغلىق باشقا نەشرىياتلارنىڭ ئىشلىرى سۈسلىشىپ قېلىشقا ئوتكەن بولسىمۇ ياش ئوسمۇرلىرىمىزنىڭ ئوقۇشىنى تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىدىغان دەرسلىكلەرنى چىقىرىشقا ھوكۇمىتىمىز تۇراقلىق كوكۈل بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. شۇندىمۇ مۇئەللىملەرگە يارەدەم رېتىدە قوشۇمچە نەشر قىلىنىدىغان «مېتودىكىلىق قۇراللار»، «مەكتەپ كىتاپخانىسى»سېرىيەلىرى قىسقارتىلدى. بۇ كۈنلەردە كېلەر ئوقۇش ژىلىغىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىغا تېگىش بولغان دەرسلىكلەرنى تەھرىرلەپ،نەشرىياتقا تاپشۇرىۋاتىمىز.

تېلمان نۇراخۇنوۋ- «ئالىتاغ»ئۇيغۇرچەكورسىتىشلەر پروگراممىسىنىڭ باش مۇھەررىرى.

بىزنىڭ ئاساسى ۋەزىپىمىز قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ۋە چەت ئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھاياتىنى، سەنئىتىنى يورۇتۇشتىن ئىبارەت. شۇ يونىلىشتە بىرىنچى پلاندا قازاقستاننىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسىتىنى باشچىلىققا ئالغان ھالدا ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئەجرىنى سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان ئەمگەك ئىلغارلىرى،ئىشلەپ چىقىرىش مەھكىمىلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى تەرغىپ قىلىپ كېلىۋاتىمىز. لېكىن پروگراممىمىزنىڭ بەسىم قىسمى مىللىي سەنئىتىمىز، مەدەنىيىتىمىزنى نامايىش قىلىشقا قارىتىلغان.

ئوتۇۋاتقان ژىلى «زائىر» تۈرىستلىق فىرمىسى بىلەن ھەمكارلىقتا تارىخىي ۋەتىنىمىزنىڭ چوڭ چوڭ شەھەرلىرىگە ساياھەت ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇ يەرلەردىن يېزىلىپ كەلگەن ۋەدىلىنىتىلىرىمىزنى تاماشىبىنلىرىمىزغا ھاۋالە قىلغانلىغىمىز بىزنىڭ چوڭ ئوتۇغىمىز بولۇپ قالدى. چۈنكى شۇنارقىلىق خەلقىمىزنى ئۇ يەرلەردىكى تارىخىي يادىكارلىقلىرىمىز، مەدەنىي مىراسلىرىمىز بىلەن تونۇشتۇردۇق.

كېلەر ژىلى قازاقستان ھوكۇمىتىنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن بۇ كورسىتىش پروگراممىلىرىمىزنىڭ تەشكىل قىلىنغانلىغىغا 15ژىل تولىدۇ. بۇ سەنەنى بىز ئىشلىرىمىزغا بولغان مەسئۇلىيەتلىكىمىزنى ئاشۇرۇپ،ھازىردىن باشلاپ ئويلاشتۇرۇلۇۋاتقان يېڭى رۇبرىكىلار ئاستىدىكى كورسىتىشلىرىمىز بىلەن قارشى ئالىدىغان بولۇمىز.

ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋ- «جازۇشى»نەشرىياتى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى رېداكسىيەسىنىڭ باشلىغى.

رېداكسىيەمىز بۇ ژىل بىر ئاز ئىشلارنى، يەنى مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئاساسى مودىلىرى - بىر نەچچە يازغۇچى- شائىرلىرىمىزنىڭ كىتابلىرىنى نەشر قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇردى.كوپچىلىككە مەلۇم ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي ئەھۋالغا قارىماي، بىر نەچچە مۇئەللىپلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرى يورۇق كوردى. «ھىزمەت ئابدۇللىن ھەققىدە خاتىرىلەر» كىتاۋى ئەينە شۇ جۈملىدىندۇر. ئۇنىڭ سۈپەتلىك ۋە مەزمۇنلۇق چىقىشىغائۇيغۇر،قازاق، رۇس يازغۇچىلىرى ئۈزخاتىرىلىرى بىلەن ئىشتىراك قىلدى. شۇنداقلا ئوتكەن ژىلدا پېشقەدەم ژۇرنالىست كۈلسۈمئاپ چاق غىياسىدىنوۋانىڭ «بار بول، ئانا» ناملىق ئوچېركلار توپلىمىمۇ يورۇق كوردى.يېقىندابولسا تۇرغان توختەموۋنىڭ«سەرگەردان»ناملىق رومانى كىتاپخانىلار بىلەن يۈز كورۈشىدۇ.

يەنە شۇ ئىختىسادىي ئەھۋالغا بولا بەزى ئەسەرلەرنىڭ نەشرىدىكى ژىلدا چىقىرىلىشقا قالدۇرۇلدى. ئۇلار زىيا سەمەدىينىڭ «ئىستەك ۋە قىسمەت» مېمۇئارى، ماخمۇت ئابدىراخمانوۋنىڭ ئەدەبىيات بەسىللىرىگە باغلىق توپلىمى، ئابدۇكېرىم ھەمرايېۋنىڭ شېئىرلار توپلىمى، شۇنداقلا خېلەم خۇدايبەردىيېۋنى. ئەيسا ۋە ئا. قاسىموۋلارنىڭ كىتابلىرىنى چىقىرىش كوزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ.

دىلبىرىم سامساقوۋا- جەمىيەتلىك «نازۇگۈم» ئاياللار فوندىنىڭ رەئىسى.

فوندىمىزنىڭ «نازۇگۈم» نامى بىلەن ئاتىلىشى، ئەلۋەتتە، تەسەدىپىي ئەمەس - بىز ئۇ ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ قەھرىمان قىزى نامىنى يەنە بىر قېتىم ئاممىغا سىڭدۈرۈش،ئەبەدىيلەشتۈرۈش نىيىتىدە بولدۇق.

ئوتكەنكى بىر ژىل ئىچىدە جەمىيىتىمىز تەرىپىدىن بالىلار مەھكىمىلىرىگە، باققۇچىسى يوق ژىتىم - يېتىملارغا 1مىللىون تەڭگىلىك خەيرىراخاھلىق يارىدىمىمىزنى قىلدۇق. شۇنداقلا ھازىرقى تۇرمۇش قىينچىلىغىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان يالغۇز ئائىلىلەرگە يولەكچىلىك قىلىپ كېلىۋاتىمىز.

مەخسىتىمىزگە چۈشەنگەن جاي - جايلاردىكى ئاياللارنىڭ قوللىشى بىلەن جەمىيىتىمىز دائىرىسى ئۇ يەرلەردە ئېيىشقا يېيىشقا ئوتۇپ شۇ جايلاردا شوبىلىرىمىز قۇرۇلۇۋاتىدۇ. فوندىمىزنىڭ كوپىيىۋاتىدۇ.ئۇلار ئوستاۋ ۋە نىزامنامىلىرىمىزبويىچە ئەزالىق بەدەل تولەپ تۇرىدىغان بولىدۇ.

فوندىمىزنىڭ ماتېريالىق ئاساسىنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن ئوز كۈچىمىزگە تايىنىپ، ھازىرغىچە 2 ئاشخانا، بىر دۇكان ئاچتۇق. ئۇلاردىن چۈشكەن كىرىمىمىز يەنە شۇ تۇرمۇشى ناچارئائىلىلەر، ئانىلارغا بېرىلىۋاتىدۇ. «ئالىتاغ» ئۇيغۇرچە كورسىتىشلەر رېداكسىيەسىگە 2 يېزىش ۋە چۈشىرىش ئاپپاراتى ئېلىپ بەرگەنلىگىمىزدىن ئۇلار چەكسىز مىننەتدار بولۇشتى. شۇنداقلا ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ تەقىلەش قۇربانلىرىنى خاتىرلەشكە باغلىق ئوتكۈزۈلگەن مۇشائىرىسىگە يارەدەم قولىمىزنى سۇندۇق.

«نازۇگۈم» فوندىنىڭ قۇرۇلغىنىنىڭ بىر ژىللىغى ئۈنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ كەتمەن يېزىسى يېنىدىكى تەۋەرۈك جايدا تەنتەنە ئوتكۈزۈلگەنلىكى خەلقىمىزنىڭ بىزگە بولغان ئىشەنچە ۋە ھورمىتىنى ئاشۇرۇپ، كەلگۈسى ئىشلىرىمىزغا مەدەت بېغىشلىدى.

كەلگۈسى ژىلىمىزدا جاي - جايلاردىكى شوبىلىرىمىز ئىشنى جانلاندۇرۇپ، شۇ يەرلەردە ئىشخانا، دۇكان، ئاشخانىلارنى ئېچىش ئارقىلىق فوندىمىز ھۆلىنى مۇستەھكەملەپ، ئايالىلىرىمىز مەنپەيىتىگە باغلىق ئىشلىرىمىزغا ئاساس يارىتىشنى، يولەكچى بولۇپ قېلىشنى مەخسەت قىلىۋاتىمىز.

10- يانۋار - قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ سايلىمى كۈنى

ن. ئە. نازاربايېۋقا ئاۋاز بېرىشقا چاقىرىمەن

پرېزىدېنت سايلىمىغا ساناقلىق كۈنلەر قالغانىدا ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا «سەن كىمگە ئاۋاز بېرىسەن؟» دېگەن سوئال تېز-تېز تەكرارلىنىدىغان بولۇپ قالدى. «مەن ن. ئە. نازاربايېۋقا ئاۋاز بېرىمەن» دەيمەن ئەشۇ سوئالنى سوريغانلارغا. سەۋەۋى، مەن ئۇ كىشىنىڭ سوز ۋە مۇئاملىلىرىدىن جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ تەغدىرىگە كوينىدىغان، ئەگەر قۇلىغىغا يېتىپ بارسا پۇخرالارنىڭ ھال، مۇكىنى چۈشۈنىدىغان ئادەملىكىگە ئېنىق كوز يەتكۈزدۇم...

1998 - ژىلنىڭ 26 - نويابر كۈنى ئىدى.ئالمۇتىدائورتا ۋە كىچىك تىجارەتچىلەر ۋەكىللىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ژىغىنى بولۇپ ئوتتى. پرېزىدېنتىمىز ن. ئە. نازاربايېۋ موشۇ ژىغىندا نوتۇق سوزلەپ، ئورتا ۋە كىچىك تىجارەتچىلىكنى رىۋاجلاندۇرۇش،ئۇنى قوللاپ - قۇۋەتلەش، ھىمايە قىلىش ئارقىلىق خەلق تۇرمۇشىنى، بولۇپ مۇيېزا ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى كوتۇرۇش مەسىلىسى ھەققىدە كەڭ توختۇلۇپ ئوتتى. ئۇ، ئوزىمىزنىڭ كەڭ تاشا زىمىنىمىز، ئىشچى كۈچىمىز يېتەرلىك بولغىنى ھالدا، چەت ئەللەردىن كۈكتات، مېۋە - چېۋە ئېلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقانلىغىمىز، ئورتا ۋە كىچىك تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارغا جايلاردا مۇناسىپ غەمخورلۇق كورسىتىلمەيۋاتقانلىغىنىڭ ئىپادىسى ئېكەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

مەن شۇ كەبى سوزلەردىن كېيىن پرېزىدېنتىمىز بىلەن شەخسەن ئوچرىشىپ، ئالمۇتىدىكى «ۋېرنىي» بازارىنى سېتىپ ئالغان ماگا مېدېو ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ۋ. ئا. ۋاسىلىيېۋ قاتۇنغا خىلاپلىق قىلغان ردۇشتە ئەركىن ئىشلەشكە يول بەرمەيۋاتقانلىغى، بۇ خۇسۇستا قانچە شىكايەت قىلغىنىمغا قارىماي، ئادالەت ئورنىتىلمىغانلىغىنى ئېيتىپ بېرىشكە مۇۋاپىق بولدۇم. پرېزىدېنتىمىز ن. ئە. نازاربايېۋ شۇ ھامانلا قېشىمىزدا تۇرغان شەھەر ھاكىمىنىڭ مۇئاۋىنى پ. ئا. بوكىنوۋقا بۇ مەسىلىنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئادىلانە بىر تەرەپ قىلىپ ئەتىجىسىنى شەخسەن ئوزىگە مەلۇم قىلىش تاپشۇرغىنى بەردى. خۇداغا شۈكۈر، ھازىر بۇ ئۇزاققا سوزۇلغان تالاش-تارتىش مېنىڭ پايدامغا ئۈزىل - كېسىل ھەل بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ.

مەن بۇ ئارقىلىق دېمەكچىمەنكى، پرېزىدېنتىمىزغاخەلقىنىڭ تالاي ئەرزى - دادى يېتىپ بارمايدىغان ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇ خەۋەر تاپسىلا مۇڭ - زارىمىزغا يېتىدىغانلىغىغا كوزۈم يەتتى.

شۇنىمۇ تەكىتلەش كېرەككى، پرېزىدېنتىمىز ئاخىرقى ۋاقىتلاردا جىنايەتچىلىككە، ئادالەتسىزلىك، مەنسەپنى سۈيىستىمال قىلىشلارغا بەرھەم بېرىشقا قارىتىلغان بىر قاتار قانۇنلارنى قوبۇل قىلدى.

شۇبھىسىزكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر كۈندىلا ئەمەلگە ئېشىپ كېتىدىغان ئىشلار ئەمەس. ئۇنىڭغا ۋاقىت كېرەك. شۇنداق بىرشارائىتتا پرېزىدېنتىنىڭ ئالمىششى بىزگە ھېچ قانداق ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ، دەپ ئويلايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سوزىمنى ن. ئە. نازاربايېۋ ئۈچۈن ئاۋاز بېرىمەن ۋە باشقىلارنىمۇ شۇنىڭغا چاقىرىمەن.

سانىيەم ئابدۇللايېۋا.

سۈرەتتە: ن. نازاربايېۋنىڭ سول تەرىپىدىكى بىرىنچى ئايال سانىيەم ئابدۇللايېۋا.

كىمگە ئاۋاز بېرىمىز؟

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرى مەسىم ياقۇپوۋ نامىدىكى 101 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ نوۋەتتىكى ژىغىنى بولۇپ ئوتتى. ژىغىننىڭ كۈن تەرتىۋىدە كېلەر ژىلى 10 - يانۋار كۈنى بولىدىغان پرېزىدېنت سايلىمى توغرىلىق مەسىلە، مۇھاكىمە قىلىندى. ژىغىنغا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئولتىراقلاشقان مەھەللىلەردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى شوبىلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ئاقساقاللار كېڭەشلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ژىگىت باشلىرى، مەسچىتلەرنىڭ ئىمامىلىرى ۋە يۇرت موتىۋەرلىرى ئىشتىراك قىلدى.

ژىغىننى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسىن بېيشانوۋ قىسقىچە كىرىش سوز بىلەن ئېچىپ كۈن تەرتىبىدىكى مەسىلە بويىچە جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى پەرھات ھاسانوۋقا سوز بەردى.

پ. ھاسانوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتلىغىغاكورسىتىلگەن نامزاتلار توغرىلىق تەكىتلەپ، ھازىرقى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ توغرىلىق تەپسىلىي توختىلىپ ئوتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن نوۋەت بىلەن سوزگە چىققان: ئائېرودرومنايا مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زىببىۋللا ھاجىم، دروژبا مەھەللىسىنىڭ ئۈكىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى تۇرسۇن بادىلوۋ، زارە ۋوستوكا مەھەللىسىنىڭ ئۈكىت بېشى تۇرسۇن قاھھارىي، گورنىي گىگانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى تۇغلۇقجان تالىپوۋ، قاراساي ناھىيەسى چاپايېۋ مەھەللىسىنىڭ ئۈكىت بېشى تايىرجان ئەلايېۋ، سۈلتانقورغان مەھەللىسى نامىدىن يۇرت موتىۋەرى يۇنۇس بېكىم سوزگە چىقىپ، دولەت رەھبىرى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ تەرىپىدىن ژۇرگۈزۈلۈۋاتقان سىياسەتنى توۋلۇق قوللاپ - قۇۋەتلەيدىغانلىغى، ئالدىمىزدىكى پرېزىدېنت سايلىمىدا مۇناسىپ نامزات - نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئۈچۈن ئاۋاز بېرىدىغانلىغىنى تەكىتلىدى.

يادىكار سابىتىي.

خەۋەرلەر، يېڭىلىقلار، ئۇچۇرلار

يېڭى بىنادىكى تۇنجا كونسېرت

يېڭى ژىل ھارپىسىدا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىنىڭ كوللېكتىۋى ئۇچ يۈزدىن كوپىرەك ئادەمنى تىياتر كونا بىناسىنىڭ يېڭى تاماشىبىن زالىغا ئېتىلىشقا چاقىردى. ئۇنىڭغا بىلىم، سالامەتلىكنى ساقلاش ۋە

مەدەنىيەت مىنىسترلىگى مەدەنىيەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى دۇسىن كورابايېۋچ كاسىنوۋ، شۇ مىنىسترلىكنىڭ مەمۇرىيىتى دىپارتامېنتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى ئىسرايىل ساتتاروۋ، ياركەنت شەھىرى ۋە ئۇيغۇر، چېلەك ناھىيەلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى، جاي ـ جايلاردىكى ئۇيغۇر مەھەللىرىنىڭ ۋېگىت باشلىرى، باشقىمۇ ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللىرى، پەن ۋە جەمىيەت ئەربابلىرى شۇنداقلا ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خادىملىرى قاتناشتى.

ئېپتار باشلىنىشىنىڭ ئالدىدا گورنىي كىگانت مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، پانفىلوۋناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رېھىمجان توختاخۇنوۋ، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى ئاۋات يېزىسىنىڭ ۋېگىت بېشى مەمەتيار مەكسۇروۋ، يېڭى شەھەر يېزىسىدىكى «نازۇگۇم فوندى» شوبىسىنىڭ رەئىسى ھېنىپەم رەقىبايېۋا، چېلەك رېگىونلۇق ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى قارىتورۇق يېزىسى شوبىسىنىڭ رەئىسى قاسىم ئىسمائىلوۋ، قورام يېزىسىنىڭ ۋېگىت بېشى ماھمۇت يەھياروۋ، تالغىر ناھىيەسىگەقاراشلىق قىزىل ـ غەيرەت مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئىمىنجان جەلىلوۋ، گورنىي ـ گىگانت مەھەللىسىنىڭ ۋېگىت بېشى جامالدىن قەمىردىنوۋ، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ موتىۋەرى پاتىمەم ھاجىم، «قازاقفىلم» كىنو فابرىكىسى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى سۇنۇۋەر ئابدۇلباقىيېۋا، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى ئاقسايالار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسۇن بېيشانوۋ، «نازۇگۇم» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پېزىدېنتى دىلبىرىم ساماقوۋا، يازغۇچى ئېرنىست ئىسلاموۋۋە باشقىلار مۇھاكىمىگە قويۇلغان مەسىلىلەر بويىچە سوزلەپ، ملىي ئورپى ـ ئادەت، مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى ئەرەققىي قىلدۇرۇپ، توي ـ توكۇن، نەزىر ـ چىراق ئىشلىرىدىكى بەزى سەلبىي تەرەپلىرىنى تۈزىتىش، قىلىسمۇ ـ قىلمىسمۇ بولىدىغان ئادەتلەرنى قىسقارتىش، بولۇپمۇ ئىسلام دىنىمىزغا خىلاپ كېلىدىغان ياشلار ئارىسىدىكى ئېچىلىك، چېكىملىك، نەشخورلۇق، قىمارۋازلىق، زىنا ـ پاھىشۋازلىق، غەيرىي دىنغا كېتىپ قېلىشتەك خاتا خاھىشلارغا خاتىمە بېرىپ ئالدىنى ئېلىش لازىملىغى توغرىلىق تەلەپ ـ تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

ئاخىرىدا 5 ـ ئوكتەبر «ئانىلار بايرىمى» كۈنى بولسا دېگەن تەكلىپ كوپچىلىك تەرىپىدىن قارشى ئېلىندى. ئاندىن 7 مادداملىق قارار بىلەن خەلىققە يېزىلغان مۇراجىئەتنامە قوبۇل قىلىندى.

ئا. قاسىمىي.

مىللىي ئورپى ـ ئادەتلىرىمىزگە بېغىشلانغان كونفېرېنسىيە

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئالىملار ئوينىڭ مەجلىسلەر زالىدا قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرىقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى غ.سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇر شۇناسلىق ئىلمىي مەركىزى،جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ژورنىلى قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» كېزىتلىرىنىڭ رېداكسىيەسى، شەرىق ئاياللىرى ئېكولوگىيەلىك ئىتتىپاقى، «نازۇگۇم» خەيرىخاھلىق فوندى ۋە قازاقستان تېلېۋىدېنىيېسى «ئالتىتاغ» ئۇيغۇرچە كورسىتىشلەر رېداكسىيەسى ھەمكارلىقتا ئۇيۇشتۇرغان ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي، مىللىي ئورپى ـ ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى توغرىلىق جۇمھۇرىيەتلىك كونفېرېنسىيە بولۇپ ئوتتى.

«خەلىقنىڭ تەغدىرى ـ مېنىڭ تەغدىرىم»، «مەدەنىي بايلىقلىرىمىز بىزنىڭ تۇيغۇسىمىز بايلىغىمىز»، «دىنىمىز ئىسلام، ھەممىمىز ئىمان» دېگەن مەزمۇندا ئېچىلغان بۇ كونفېرېنسىيەگە شەھەر ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان مەھەللىلەرنىڭ ۋېگىت باشلىرى، مەسچىت ئىمامىلىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىي شوبىلىرىنىڭ رەئىسلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى، ئالىملار، يازغۇچىلار، مۇئەللىملەر، مەتبۇئات خادىملىرى بولۇپ 170 تىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى.

كونفېرېنسىيەنى ئوتكۈزۈشكە «ئاگرىسىز كونتراكت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پېزىدېنتى ئابدۇللام ھوشۇروۋ ھامىيلىق قىلدى.

كونفېرېنسىيەنى مەھەممەتجان جانباقىيېۋ ئېچىپ، بۇگۈنكى بۇنداق بىر باش قوشۇشنىڭ مۇھىملىغى، ئەھمىيىتى، مىللىي ئورپى ـ ئادەت، ئەنئەنىلىرىمىزدىكى بەزى ھەل قىلىسا بولمايدىغان مەسىلىلەر ھەققىدە توختىلىپ، دوكلاد قىلىش ئۇچۇن سوزىنى يازغۇچى مەسىمجان زۇلپىقاروۋقا بەردى.

دوكلاتتىن كېيىن مۇزاكىرە باشلاندى. «كورنىي ـ گىگانت» مەھەللىسى مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، پانفىلوۋناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رېھىمجان توختاخۇنوۋ، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى ئاۋات يېزىسىنىڭ ۋېگىت بېشى مەمەتيار مەكسۇروۋ، يېڭى شەھەر يېزىسىدىكى «نازۇگۇم فوندى» شوبىسىنىڭ رەئىسى ھېنىپەم رەقىبايېۋا، چېلەك رېگىونلۇق ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى قارىتورۇق يېزىسى شوبىسىنىڭ رەئىسى قاسىم ئىسمائىلوۋ، قورام يېزىسىنىڭ ۋېگىت بېشى ماھمۇت يەھياروۋ، تالغىر ناھىيەسىگەقاراشلىق قىزىل ـ غەيرەت مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئىمىنجان جەلىلوۋ، گورنىي ـ گىگانت مەھەللىسىنىڭ ۋېگىت بېشى جامالدىن قەمىردىنوۋ، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ موتىۋەرى پاتىمەم ھاجىم، «قازاقفىلم» كىنو فابرىكىسى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى سۇنۇۋەر ئابدۇلباقىيېۋا، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى ئاقسايالار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسۇن بېيشانوۋ، «نازۇگۇم» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پېزىدېنتى دىلبىرىم ساماقوۋا، يازغۇچى ئېرنىست ئىسلاموۋۋە باشقىلار مۇھاكىمىگە قويۇلغان مەسىلىلەر بويىچە سوزلەپ، ملىي ئورپى ـ ئادەت، مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى ئەرەققىي قىلدۇرۇپ، توي ـ توكۇن، نەزىر ـ چىراق ئىشلىرىدىكى بەزى سەلبىي تەرەپلىرىنى تۈزىتىش، قىلىسمۇ ـ قىلمىسمۇ بولىدىغان ئادەتلەرنى قىسقارتىش، بولۇپمۇ ئىسلام دىنىمىزغا خىلاپ كېلىدىغان ياشلار ئارىسىدىكى ئېچىلىك، چېكىملىك، نەشخورلۇق، قىمارۋازلىق، زىنا ـ پاھىشۋازلىق، غەيرىي دىنغا كېتىپ قېلىشتەك خاتا خاھىشلارغا خاتىمە بېرىپ ئالدىنى ئېلىش لازىملىغى توغرىلىق تەلەپ ـ تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

ئاخىرىدا 5 ـ ئوكتەبر «ئانىلار بايرىمى» كۈنى بولسا دېگەن تەكلىپ كوپچىلىك تەرىپىدىن قارشى ئېلىندى. ئاندىن 7 مادداملىق قارار بىلەن خەلىققە يېزىلغان مۇراجىئەتنامە قوبۇل قىلىندى.

ئا. قاسىمىي.

قۇرۇلتاي بولۇپ ئوتتى

1998ـ ژىلنىڭ 12ـ 14ـ دېكابىر كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ ئانقارا شەھىرىدە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ 2ـ نۇۋەتلىك ھېساۋات سايلام قۇرۇلتايى بولۇپ ئوتتى.

قۇرۇلتايدا، ئۇنىڭ رەئىسى ئومەر قانات ئىككى سايلام ئارىلىغىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئىشلار ھەققىدە دوكلاد قىلدى. دوكلاد بويىچە سوزگە چىقىشلاردىن كېيىن نىزامنامىغا بەزى بىر ئوزگىرىشلەر كىرگۈزۈلدى.

قۇرۇلتاي ئاخىرىدا تەشكىلىي مەسىلە قارىلىپ، ئۇنىڭ رەئىسلىگىگە يەنىلا ئومەر قانات،(گېرمانىيە)، مۇئاۋىنلىغا كۈرەش كوسەن (قىرغىزستان)، ئەنۋەر يۈسۈپلەر سايلاندى.

ئەندى ئىجرائىي كومىتېتىغا بولسا دولقۇن ئەيسا (گېرمانىيە) رەئىس، ئابدۇرېشىت تۇردىيېۋ (ئالمۇتا)،ئابدۇرېشىت ئابدۇلھېمىت (تۈركىيە)، تۇرسۇنتاي سەلىموۋا(قىرغىزستان)،رېشات ئابباسوۋلار(ئامېرىكا) مۇئاۋىن بولۇپ سايلاندى.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئوتۇش كېرەككى، قۇرۇلتايدا، ياشلارنىڭ خەلىق ئارا فوندى تەسىس قىلىنىپ،ئۇنىڭ رەئىسلىگىگە مەھەممەتجان قەشقەرى (تۈركىيە)،تەپتىش ھەيئىتىگەئابدۇلئەزىز(سەئۇدىيە ئەرەپستانى) رەئىس بولۇپ سايلاندى.

ئا. ماخمۇت.

30 دوللارغا بىر ماشىنا

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ «ئىسىك» رېستورانىدا ژىل ئاخىرقى پروگراممىسى بولۇپ ئوتتى. شۇ يەردە ئوتكۈزۈلگەن 30 دوللارلىق لوتېرىيە بىلېتىگە يارىكەنتلىك مارىنا ئەخمەتوۋا «0,7 ژىگۇلى» مارىكلىق ماشىنا ئوتۇۋالدى.

سۈرەتتە: «زائىر» فىرمىسىنىڭ باشلىغى ئاسىمجان زىلاۋدىنوۋ ماشىنىنىڭ ھوججەتلىرىنى مارىنا ئەخمەتوۋاغا تاپشۇرۇۋاتىدۇ.

پ. ئەخمەتوۋ چۇشەرگەن سۈرەت.

تەشكىلات رەھبەرلىرىنىڭ ژىغىنى

1998 ـ ژىلنىڭ 8 ـ 11 ـ دېكابىر كۈنلىرى ئىستانبۇلدا خەلىق ئارادىكى بىر قاتار ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرى رەھبەرلىرىنىڭ باش قوشقان ژىغىنى بولۇپ ئوتتى

ژىغىندا تەشكىلى مەسىلە قارىلىپ، تۈرك ئارمىيەسىنىڭ ئىستىپادىكى گېنېرالى رىزا بېكىن خەلىق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزىنىڭ رەئىسلىگىگە، مۇئاۋىنلىرى بولۇپ سېيىت تارانچى (تۈركىيە)، ئەسقەرجان(ياۋروپا بويىچە)، پەرھات ھاسانوۋ (قازاقستان بويىچە)، نېغمەت بوساقوۋلار(قىرغىزستان بويىچە)، ئەندى ئىجرائىي كومىتېتنىڭ رەئىسلىگىگە بولسا ئابلىكىم باقى (تۈركىيە) سايلاندى.

ژىغىندا شۇنداقلا خەلىق ئارا «ۋەتەن» فوندى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا رەئىس بولۇپ تۇرسۇن تارانچى (تۈركىيە) سايلاندى.

خەلىق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي مەركىزىنىڭ نەشىر ئەپكارى بولۇپ قالغۇسى «ئىستىقلال» گېزىتى تەسىس قىلىندى.

ژىغىن پۈتۈن دۇنيا مەملىكەتلىرىگە بايانات ۋە ئۇيغۇر خەلقىگە قارىتا«ۋەتەن»فوندىدىغادائىر مۇراجىئەت قوبۇل قىلىش بىلەن ئوز ئىشىنى تاماملىدى.

ئۇنتۇلماس سىما

تۇن قاراڭغۇسىدا چاقنىغان يۇلتۇز

Abdulkadir DAMOLLA
ئابدۇلقادىر داموللا

هاۋادا جەۋلان قىلۇرلەر باشقا مىللەتلەر،
قالدۇق بىز تۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا. نويلا ئومەتلەر...
مەرھۇم داموللا ئابدۇقادىرنى ئاھەق كەتتىلەر.
كۇناھى نېمە؟ پەقەت بىزگە ھەقنى ئۇقەتتىلەر.
مەھتىلى ئەپەندى ـ (تەۋپىق)

20 ـ ئەسرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ جەنۇبىدا ئەجايىپ ۋاقىەلەر ـ نىڭ يۇز بېرىشىگە تۇرتكە بولغانلارنىڭ بىرى ئابدۇقادىر داموللام ئوتتۇرا ئاسىياغا تونۇلغان كاتتا ئالىم، ئۇستا ئاتىق، مىللەتپەر ـ ۋەر مائارىپچى، تالانتلىق شائىر ۋە ئۇستاز ـ دۇر.

ئابدۇقادىر داموللام 1854 ـ 1855 ـ ۋىللىرى ئاتۇشنىڭ مەشھەد يېزىسىدا ئابـ دۇۋارىس ئىسىملىك بىر مەرىپەتپەرۋەر كـ شىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىدۇ.

مەشھەد دۇنياغا مەشھۇر خاقان ـ سۇلتان ساتۇق بۇغراخان بىلەن ئۇنىڭ ئۇستازى ئەبۇناسىر سامانىي دەپىن قىلىنغان مەشھۇر جاي. بۇ يەر خەلق تىلىدا ھەزىرەتنىم دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام مەشھەدتىكى «ھەز ـ رىتى سۇلتانىيە مەدرىسى» دە ئوقۇپ باشـ لانغۇچ قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىدە ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولىدۇ. ئاندىن ئۇز خراجىتى بىلەن بۇخاراغا بېرىپ: «ئابدۇل ئەزىزخان» مەدرىسىگە ئوقۇشقا كىرىدۇ. ۋا ـ قىتنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى بىلگەن ئۇ تـ ىرىشچانلىق بىلەن ئوقۇپ، قۇرئان، ھەدىس، ئىلمىي تەجۋىد، قائىدە قاتارلىق ئىسلام تەلـ ماتلىرى بىلەن ئەدەبىيات، تارىخ، جۇغراپـ يە، ئىلمىي مەنتىق، ھېساب دەرىسلىرىنـ ـ مۇ پۇختا ئۆگىنىدۇ. شۇنداقلا ئەرەب، پارىس، ئۇردۇ تىللىرىنىمۇ مۇكەممەل ئېگىلەيدۇ.

بۇخارادىكى ئوقۇشنى تاماملىغان ئابدۇ ـ قادىر داموللام سەمەرقەند، ئوفا قاتارلىق جايلارغاكېلىپ بىر مەزگىل مۇددەرىسلىك قىلىدۇ. ئۇ «ئاقائىد زەرۇرىيە»، «ئىبادەت ئىسلامىيە» ـ قاتارلىق دەرىسلىكلەرنى تۇ ـ زۇپ، ئوفادا نەشىر قىلدۇرۇپ تارقىتىدۇ.

جايلاردا ساياھەتتە بولغان ئابدۇقادىر دا ـ موللام 1907 ـ ۋىلى قەشقەرگە قايتىپ كېلىدۇ.

ئۇ جاھالەت تۇتەكلىرى قاپلىغان قەشقەر ئاسمىنى، ئۇنىڭ ئاستىدا قۇللارچە ئىتا ـ ئەتمەنلىك بىلەن ھايات كەچۈرۈۋاتقان خەلقنى كورۇپ چەكسىز ئېچىنىش تۇيغۇ ـ سىغا چۇمىدۇ. قەشقەر خەلقىنىڭ ماددىي ۋەمەنىۋي جەھەتتە چارروسىيە ۋە بىرتا ـ نىيە ئىمپېرىيەلىرىنىڭ تالان ـ تاراج قىلـ ـشىغا ئۇچراۋاتقانلىغى، مەنچىڭ ھاكىمىيـ ـتى زالىم ئەمەلدارلىرىنىڭ تاپىنى ئاستىدا خارلىنىۋاتقانلىغىنى كورۇپ قاتتىق غەزەپ ـلىنىدۇ. جاھانگىرلارنىڭ تاپىنىنى يالاپ، غوجايىنلىرى ئۈچۈن ئىشلەپ ئۇلارنى خۇش قىلىۋاتقان زالىم ئەمەلدارلارنى، ۋىجـ دانسىز مۇناپىقلارنى، نائىنساپ باي ـ زو ـ مىگەرلەرنى كورۇپ قاتتىق ئەپسۇسلىنىدۇ. تەربىيەسىز قېلىۋاتقان ژىتىم ـ يېسىر بالـ لارغا جېنى ئېچىغان ئابدۇقادىر داموللام نادانلىقنىڭ دەستىدە پايخان بولۇپ ـ يەنـ چىلىپ كېلىۋاتقان خەلقىگە: «بۇ زامان غەپلەت ۋە بېپەرۋالىق زامانى ئەمەس، ئويغىنىش ۋە سەگەكلىك زامانى، جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم ـ مەرـ ـپەت دەۋرى، سۈسلۇق ۋە بېكارتەلەپلىك ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت قـ ـلىش ۋاقتى. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ـ مەرـ ـپەت سايىسىدا ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلـ ماقتا. سۇ ئاستىدا بولسا، خۇددى قۇرۇقلۇق تا ژۇرگەندەك ئەركىن ئۇزۇشمەكتە. بىز تې ـخى غەپلەت ئۇيقىسىدا ياتماقتىمىز. ئۇيقا بولسا ئولۇمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمـ ـسىدۇر. بۇ ھالەتتە دايىم ئوخلىماق ـيوقۇ ـلۇش ۋە ئولۇم بولىدۇ. ھېلىھەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار» دەپ مۇراجىەت قىلىدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە تۈركىيە قاتارلىق جاي ـلاردىكى يېڭى مائارىپ ۋەزىيىتى بىلەن تونۇشۇپ چىققان ئابدۇقادىر داموللام ئۇي ـغۇر مائارىپىنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قى ـلىپ، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، ئوقۇتۇش مەزمۇ ـنى، ئوقۇتۇش ماتېريالى قاتارلىق جەھەتـ ـلەردە بىر قاتار ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارىـ ـدۇ. ئۇ: «سەرپ ئەھۋى» («مورفولوگىيە ۋەسىنتاكسىس»)، «تەھسىل ھېساپ» (ھې ـساپ ئىلمى)، «جۇغراپىيە ئىلمى»، «ئاقا ـ ئىد جەۋ ھەرىيە» (نىگىزلىك ئەقىدىلەر)، «مۇتالىئە ھىدايەت» (باشلامچى ئوقۇش ـ لۇق)، «بىدايەتۇس سەرپ» (لېكسىكىدىن دەسلەپكى ئاساس)، «ھىدايەتى ئەھۋى»، «تەلىمى سەبىيان» (گۇدەكلەرگە تەربىيە)، «فايىۋل ئەتفال» (ئوسمۇرلەرگە ئەسەھەت) ـ قاتارلىق پەننى ۋە دىنى مەكتەپلەرگە بېـ ـغىشلانغان كىتابلارنى يېزىپ چىقىپ، دەۋىرداش ئالىم، مۇدەررىسلەرنىڭ قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. لېكىن مۇتەئە ـ سىپ موللىلارنىڭ «ئۇسۇلى جەدىد ھارام، ئۇنى ئوقۇتۇش دەھرىلىك» دەپ پەتىۋا چىقىرىشى، تەرسالىق بىلەن قارشى تۇرۇ ـ شى نەتىجىسىدە ئالىم كوزلىگەن نىشانىغا يېتەلمەيدۇ. شۇندىن كېيىن ئابدۇقادىر دا ـ موللام 1918 ـ ۋىلى ھىندىستان ئارقـ ـلىق مەككىگە، مىسىرغا بېرىپ ئۇ يەرنىڭ ئالىم، ئولىمالىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئىلـ ـمىي سوھبەت، مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ بېـ ـرىپ، ئەرەپ ئالىملىرى ئارىسىدىمۇ شوھـ ـرەت قازىنىدۇ.

قازاقىستاننىڭ تۈركىستان شەھىرى ئارقـ ـلىق قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئېگىدا دېموكراتىيە، ئەركىنـ ـلىك، ئۇز تەغدىرىنى ئۇزى بەلگۈلەش قا ـ تارلىق چۈشەنچىلەر يىلتىز تارتىدۇ. ئۇ ئۇز خەلقىنىڭ ھوكۇمران دائىرىلەرنىڭ قۇللۇق، نادانلىقتا تۇتۇش سىياستى تۈپەيلىدىن شۇ زۇلمەتلىك كۈنلەرگە قېلىۋاتقانلىغىنى، ئەگەر بۇ خەلق ھېچ نېمىنى چۈشەنمەي موشۇنداق ھالەتتە ئوتۇۋەرسە جاھالەتتىن مەككۇقۇتۇلالمايدىغانلىغىنى چوكۇقۇر ھىس قىلىدۇ.

خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن ئابدۇ ـ قادىر داموللام قەشقەرنىڭ باش قازىسى بو ـ لۇپ سايلانغاندىن كېيىن ياش ئوسمۇرلەر ـ نىڭ تەلىم ـ تەربىيەسىگە ئالاھىدە كوكۈل بولىدۇ. بىر تەرەپتىن ئوشىرە ـ زاكات، سە ـ دىقە، ئىھسان، ئىسقاتتىن كەلگەن پۇللار ـ نى ژىتىم ـ يېسىرلارغا بولۇپ بەرسە، يەنە بىرتەرەپتىن ئولارنى مەدرىسلەرگە ژىغىپ ئوقۇتىدۇ. تالىپلىرى ئارقىلىق ھەر قايسى شەھەر، ناھىيەلەردە ژىتىم بالىلارنى تەربـ ـىيىلەيدىغان مەكتەپلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام ئاچكوز تەسلىمچى ئەمەلدار، مەككار سوپى ـ ئىشان، جانباقار بايلارغا ھېمىشەم نەپرەتلىنەتتى. ئولارنى تەنقىتلەپ مىللەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر بو ـ لۇشقا ئۇندەتتى. ئۇ ئوزلىرىنى: «بىز يۇرت ـ ئىنىڭ گۈلتاجىسى، ئاتىسى...» دەپ ھېساپ ـلاپ كورەگلەيدىغان نۇرغۇن مېھمانلار قاتناشقان بىر زىياپەتتە مۇنداق نۇتۇق سوزلەيدۇ: موشۇنداق ھاشامەتلىك چاي ـ زىياپەتلەر ئىچىدە مەست ـ مۇستەغرەق بولۇپ ئوتۇۋاتقان بۇگۇنكى كۈنلىرىمىزگە زادىلا رازى ئەمەسمەن! چۈنكى، مەست ـ مۇستەغرەقلىق ئارقىسىدا، ۋەتەن، مىللەتـ ـىنىڭ كۈنى ئېغىر، ھالى تەس ۋە ئەس ئوتـ ـمەكتىدۇر. خەلق نادانلىق، جاھالەت ئـ ـچىدە ئازاپ چەكمەكتە. ھەممە ئىش كونا قېلىپ، كونا ئىزغا چۈشۈپ، يېڭىلىققا يول بەرمەي، ھالاكەتكە قاراپ ماڭماقتا. ۋاقتـ ـىمىز، دەۋرىمىز، ئۇبدان پۇرسەتلىرىمىز قول ـدىن كەتمەكتە. بۇ ياخشى ھادىسە ئەمەس. بۇ ـ مىللىي خارابەت، مىللىي مۇنقەرىزلىك ـتىن بىشارەت بېرىدىغان خوۋۇپلىك ھادىـ ـسە. ھەر بىر ۋىژدان ئېگىسىنىڭ مۇنداق خوۋۇپلىك ۋەزىيەتتە قانداقمۇ جىم تۇرغۇـ ـسى كەلسۇن! بۇگۈنكى داستىخاندا جەم بولغان قازى ـ مۇدەررىسلىرىمىز، داموللـ ـلىرىمىز، ساخاۋەتلىك بايلىرىمىز بۇ خوۋۇپ ـلىك ئەھۋالغا كوزىنى ئەما، قۇلىغىنى كاس قىلىپ، قانداقمۇ بېپەرۋالىق قىلالسۇن! شۇنى چۈشىنىشىمىز لازىمكى، ۋەتەن، مىل ـلەتنىڭ غېمىنى يېيىش، خەلقنىڭ بېشـ ـنى ئوكشاپ، بەختىنى ـ سائادەتكە باشـ ـلاپ مېڭىشى موشۇ داستىخاندىكى ھەمـ ـمە كىشىنىڭ گەدىنىدىكى پەرىز ۋە قەرىز ـ دۇر. ئىنساپ تارازىمىز بىلەن ئولچەپ كو ـ رىدىغان بولساق، بولۇپمۇ، بىز ئۇلۇقلارنىڭ خەلقنى نادانلىق، جاھالەتتىن قۇتۇلدۇـ ـرۇپ، سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۇرۇشـ ـتەك مۇقەددەس ۋەزىپىمىز باردۇر. ئەگەر ئۇشبۇ ۋەزىپىمىزنىڭ بارلىغىنى ئىنكار قـ ـلىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا بىز زادى نېمە ئۈچۈن ئوقۇدۇق؟ دېگەن سوئالغا ھېچقان ـداق جاۋاپ بېرەلمەسلىگىمىز مۇمكىن. ئىككىنچى تۇرلۇك قىلىپ ئېيتقاندا، خەـ ـلىق ئۈچۈن، ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن خىز ـ مەت قىلمىغان ئىلىمنىڭ يەنە قانداق پە ـ زىلىتى ۋە ئەھمىيىتى بولسۇن. بۇ تەرەپلـ ـرىنى ھەر بىر ئولىما ئۇبدان ئويلاپ، مۇـ ـھاكىمە قىلىپ كورۇشى كېرەك... نېمە ئۈـ ـچۈن ئوقۇدۇق؟ خەلقنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا، جاھالەتتىن مەرىپەتكە باشلايـ ـمىز دەپ ئوقۇدۇق. خۇداغا شۈكرى، ئۇـ ـقۇغانغا يارىشا، بىرىمىز قازى، بىرىمىز داموللا، بىرىمىز مۇددەرىس كەبى ئۇنۋان دەرـ ـجىلەرگە تايىنلىنىپ، يۇرت، خەلقنىڭ ئىززەتـ ـ ھورمىتىگە سازاۋەر بولدۇق. ئەـ ـسۇسكى، بىز بۇ ئىززەت ـ ھورمەتكە ئېگە بولىۋېلىپلا ئەسلىدىكى مەخسەت، مۇددىا ـلىرىمىزغا ئاسىيلىق قىلىپ، نوقۇل ھالدا ھو ـ زۇر ـ ھالاۋەت، راھەت ـ پاراغەتكە بېرىـ ـلىپ، مەست ـ مۇستەغرەق بولۇپ يېتـ ـۋالدۇق. يۇرت بولسا نادانلىق، جاھالەتتە، خەلقىمىز خار مۇزەللەتتە قالدى. يۇرتىمىز ـ نىڭ ئاقىۋىتى، خەلقىمىزنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا قايغۇرمىدۇق. يۇرت ۋە خەلـ ـقنىڭ غېمىنى قىلىش، يۇرتنى تەرەققىياتقا، خەلقنى ئىلىم ـ مەرىپەتكە باشلاشتەك ـ ئۇلۇق ۋەزىپىمىز بارلىغىنى بىز ئولىمالار ئې ـ سىمىزدىن چىقاردۇق، تور، ئابروي تالـ ـشىشتەك قېلىپلاشقان ئادەت ئىجراسىدىن باشقا، ياخشى ئەمەللىرىمىز بارلىغىنى ئىـ ـكار قىلدۇق. بىز نېمە ئۈچۈن بۇ قەدەر بۇـ ـزۇلۇپ كەتتۇق؟ نېمە ئۈچۈن ئىنساپ قىلـ ـمايمىز؟ نېمە ئۈچۈن بۇ ھەقتە ئازىراق ئوي ـلىنىپ، ئوز خاتالىغىمىزنى تۈزەتمەيمىز؟ بۇ توغرىدا بىر ئاز سوز قىلىشاق چېچىلاڭـ ـغۇلۇق بولامدىكەن؟.. نېمىشكە قاينىمايـ ـدىكەنمەن. ئولىمالارنىڭ خۇددى شاپاققا ئولاشقان چىۋىندەك مەدرىسلەردىكى ئەۋقاپقا، موھۇر ھەققىگە، ئەزىز ـ چىراقتـ ـكى سەدىقە ـ ئىھسانغا، ئىش قىلىپ قەـ ـيەردە ئەپ بولسا شۇ يەرگە توپلىنىۋالغانلـ ـغىغا، ئىنساپ ھەۋزىنى قۇرۇتۇپ، تاماـ ـخورلۇقنىڭ سىبىق پاتقاقلىرىغا بوغۇزىغى بىلەن تەڭ چوكۈۋالغانلىغىغا، ۋەتەن، مىلـ ـلەتنىڭ، خەلقنىڭ دادىپەريادى، نالە ـ پـ ـغانلىرىغا قۇلاق سالماي، كوز ژۇمۇپ كاس ـ ئەما بولىۋالغانلىغىغا قانچە قاينىسام شۇنـ ـچە ياخشى ئەمەسمۇ...

بىز بۇ يەردە پولو يەپ، تاۋاق بېكارلاپ ئولتۇرۇپتىمىز. ئەزىز بالىلىرىمىز بولسا، گۈـ ـلەختە كۈلگە بۇلغىنىپ، ئاچ ـ يالىڭاچلىق ئازاۋىنى تارتماقتا. بىز كۈندە قانچە قېتىم داستىخان ئۈستىدە مەئىشەت قىلىپ، توق ـلۇقتىن كارىلداپ ژۇرىمىز. كوچىدىكى تـ ـلەمچى سائىللار كوپىيىپ كەتتى. ئۇلارـ ـنىڭ بېشىنى قانچىلىك سىلىدۇق؟ يـاق. ھېچنېمە قىلمىدۇق. بەلكى ئوشرە ـ زاكات ۋە ئەۋقاپ كىرىملىرىنى ئوز نەپسىمىزگە تارتىپ كەتتۇق. شۇ سەۋەپتىن ژىتىم ـ يېـ ـسىر، تۇل ـ خوتۇن، ژىتىم ئوغۇللار خەيرىـ ـخاھسىز قالماقتا. نېمە ئۈچۈن ئولارغا غەمـ ـخورلۇق قىلمايمىز؟ نېمە ئۈچۈن مەكتەپـ ـلەر ئېچىپ كوچىدا قالغان ئاجىز مىسكىن ـبالىلارنى تەربىيە قوينىغا ئالمايمىز؟ ئوزـ ـمىز يۇرتنىڭ كوزى، خەلقنىڭ بېشى بو ـ لۇپ تۇرۇغلۇق، خەلقنى بەختىـ ـسا ـ ئادەتكە باشلاپ ماڭماستىن، پۈتۈن ئىشـ ـتىياقىمىز بىلەن شەخسى تاپاۋەت يولىغا ماڭساق، قولغا كەلگەن تىللا ـ تەڭگىلەرنى ئەۋرەزلەرگە كومۇپ خاترجەم ياتساق، ئىستىقبالىمىز توغرىسىدا زەررىچە قايغۇر ـ مساق، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزغا نېمىـ ـدەپ جاۋاپ بېرىمىز؟ ئولارنىڭ ئالدىدا ئاسىي گۇناھكار بولۇپ قالماسمىزمۇ... ئەپـ ـسۇسكى، بىز غەمخورلۇق قىلماي كوچىغا تاشلاۋەتكەن بالىلىرىمىزنى ياۋروپادىن كەلگەن مۇخالىپەتچىلەر ئوز قوينىغا تارتماق ـتا. ئىنگلىز، شۇبتىلار قانداقتۇر شىپاخانا قۇـ ـرۇپ، داۋالاش يوللىرى بىلەن ئەقىدە ئوغـ ـرىلىماقتا. بۇ ئىشلار ئۈچۈن ئولار ئايانـ ـماستىن يۈز سەرلەپ تەڭگە سەرىپ قىلـ ـماقتا. بىز بولساق بالىلىرىمىزنى كوچىلارغا تاشلاپ، ئوزىمىزنى ژىراقلاشتۇرماقتىمىز. ـھە دېسە دەررە ئۇرۇپ ئولارنىڭ دىللىرىـ ـنى جاراھەتلەندۈرمەكتىمىز. ئەل رايىنى چېكىندۈرمەكتىمىز. بۇ ئىشلارنى مۇلاھىزە قىلىپ كورۇشكە ئەرزىمەسمۇ؟ ھېلىمۇ كەچ ئەمەس، پۇرسەت بار. ئەگەر ۋاقتىدا قىلىشـ ـقا تېگىشلىك ئىشلارنى قىلمايدىغان بولـ ـساق، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭ لەنەتـ ـنەپرەتلىرىگە كومۇلۇپ كېتىشىمىز مۇقەر ـ ـرەر... ئىنگلىز، شۇبتىلار قانداق يول بىلەن بىزگە مېھمان بولۇپ قالدى؟ ئولارنى كىم چىللاپ كەپتۇ؟ ئولار ھېچ ۋاقىتتا بىزگە مېھمان ئەمەس. مېھمان بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئولار باشتا ئۇيرۇق ئوينىتىپ كەلـ ـگەن بىلەن، ئاستا ـ ئاستا پىيىمزنى قـ ـىرىپ، بايلىغىمىزنى ئوغرىلاپ بىزنى داق ـبورىغا تاشلاپ داغدا قويغۇچى بولاڭچىـ ـلاردۇر...

قېرىنداشلار، ۋەتەنداشلار، بىز ئەزەلدىن قابىل، باتۇر خەلق ئىدۇق. تاكى پامىردىن ئۇزاق ئالتايغىچە چىدىر ـ بارگاھ تىكىپ، سەلتەنەتلىك ئوردا تەختىلەر قۇرۇپ، دەۋـ ـران سۈرگەن ئەل ئىدۇق. قاچانكى بىزگە جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىق، ئىتتىپاقـ ـسىزلىق، ھەسەتخورلۇق، مەنمەنلىك، شەخـ ـسىيەتچىلىك ئىللەتلىرى چاپلاشتى، شۇ كۈندىن باشلاپ زاۋاللىققا، خار ـ زەبونلۇق ـقا يۈزلەندۇق. ھازىرقى ئەھۋالىمىز بۇنىڭ جانلىق دەللىلى. قېرىنداشلار، ۋەتەنداشلار، ئويلاپ كورەيلى، مۇلاھىزە قىلايلى، ھـ ـلىزىرمۇ ۋاقىت كەچ ئەمەس. غەپلەت ئۇيقـ ـسىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، كوزىمىزنى ئاچـ ـساق، ئىتتىپاقلىشىپ بىر ياقىدىن باش چـ ـىقىرىپ، ئاسارەت كىشەنلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىساق، پەلەكنىڭ چاقىنى ئوكغا بۇراپ، ئىستىقبالىمىزنى يورۇتۇشقا، ۋەتەن، مىللەتـ ـنى سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۇرۇشكە ھېلىمۇ كېچىكمەيمىز!...».

ئابدۇقادىر داموللام شۇ خىل سوز ۋە ئەـ ـمەلىيەتلىرى بىلەن ئەنگلىيە، شۇبتىسىيە كوز ـسۇلخانىلىرىنىڭ كوزىگە قادالغان مىخقا ـ ئايلىنىدۇ.

قەشقەرنىڭ يەرلىك ئەمەلدارلىرى، موللا، قازى ـ قۇززات، ئىشانلىرىمۇ ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەل ئىچىدە ئېشىپ بېرىۋاتـ ـقان ئابرويىغا ھەسەت قىلىشاتتى. ئامال بولسا ئۇنى كوزدىن يوقىتىۋېتىشنى ئوي ـلىشاتتى. ئولار: «ئۇ جەدىلىك يولىغا ماڭـ ـدى، ئىمانىمىزنى سۈسلاشتۇرۇۋەتتى»، «ئابدۇقادىر داموللام تېخى خەلقنى ئوي ـغىتارمىش، ئۇ ئويغاتمىسىمۇ مەزناخۇنۇمـ ـلار ھەر كۈنى سەھەردە ئويغىتىۋاتىدىغۇ» دېيىشىپ ئۇنى مەسخىرە قىلىشاتتى.

شۇ ۋاقىتتىكى قەشقەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئولىماسى ئابدۇغوپۇر شاپتۇل داموللام بـ ـلەن ئومەرباي دېگەنلەر ئابدۇقادىر دامول ـلامغا بەكمۇ ئوچ ئىدى. ئۇ ئىككىسى ئەنـ ـگلىيە، شۇبتىسىيە كونسۇلخانىسىدىكىلەر بـ ـلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئەمەت دېگەن مەخلۇق تەلۋىنى سېتىۋېلىپ، 1924 ـ ۋىـ ـلى 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئابدۇقادىر داموللامنى ئوز ئويىدە ئولتىرىگۈزۈۋېتىدۇ.

جۇدالىق ئىلكىدە قالغان مىگلىغان تا ـ ـلىتىلار:

تاغلار ـ تاشلار تەۋرىنىپ،
قاتتىق چاقماق چاققانمۇ؟
دەريا سۈيى قان بولۇپ،
بۇگۈن تەتۇر ئاققانمۇ؟..
ئاي تۇتۇلماس دەپتىمىز،
كۈن تۇتۇلماس دەپتىمىز.
داموللامغا دەيۈزلەر،
قەست قىلمايدۇ دەپتىمىز.
ئېتىك بەكمۇ چىرايلىق،
ئابدۇقادىر ئەمەسمۇ.
خەلقىمىزگە يول باشلاپ،
ئومرۇك ئوتكەن ئەمەسمۇ.

دېگەن مەرسىيە قوشاقلىرىنى توقۇشىدۇ...

ئابدۇقادىر داموللام كەبى پۇتكۈل ئاڭـ ـلىق ھاياتىنى ئوز خەلقىگە بېغىشلاپ كۈـ ـرەش قىلغان بۇيۇك ئىنسان، ئولىما ئوغلانـ ـلىرىنى ۋەتەن ھېچ قاچان ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ ئوچمەس يۈلتۈزدەك ئەۋلادلار قەلبىدە ھا ـ مان يېنىپ تۇرغۇسى!

ئابدۇرېشىت قاسىمي.

بۇ ماقالە ـ 1997 ـ ۋىلى شىنجاڭ ئۇيـ ـغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاپتونوم ناھىيىلىك ـ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىن ئۇرۇمچىدە نەشىر قىلىنغان «مەھتىلى ئەپەندى» ناملىق ئىلمى تارىخى ئەسەرنىڭ ئابدۇقادىر داموللام ھەققىدىكى قىسمىنى ئوقۇپ پايدىلـ ـنىپ يېزىلدى ـ ئاۋتور).

ژىللار ۋە ئادەملەر

ساخاۋەتلىك ئىنسان

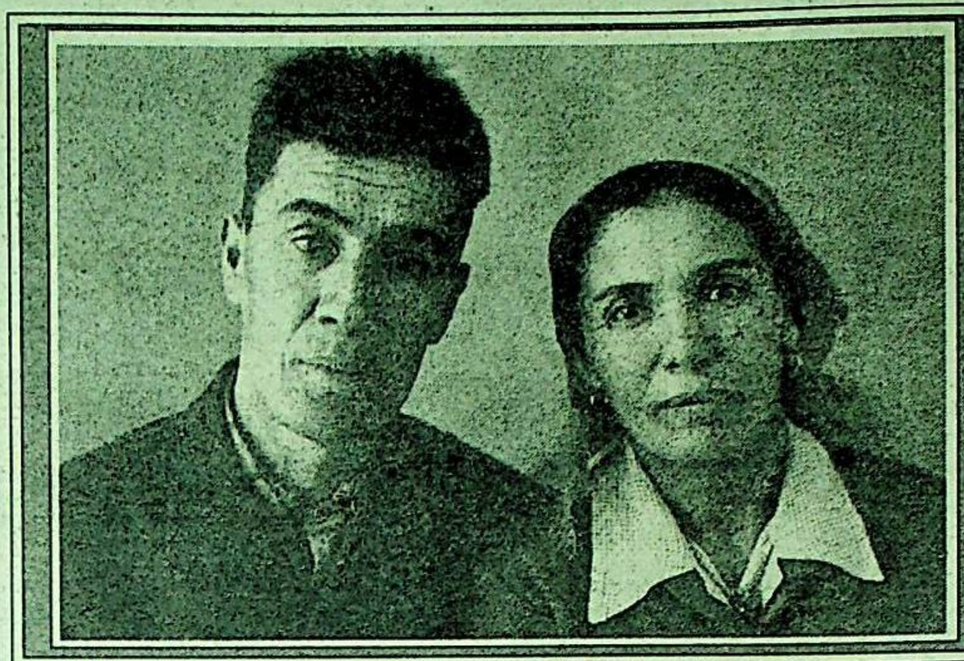

ئۇلارنىڭ دەرۋازىسى يېرىم كېچىدە يەنە ئەنسىز تاقىلداپ كەتتى. كوزى ئېلىنەي دەپ قالغان مەھەممەت رېھىم ئاكا «تۇن يېرىمىدا بۇ نېمە ئەنسىزچىلىق تۇر؟» دەپ پىچىرلىغىچە پەلتۇسىنى يېپىنچىلاپ تالاغا چىقتى. دەرۋازىنى ئېچىش بىلەن نېرىقى كوچىدىكى ئابدۇكېرىمنىڭ ئايالى ئايشەمخاننى كورۈپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. كۇننىڭ سوغلىغا قارىماي، كوينەك بىلەن ئويدىن چىقىپ كەتكەن بۇ ئايال كوز ـ ياشلىرىنى توكۈپ، ئېرىنىڭ ھاراق ئىچىپ كېلىپ، جىدەل چىقىرىپ، ئوزىنى ئۇرماقچى بولغانلىقىنى سوزلەۋاتاتتى...

مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانوۋ ئايشەمخاننى ئويگە، قىزلىرىنىڭ يېنىغا باشلاپ كىرىپ، ئىسىق كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، تەسسەللا بەرگەندىن كېيىن، ئەتە ئابدۇكېرىم بىلەن سوزلىشىپ، بۇ ئائىلىنى ياخشى، خۇپ قىلىپ قويۇش نىيىتىنى كوكلىگە پۈكتى. ئەتىسى دېگەندەك ئابدۇكېرىملەر ئائىلىسىدە بولۇپ، ئويگە قايتىپ كەلدى...

بۇ كوكۈلسىز ۋاقىەنىڭ يۈز بەرگىنىگە 20 ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت بولۇپتۇ. ئابدۇكېرىملەر ئائىلىسى بولسا قارابالتا شەھىرىدىكى كوپ بالىلىق. ئىناق ـ ئىجىل ئائىلە سۈپىتىدە تىللارغا ئېلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

مەھەممەت رېھىم ئاكا ئالدىغا ھەر خىل مەسلىھەتلەر بىلەن كېلىپ، بۇ كىشىنىڭ مېھرىبان غەمخور ئاتا سۈپىتىدىكى ياخشى سوزلىرىنى ئاڭلاپ، قايغۇلىرىغا شېرىك، شاتلىقلىرىغا ھەمنەپەس قىلىدىغان كىشىلەر قارابالتىدا كوپ. ئۇلار ئائىلىسىدە خوشاللىق ۋاقىەيۈز بەرسىمۇ، كوكۈلسىز ھادىسىلەرگە دۇچ كەلسىمۇ، چوڭ ـ كىچىك ئىشنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولغان موشۇ مۇيسەپتىگە مۇراجىەت قىلىدۇ؟

بىز دەل موشۇ توغرىلىق سوز ئاچماقچىمىز. ھەقىقىي ئىنسانلار يەنە ئوزى ئۈچۈن، ئائىلىسى ئۈچۈنلا ياشىمايدۇ. ئۇلار قولىدىن كېلىشىچە باشقىلارنى خوشال قىلىپ، ئۇلارغا يار ـ يولەك بولۇپ، غەم ـ تەشۋىشلىرىنى يېنىكلىتىشنى ئوز ھاياتىنىڭ مەخسىتى قىلىۋېلىشقان. مۇنداق ئادەملەرنى ئىنسانپەرۋەرلەر دەپ ئاتايمىز. ئۇلار ئۈچۈن بېگانە ھەسرەت، بېگانە خوشاللىق يوق. ئادەملەر بىر ـ بىرىگە مېھرى ـ شەپقەت بىلەن، غەمخورلۇق بىلەن ياشىسا، ھاياتمۇ شۇنچىلىك قىممەتلىك بولۇپ تۇيۇلىدۇ. دەل مانا موشۇنداق ئالىيجاناپلىق تۇيغۇ مەھەممەت رېھىم ئاكىنى قىرىق ژىلغا يېقىن ماباينىدا قارابالتا تەۋەسىدە تونۇتۇپ، كوپچىلىكنىڭ ھورمەت ـ ئېھتىرامىغا سازاۋەر قىلىپ كەلدى. بۇ يۇرتتا بىرەر مەراسىم بۇ ئەجايىپ ئىنسان ئىشتىراكسىز ئوتمەيدۇ. توينى قانداق ئوتكۈزۈش، مەھەللىدە بەزى بىر ئورنى ـ ئادەتلەرنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى داۋرانلىغا قارىماي، كوينەك بىلەن ئويدىن چىقىپ كەتكەن بۇ ئايال كوز ـ ياشلىرىنى توكۈپ، ئېرىنىڭ ھاراق ئىچىپ كېلىپ، جىدەل چىقىرىپ، ئوزىنى ئۇرماقچى بولغانلىقىنى سوزلەۋاتاتتى...

مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانوۋ ئايشەمخاننى ئويگە، قىزلىرىنىڭ يېنىغا باشلاپ كىرىپ، ئىسىق كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، تەسسەللا بەرگەندىن كېيىن، ئەتە ئابدۇكېرىم بىلەن سوزلىشىپ، بۇ ئائىلىنى ياخشى، خۇپ قىلىپ قويۇش نىيىتىنى كوكلىگە پۈكتى. ئەتىسى دېگەندەك ئابدۇكېرىملەر ئائىلىسىدە بولۇپ، ئويگە قايتىپ كەلدى...

بۇ كوكۈلسىز ۋاقىەنىڭ يۈز بەرگىنىگە 20 ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت بولۇپتۇ. ئابدۇكېرىملەر ئائىلىسى بولسا قارابالتا شەھىرىدىكى كوپ بالىلىق. ئىناق ـ ئىجىل ئائىلە سۈپىتىدە تىللارغا ئېلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

مەھەممەت رېھىم ئاكا ئالدىغا ھەر خىل مەسلىھەتلەر بىلەن كېلىپ، بۇ كىشىنىڭ مېھرىبان غەمخور ئاتا سۈپىتىدىكى ياخشى سوزلىرىنى ئاڭلاپ، قايغۇلىرىغا شېرىك، شاتلىقلىرىغا ھەمنەپەس قىلىدىغان كىشىلەر قارابالتىدا كوپ. ئۇلار ئائىلىسىدە خوشاللىق ۋاقىەيۈز بەرسىمۇ، كوكۈلسىز ھادىسىلەرگە دۇچ كەلسىمۇ، چوڭ ـ كىچىك ئىشنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولغان موشۇ مۇيسەپتىگە مۇراجىەت قىلىدۇ؟

بىز دەل موشۇ توغرىلىق سوز ئاچماقچىمىز. ھەقىقىي ئىنسانلار يەنە ئوزى ئۈچۈن، ئائىلىسى ئۈچۈنلا ياشىمايدۇ. ئۇلار قولىدىن كېلىشىچە باشقىلارنى خوشال قىلىپ، ئۇلارغا يار ـ يولەك بولۇپ، غەم ـ تەشۋىشلىرىنى يېنىكلىتىشنى ئوز ھاياتىنىڭ مەخسىتى قىلىۋېلىشقان. مۇنداق ئادەملەرنى ئىنسانپەرۋەرلەر دەپ ئاتايمىز. ئۇلار ئۈچۈن بېگانە ھەسرەت، بېگانە خوشاللىق يوق. ئادەملەر بىر ـ بىرىگە مېھرى ـ شەپقەت بىلەن، غەمخورلۇق بىلەن ياشىسا، ھاياتمۇ شۇنچىلىك قىممەتلىك بولۇپ تۇيۇلىدۇ. دەل مانا موشۇنداق ئالىيجاناپلىق تۇيغۇ مەھەممەت رېھىم ئاكىنى قىرىق ژىلغا يېقىن ماباينىدا قارابالتا تەۋەسىدە تونۇتۇپ، كوپچىلىكنىڭ ھورمەت ـ ئېھتىرامىغا سازاۋەر قىلىپ كەلدى. بۇ يۇرتتا بىرەر مەراسىم بۇ ئەجايىپ ئىنسان ئىشتىراكسىز ئوتمەيدۇ. توينى قانداق ئوتكۈزۈش، مەھەللىدە بەزى بىر ئورنى ـ ئادەتلەرنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى داۋرانلىق بولۇپ كېتىشلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئوخشاش مەسىلىلەردە مەھەممەت رېھىم ئاكىنىڭ سالماقلىق ۋە ئەقىلانە پىكرى ھېمىشەم ئىناۋەتكە ئېلىنىپ كېلىنىشىنىڭ ئوزى ئۇنىڭ ئابروي ـ ئېتىۋارىنىڭ دەرىجىسىنى نامايەن قىلىپ تۇرىدۇ.

مەھەممەت رېھىم ئاكا ئۇيغۇر دېسە، بارلىغىنى ئاتايدىغان، ئۇنىڭغا ھەقىقىي مەنادا كويۇندىغان ئىنسان. ۋەتەنپەرۋەرلىك مېنىڭچە،توي ـ توكۈنلەردە ھاراق ئىچىپ، قۇرۇق سوزلەش ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي پائالىيەت بىلەن ئىسپاتلىنىدىغان ھەقىقەت. ۋەتەن ھەققىدە چوڭ گەپ قىلغانغا قارىغاندا، كىچىك بولسىمۇ بىرەر ئىش قىلغان ياخشى. مەسىلەن، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە كويۇنۇش، كېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاشقا ئاكتىۋ قاتنىشىش ئوخشاش مەسىلىلەر بۇگۈنكى شارائىتتا ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ ئەمەلىي ئولچەملىرى بولۇپ قالماقتا. بۇ جەھەتتىن مەھەممەت رېھىم ئاكىنى ئۇلگە قىلىپ كورىستىش مۇمكىن. ئۇ 1957 ـ ژىلى «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») 1970 ـ ژىلى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى چىققان دەسلەپكى كۇنلەردىن تارتىپ، ئۇلارنىڭ ئوزگەرمەس، ئاكتىۋ جانكويەرى سۈپىتىدە كوزگە كورۈنۈپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر تېاترى قارالباتا شەھىرىگە كەلگەندە، ئۇلارنى سەممىي تەشكىللىك كۇتۇۋالىدىغان سەركەردە تەشكىلاتچىلارنىڭ بىرىمۇ مەھەممەت رېھىم ئاكا،ئۇنىڭ رەھبەرلىگىدە مەزكۇر شەھەردە «گۈلشەن» ئۇيغۇربەدىئىي ھەۋەسكارلىرى كرۇژوگى، مەكتەپلەردە بولسا ئۇيغۇر سىنىپلىرى قۇرۇلدى. ئەينە شۇ جەمىيەت ئالدىدىكى ساخاۋەتلىك ئىشلىرنى ئۇيەيلى مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانوۋ جامائەت ئىچىدە ھورمەت ـ ئېھتىرامغا ئېگە بولۇپلا قالماي، قارابالتا شەھىرىنىڭ ھاكىمىيىتى ئالدىدىمۇ ھورمەت ـ ئىززەتكە ئېگە. ئۇ شەھەرلىك ھوكۇمەت تەرىپىدىن تەشكىللەنگەن دىن نازارىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسىدۇر.

ئۇ ئەسلى، شەرقىي تۇركىستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدە 1928ـ ژىلى تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. مەھەممەت رېھىم ئاكىنىڭ دادىسى جۇماخۇن ھاجىم غۇلجا شەھىرىدە تونۇلغان چارۋىدار، تىجارەتچى ئادەم بولغان. ئۇ ئوز دەۋرىدە تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ قالماي، مىللىي مەرىپەتچىلىك ئىشلىرىغمۇ يېقىندىن ئارىلىشىپ، مەكتەپ سېلىش ئىشلىرىغا پائال قاتناشقان،مىللەتپەرۋەر ئىنسان ئىدى، شۇنداقلا شەرقىي تۇركىستان دىيارىنىڭ ئۇچ ۋىلايىتىدە 1944 ـ ژىلى پارتلىغان مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلابىغا بىرىنچىلەردىن بولۇپ قاتناشقان ئىدى. مەھەممەت رېھىم ئاكا ئەشۇ ژىللارنى ئەسلەپ، مۇنداق دېدى:

ـ مەن 1935 ـ ژىلغىچە ئائىلە تەربىيىسىدە بولۇپ،1935ـ ژىلدىن 1943ـ ژىلغىچە غۇلجا شەھىرىدىكى ئالدىنقى قاتار مەكتەپلەردە مەھەللىسىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە بىلىم ئالدىم. 1946 ـ ژىلى باشقا ئۇيغۇر ياشلىرىغا ئوخشاش ۋەتەننى ختاي باسقۇنچىلىرىدىن ھىمايە قىلىش ئۈچۈن پىدائىي ھالدا مىللىي ـ ئازاتلىق ئارمىيە سەپىدە خىزمەتتە بولدۇم. 1948 ـ ژىلدىن 49 ـ ژىلغىچە مىللىي ئارمىيە شتابىنىڭ ئىچكى ئىشلار بولۇمىدە ئىشلەشكە مۇيەسسەر بولدۇم. 1949ـ ژىلى قىزىل ختاي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ ئىمپېرىيەنىڭ تىل بىرىكتۈرۈشى نەتىجىسىدە ياش مۇستەقىل شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى يېمىرلىنىپ، مىللىي ئارمىيە قىزىل ختاينىڭ 5ـ كورپۇسى بولۇپ ئوزگەرتىلدى. مەزكۇر ھەربىي كورپۇستا 1953 ـ ژىلغىچە ئېگىلىك ئىشلىرىدا، 1953 ـ ژىلدىن 1963 ـ ژىلغىچە كوپىراتىۋسودا ئىدارىلىرىدە ھەر خىل لاۋازىمىلاردا ئىشلىدىم.

مەلۇمكى، دەل موشۇ دەۋرلەردە قىزىل ختاي ھاكىمىيىتى مىللىي ئولكىلەردە كوممۇنىستىك دېكتاتۇرىنى بارلىق ساھالار بويىچە كۇچەيتىپ، مىللىي ئولكىلەردە، جۇملىدىن، شەرقىي تۇركىستان دىيارىدا ختايلاشتۇرۇش سىياسىتىنى ژۇرگۈزدى. بولۇپمۇ، 1957ـ ژىلى دېكابىر ئېيىدا ئوڭچى ـ مىللەتچىلەرگە قارشى ژۇرگۈزۈلگەن سىياسىي كۈرەش كامپانىيەسى ـ ئاساسەن ئۇيغۇر زىيالىلىرىغا قارشى ژۇرگۈزۈلگەن سىياسىي تەقىپلەش كامپانىيەسى بولۇپ قالدى. ختاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۇركىستانغا بولغان ئوز مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش مەخسىتىدە خەلق ئىچىدە تونۇلغان مىللىي كادىرلارغا يالغان سىياسىي قالپاقلارنى كىيگۈزۈش ئارقىلىق ئۇلارنى يوق قىلىش بىلەن يەرلىك خەلقنىڭ ژۇرىگىنى موجۇپ، باشقۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇردى. شۇ تۇپەيلىمىكىلىغان ئۇيغۇر زىيالىلىرى قاتارىدا تەقىپكە ئۇچىرىغان مەھەممەت رېھىم ئاكا مېھمانوۋلار ئائىلىسى 1963ـ ژىلى خوشنا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىگە كوچۇپ چىقىدۇ. مانا شۇ ژىللاردىن باشلاپ تا پېنسىيەگە چىققىچە ئاتا ـ بوۋىلار تۇتقان قۇتلۇق كەتمەننى قولغا ئېلىپ، «پۈت كوممۇنىزما» كولخوزىدا 30 ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئاددىي دېخان بولۇپ ئىشلەيدۇ.

يېشىنىڭ 70 تىن ئاشقىنىغا قارىماي تېخىچىلا سوۋاپلىق ئىشلاردىن قول ئۈزمەي كېلىۋاتقان مەھەممەت رېھىم ئاكىغا يېڭى ژىل مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىك سالامەتلىك، ئائىلىسىگە خاتىرجەملىك تىلەيمىز.

يالقۇن سەمەدىي.

سۈرەتتە: مەھەممەت رېھىم مېھمانوۋ رەپىقىسى بىلەن.

خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلغانغا نېمە يەتسۇن

كىشىلەرگە بولغان ھورمەت ئۇلارنىڭ ئىنسانىي پەزىلىتى، ئەل ـ يۇرتىغا قىلغان خىزمىتى بىلەن ھاسىل بولىدىغانلىغى ھەممىگە ئايان. بىز ياشاۋاتقان تاراز شەھىرى،ھەتتا پۈتكۈل جامبۇل ۋىلايىتىدە ئاڭلىق ھايات كىشىلەر مەنپىيىتىگە ئالاقىدار جەمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىپ، ئاھالىنىڭ ھورمەت ـ ئېھتىرامىغا ئېرىشكەن شۇ خىل ئىناۋەتلىك كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى ـ ئومەرجان ئىبراھىموۋتۇر.

دېموكراتىيە شارايىتى بىلەن ۋىلايەتتە دەسلەپ ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنى قۇرۇشنىڭ تەشەببۇسىنى كوتەرگەن بۇ كىشى شۇندىن بېرىقى ئوتكەن ژىللاردا ئۇنىڭ ئىشىغا پائال ئارىلىشىپ، مىللىي مەنپەئەتىمىزگە دائىر كوپلىگەن چارە ـ تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا چوڭ ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتىدۇ. مەركەزنىڭ ئەڭ دەسلەپتە قولغا ئالغان ئىشى ۋىلايەت مەمۇرىيىتى تەرىپىدىن تەستىقلەنگەن پروگراممىسى ئاساسىدا ئىلگىرىكى ژىللاردا مىللىي ئالاھىدىلىكلىرىنى سۈيىلاشتۇرۇشقا ئوتكەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوز قەدىرياتلىرىنى تىكلىشىنى ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت بولىدى.شۇ يونىلىشتە تاراز شەھىرى ۋە ۋىلايەتتىكى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ، مىللىي ئۇرپى ـ ئادەت، ئەنئەنىلىرىمىزنى قايتىدىن جانلاندۇرۇش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلدى. بىر نەچچە دۇركۈن خەلققە يېگانىلىق بولۇپ تۇيۇلغان مەدەنىيەت كۈنلىرى ئوتكۈزۈلۈپ، مىللىي سەنئىتىمىز، كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا قوللىنىدىغان قۇرال ـ سايمانلىرىمىز، مەنئىۋى تۇرمۇشىمىز ئەسۋاپ ـ ئۇسكۈنلىرى، مىللىي تاناملىرىمىز كوپچىلىككە نامايىش قىلىندى. ئومەرجان ئىبراھىموۋنىڭ تەشكىلچانلىق كورسىتىشى بىلەن ئوتكەن بۇ مەراسىملار ۋىلايەتلىك، شەھەرلىك مەمۇرىيەتلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى بىر نەچچە قېتىم پەخرىي يارلىقلار، ياھالىق سوغلار بىلەن تەغدىرلەندى.ئەڭ مۇھىمى ئىلگىرىكى ژىللاردا ھەر بىرى ئوز تىرىكچىلىگى، غېمى بىلەن بولۇپ ژۇركەن ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ بىرلىگى ۋۇجۇتقا كېلىپ، مىللىي ئەنئەنىلىرىگە بولغان ھىسىياتى تېخىمۇ ئۇلغايدى.

ئىلى تەۋەسىنىڭ سۈيدۇك ناھىيەسىدە تۇغۇلغان ئومەرجان 1955ـ ژىلى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قازاقستانغا كوچۇپ چىقىدۇ. كىچىكىدىن كوكلىگە پۈككەن ئوقۇپ بىلىم ئېلىشىغا خۇشتارلىغى تۇيەيلى ئۇ جامبۇل شەھىرىدىكى تېخنولوگىيەلىك ئىنستىتۇتنىڭ كەچكى بولۇمىگە ئوقۇشقا چۈشۈپ، مەزكۇر بىلىم جايىنىڭ توۋاروۋېد (توۋار بىلەن تەمىنلەش) بولۇمىنى مۇۋاپىقىيەتلىك تامامىلاپ چىقىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن سىكلاد باشلىغى، توۋاروۋېد ۋەزىپىسىگە تايىنلىدۇ. يە ماددىي، ياكى مەنئىۋى جەھەتتىن يولەكچىسى يوق، ۋەتەن ـ ئېلىدىنمۇ ئايرىلىپ كەتكەن بۇ ياش ۋىگىتنىڭ ئوز كۈچىگە تايىنىشى ئارقىلىق تۇرمۇشىدا يۈز بەرگەن قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، پەللىمۇ ـ پەللە ھاياتتىن ئوز ئورنىنى تېپىشى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ئىرادىلىكلىگىدىن، ئىدىرەكلىگىدىن بولغان ئېدى.

مەلۇمكى، يەتمىش ژىلدىن ئارتۇق ھوكۇمرانلىق ئورنىتىپ كەلگەن كوممۇنىستىك تۈزۈم بەرىبات بولۇشى بىلەن،ھەربىرمىلەتنىڭ ئوزئەركىنلىگىنى ھمايەقىلىشىغا بولغان مۇمكىنچىلىكى ھاسىل قىلىندى.بۇ پۇرسەتنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن قەلبىدە ۋەتەن، خەلقىگە بولغان سويگۈ ـ ئېقىدىسى بىلەن ياشاپ كېلىۋاتقان ئومەرجان ئىبراھىموۋ خەلقىمىزنىڭ جەمىيەتلىك ئىشلارغا قىزغىن كىرىشىپ كەتتى. ئاخىرقى ژىلىلاردا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ جانلىنىشىغا ئوندىكى ئوزىنىڭ ئەقىلى ۋە تەجرىبىسىنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئومەرجان ئىبراھىموۋنىڭ ئوشۇقىچە تىرىشچانلىقى بىلەن ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى قازاق مەكتەپلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئېچىش يولىدا ئىپرىنمەي ھەرىكەت قىلىپ ئۇرۇپ، ئاخىرى ئۇ مەسىلىمۇ ھەل قىلىندى. ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى تەرىپىدىن تۇراقلىق يولغا قويۇلۇپ كېلىۋاتقان ھەرئىلى روزا ۋە قۇرئان ھېيت كۈنلىرىدە شەھەردىكى ئۇتىمىيالىلار ئوىلىرىگە بېرىپ، ئۇلارغا سوغا ـ سالام ئايىرىش بىلەن ھال سوراش ئىشىدىمۇ ئۇ باشلامچىلىق رول ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.ئۇنىڭغا كېتىدىغان خىراجەتنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى شەخسەن ئوز ئۈستىگە ئالىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھايات تەربىىنىڭ ئوزگىرىشى بىلەن ئۇنىڭغا ئەمەلىي ماسلاشقان ئومەرجان ئىبراھىموۋ كەسپىي يونىلىشنى يوتكەپ، تاراز شەھىرىدە ئىككى مىللىي ئاشخانا ئېچىپ، خېرىدارلىرىغا ئۇلگىلىك مەنىشى خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ـ بۇ ئىشمىغا كىرىشكەندە كوگلۈمگە پۈككەن بىر ئويۇم، ھازىرقى ئىغىر تۇرمۇش شارائىتىدا قىيىنىپ ژۇركەن كىشىلەرنى يولەپ، ئۇلارغا بىر ۋاقىتلىق بولسىمۇ ھەقسىز تاماق بېرىشنى يولغا قويماقچىمەن. ـ دەيدۇ ساخاۋەتلىك ئىنسان ئوزىنىڭ كىشىلەرگە بولغان مېھىر ـ شەپقىتىنى ئىزھار قىلىپ.

ئۇمۇمەن مەدەنىي، ئىجتىمائىي ھاياتىمىز غەمخورچىلىرىنىڭ بىرى ئۇ. ئىبراھىموۋ ھەر ژىلى ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش مەۋسۇمى باشلانغىنىدا جامائەتچىلىك ئارىسىدا تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ھەر بىر ئۇيغۇر ئاھالىسىدا ئۇ گېزىتلىرىمىزنىڭ بولۇشىنى دەۋەت قىلىدۇ.

ئانىغا قاراپ ئوغۇل ـ ئانىغا قاراپ قىز ئوسىدۇ دېگەندەك ئومەرجاننىڭ پەرزەنتلىرىمۇ مىللىي غورۇرغا ئېگە، ئىنسانىي پەزىلەتلىك ياشلاردىن بولۇپ يېتىلدى.ئۇنىڭكىشىلەر ئارىسىدىكى ئىززەت ـ ھورمىتى، پەرزەنتلىرىنىڭ ئاتا ـ ئانا ئومۇتىگە يارىشاھەر بىرىنىڭ ئالىي بىلىملىك ياشلاردىن بولۇپ يېتىلگەنلىگى، ئىختىسادىي تۇرمۇش دەرىجىسىنىڭ بايىشەتلىگىگە قاراپ مەن ئۇنىڭدىن سىز ئوزىگىزنى بەختلىك ھىس قىلامسىز، دەپ سورىغىنىمدا ئۇ بىر ئاز تىكىرقاپ تۇرۇپ، مۇنداق جاۋاپ قاتتى.

ـ شەخسى تۇرمۇش شارائىتىمغا قاراپ ئاللاغا شۈكرىچىلىك بىلدۈرىمەن. لېكىن ئوزەمنى پۈتۈنلەي بەختلىك ئادەم دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ. نېمىشكە دېگەندە ئوز ئاناۋەتىنىدە تۇرۇپ ھوقۇقسىز ياشاۋاتقان، شۇنچە كەڭ زېمىندىكى بايلىغىنى دەسسەپ ژۇرۇپ، نامراتچىلىقتا ھايات كەچۈرۈۋاتقان خەلقىمنى ئويلىسام ژۇرەك باغرىم ئېزىلىپ كېتىدۇ.قاچانكى مېنىڭ خەلقىم ئوزىگە ئوزى خوجا بولۇپ، مۇستەقىللىكىگە ئېرىشسە ئەينە شۇ چاغدا مەن ئوزەمنى توققۇزى تەل بولغان بەختلىك ئادەمنىڭ بىرى دەپ ھېسابلايمەن.

خەلقىنىڭ مەنپىيىتى ئۈچۈن قولىدىن كېلىشىچە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان مىللەتپەرۋەر ئومەرجان ئىبراھىموۋنىڭ ژۇرەك تەۋرىنىشى بىلەن ئىيتىۋاتقان بۇ سوزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا چەكسىز مىننەتدارلىق ئىزھار قىلدۇق.

ئەخمەتجان رەھموۋ.
تاراز شەھىرى.

سېخى پەزىلەتلىك ئادەم

يارمۇھەممەت بىلەن دەسلەپكى قېتىم ئۇچرىشىش ھارپىسىدا شۇ ۋاقىتلاردىكى كېزىتىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى ئابدۇۋۇھىلى قادىروۋ (ئۇ 1992ـ ژىلى مەرگىلىسز ۋاپات بولغان) ئۇ توغرىلىق: «مەن سېنى بىر بالا بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويايى. ئوزى شۇنداق ئوت ۋۇرەك، ئۇيغۇر دېسە ئولۇپ تۇرىدۇ، غېنى باتۇرنىڭ ئەۋلادى، ـ دېگىنى ھېلىمۇ ئېسىمدا. شۇ ۋاقىتلاردا ئۇ ئاۋتوۋوكزال يېنىدىكى بىر ئاشخانىدا ئىشلەتتى. مانا شۇنىڭدىن بىرى يارمۇھەممەت بىلەن كېيىنرەك ئۇنىڭ ئوي ـ ئىچى، دادىسى ئومەرجان ئاكا بىلەنمۇ قويۇق ئارىلىشىپ كەتتىم. ئىش بابى بىلەن ھەربىر قېتىم چىمكەنت شەھىرىگە كەلگىنىمدە، ئۇ ماشىنىسى بىلەن مەن ئىشنى تۈگەتكىچە بىللە بولاتتۇق. ئۇيغۇرلار تۇرۇۋاتقان بارلىق مەھەللىلەرنى، يېزا ـ قىشلاقلارنى ئارىلاپ چىقاتتۇق. بەزى بىر گېزىتكە پۇلسىز يوق يېزىلالمايدىغانلارغا يېنىدىن پۇل بېرىپ «تاپقاندا بېرەرسەن» دەپ قويۇاتتى. ئەينە شۇنداق بىللە ژۇرۇش جەريانىدا ئۇنىڭ ئالىيجاناب، مىللەتپەرۋەر، سېخى ئىنسان ئېكەنلىگىگە كوزۇم يەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى ئومەرجان ئاكىمۇ پاراكچى ئادەم بولغانلىغى ئۈچۈن پات ـ پاتلا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق پاراكلىشىپ قالاتتۇق. ئۇ ماڭا ئوزىنىڭ بېشىدىن ئوتكەزگەن قىزىق سەرگۈزەشتىلىرىنى سوزلەپ بېرەتتى. ئۇ ئادەمنىڭ ھاياتتا كورمىگىنى ئاز قالغان ئېكەن...

ئەسلى ئۇلار چېلەك ناھىيەسىنىڭ ماساق يېزىسىدىن بولۇپ 1932ـ ژىلى غۇلجا تەۋەسىگە ئوتۇپ كەتكەن ئېكەن. غۇلجىدا غېنى باتۇرنىڭ ژۇتى قاشىنىڭ تۇردىيۇزى دېگەن يېزىسىدا ئولتىراقلىشىپ، دېخانچىلىق قىلىپ ژۇرگەنلىرىدە مىللىي ئىنقىلاپ باشلىنىپ ئومەرجان ئاكىمۇ پىدائىي بولۇپ جەڭگە ئاتلىنىدۇ. غۇلجىدا شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنىپ، ئىلى ئەترابى بىراز تىنچىغاندىن كېيىن ژۇتىغا قايتىپ كېلىپ دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ ۋە شۇنداقلا غېنى باتۇرنىڭ ئىنسى ھۇسەن دېگەن كىشىنىڭ ئامىنە دېگەن قىزىغا ئويلىنىدۇ. مۇستەقىلىقنىڭ تەمىنى تېتىپ ئەندى بەختىيار ھايات باشلىشىغا خىتاي كوممۇنىستلىرى كېلىپ، ھەر تۈرلۈك ۋاقىەلەر باشلىنىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئوقۇمۇشلۇق ئادەملىرىنى تۈرمىلەرگە تاشلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھوكۇمەت سىياسىتىنىڭ كەلگۈسىدىن ئۈمۈت ئۈزگەن ئومەرجان ئاكا بىر نەچچە بالىسى بىلەن تۇغۇلغان ژۇتى ماساققا كېتىشكە نىيەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ شۇ نىيىتى 1962ـ ژىلى ئەمەلگە ئاشىدۇ. بىراق ئۇ بۇ تەرەپكە كېلىشى بىلەن ئۇلارنى چېگارىدىن ئوتتۇر چىمكەنت ژىلايىتى، بوگەن ناھىيەسى، «ئاق دالا» سوۋخوز نىغا ئېلىپ كېلىدۇ. ئومەرجان ئاكىنىڭ تۇغۇلغان يېرىسى ماساققا كوچۇپ كېلىش ئارمىنى شۇ ۋاقىتلاردىكى سىياسىي ۋەزىيەتلەر تۈپەيلى ئەمەلگە ئاشمايدۇ... ئامالسىز سوۋخوزنىڭ قوينىنى بېقىشقا مەجبۇر بولىدۇ...

يارمۇھەممەت ئائىلىدىكى تورت ئوغۇل، ئۈچ قىزنىڭ ئارىسىدا ئومەرجان ئاكىنىڭ ئىككىنچى ئوغلى بولۇپ، مەكتەپنى تۈگەتىپ ئەندىلا ئوقۇشقا چۈشەي دەپ تۇرغاندا ئانىسى ئامىنە ھەدە 45 يېشىدا ئاغىرىقتىن ساقىيالماي دۇنيادىن ئوتىدۇ. بۇ يوقىتىش يارمۇھەممەتكە قاتتىق تەسىر قىلىدۇ. ئويدىكى يەتتە بالىنى قاتارغا قوشۇش يالغۇزدادىسىغا ئوگايغا چۈشمەيدىغانلىغىنى چۈشەنگەن ئۇ ئىشلەپ پۇل تېپىپ دادىسىغا يارىدەم قىلىش مەخسىتىدە ئابدۇزائىر ئەيسارۇۋ دېگەن ئاشپەزگە شاگىرت بولۇپ ئىشقا كىرىدۇ. ئۇ ئوزىنىڭ زېرەكلىگى ۋە تىرىشچانلىغى تۈپەيلى بىر ژىلغا يەتمەي دۇكان ئايرىپ چىقىپ ئوز ئالدىغا ئاشخانا ئېچىپ ئىشلەشكە باشلايدۇ. ئەينە شۇنىڭدىن باشلاپ ئائىلىگەھەقىقىي تىرەك بولۇپ، ئويدىكى ئوزىدىن كىچىكلەرنىڭ قاتارغا قوشۇلۇشىغا يارىدەم قىلىدۇ. كېيىنرەك ئۇ ئوزىنىڭ ئىش دائىرىسىنى تېخىمۇ كەڭەيتىپ «ئارزۇ» فىرمىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدا تېرە، ژۇك تەييارلاش ۋە ئۇنى خېرىدار تەلىۋى بويىچە دېگەن يېرىگە يەتكۈزۈش ئىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

ـ ئىلگىرى بۇنداق فىرمىدىن چىمكەنت ژىلايىتى بويىچە بىر نەچچىسى بار ئېدى. ـ ھازىر ئۇلارنى بىر لەشتۈرۈپ بىر فىرما قىلدۇق. چۈنكى فىرمىلارىكوپ بولسا باھا رىقابىتى بولۇپ، ژۇك تېرىلەرنىڭ باھاسى ئوسۇپ خېرىدارلارنى يوقىتىپ قويۇش ئەھۋاللىرى مەۋجۇت. ھازىر بولسا فىرمىلار بىرلەشكەندىن كېيىن باھا مۇقىملاشتى. بىر يەردە ئەرزەن، بىر يەردە قىممەت ئەمەس. ژىلايەت بويىچە نازارەت قىلىپ تۇرىۋاتىمىز. بىزنىڭ خېرىدارلىرىمىز ئاساسەن غۇلجىدىن كەلگەن تىجارەتچى بالىلاردۇر. بۇ ئىشنى يولغا قويغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىشىمۇ يېنىكلىشىپ، ژىلايەت بويىچە ژۇك ـ تېرە ئىزدىمەيدىغان بولدى. ئۇلار بىزگە مۇراجىەت قىلىدۇ. بىز ئۇلارغا كېرەكلىك مالنى تېپىپ بېرىمىز. ئىلگىرى ئۇلارنى ئالداپ كېتىدىغانلار پات ـ ئۇچراپ ئۇراتتى. ھازىرئۇنداق ئىشلار يوق. نوۋەتتە تۈرۈپ ئوز ئىشنى پۈتىرىۋېرىدۇ. فىرمىدا ئىشلەۋاتقانلارنىڭ كوپىنچىسى بۇرۇندىن چىمكەنتتە ياشاۋاتقان بالىلاردىن تەركىپ تاپقان، بىز فىرمىنىڭ تازا پايدىسىنىڭ بەش پائىزىنى ئايرىپ، بالىلار ئويىگە، ئۇيغۇر بالىلىرى كوپىرەك ئوقۇۋاتقان مەكتەپلەرگە، قېرىلار ئويلىرىگە ۋە تۈرمۇشى ناچار ئائىلىلەرگەيار دەم قىلىش مەخسىتىدە ئاجرىتىپ تۇرۇۋاتىمىز. يېقىندا ئوتكۈزۈلگەن ژىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئوتكۈزۈشتىمۇ بىزنىڭ فىرما ماددىي جەھەتتىن ئاساسىي يارىدەمنى كورسەتتى.

ھەقىقەتەنمۇ چىمكەنت ژىلايىتىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ قىلۋاتقان ئىشلىرى ناھايىتى زور. (ئۇ توغرىلىق ئوتكەنكى نومىرلاردا يېزىلغان) بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە يارمۇھەممەتنىڭ كورسىتىۋاتقان ئىختىسادىي يارىدەمنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ پەقەت ئوزى ياشاۋاتقان شەھەردىكى ئۇيغۇرلارغىلا يارىدەم بېرىپ قالماي چىمكەنت شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان ساراغاج يېزىسىدىمۇ ئوتكۈزۈلگەن نەۋرۇز بايرىمىغا 30 مىڭ تەڭگە يارىدەم قىلدى شۇنداقلا ئوز يېنىدىن 15 چاپان (تون)، 20 ئاق ياغلىق ۋە باشقىلارنى سوغا قىلدى. ياز ئايلىرىدا ئالماتاشەھىرىدىن قازاقستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستكا ماھىنۇر راخمانوۋا تەشكىل قىلغان «ري» تىياترىنى چىمكەنتتىكى ئۇيغۇرلارمۇ كورسۇن دەپ چىمكەنت شەھىرىگە ئاپىرىدۇ. بىراق ھازىرقى ئىختىسادىي بوھرانچىلىق دەۋرىدە بىلىتلار سېتىلمايدۇ. بۇنىڭدىن ئىكى، ئۈچ ژىل ئىلگىرى ـ دەيدۇ يارمۇھەممەت ـ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى ئارىلاپ چىقىشقا مۇيەسسەر بولدۇم. ئاخىرىدا تۇغۇلغان يۇرتۇمنى كورۈپ كېلەي دەپ قاشىنىڭ تۇردىيۇزى يېزىسىغا بېرىپ يۇرتداشلار بىلەن كورۈشتۈم. تونۇشلار، خولۇم ـ خوشنىلار، دادامنى، ئاپامنى تونۇيدىغانلارنىڭ ھەممىسى كېلىشتى. بايقىسام بەك نامراتچىلىقتا ياشايدىكەن، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، يالاڭاياق، بەزىلەر ھەتتا تويۇپ تاماق يېمىگەن ھالەتلىرىنى كورۈپ ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. يېنىمدا قارىسام 40 مىڭ يېۋەن (بىر يېۋەن 10 تەڭگە) پۇل بار ئېكەن. شۇنى شۇ يېزىدىكى نامراتلارغا بولۇپ بەردىم. ئىككىنچى ژىلى بارغىنىمدا يەنە 60 مىڭ يۈەن تارقىتىپ كەلدىم...

بەزىلەر پۇل تاپىدۇ، ئۇنى ئىشلىتىشنى بىلمەي، ئوي سالىدۇ يوكى بولمىسا باغرىغا بېسىپ ياتىدۇ ياكى ئوغرىغا بېرىدۇ. يارمۇھەممەت بولسا پۇل تېپىشنىمۇ ئۇنى قەيەرگە ئىشلىتىشنىمۇ بىلىدىغان ژىكىتلەرنىڭ بىرى. يېقىندا ئۇنىڭ بىلەن پاراكلىشىش جەريانىدا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن يەنەبىر ئالاھىدە ئىش قىلىۋاتقانلىغىنىڭ گۈۋاچىسى بولدۇم. ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا كوزگە كورۈنگەن ئوپېراتور ئادىل تۇراخمەتۋەيلەن بىرلىكتە كېينكى ئون ژىل ئىچىدە ئوزبەكستان، قازاقستان ۋە قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىن ئۈندىرىلىدىغان فىلىم چۈشىرىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭدىن ئۈزۈندىلەرنى كوردۇم. ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ئاتاقلىق ئادەملەر، پەن ۋە سەنئەت ئەربابلىرى، تارىخى شەخسلەر ۋە باشقىلارنىڭ جانلىق ئاۋازى يېزىلغان ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھازىر ئارىمىزدا يوق.

خۇلاسلاپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئوز خەلقى ئۈچۈن قىلۋاتقان ئىشلىرىنى قانچە يازساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ. مانا، يېقىندا مۇشتىرى توپلاش بانىسى بىلەن چىمكەنت شەھىرىگە بارغىنىمدىمۇ كوپ كىشىلەر گېزىت باھاسىنىڭ قىممەتلەپ كېتىشى مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلالمايدىغان قالدى بۇ ئەھۋالنى كورگەن يارمۇھەممەت ئوز يېنىدىن 50 گېزىتقا پۇل بەردى. ئۇنى ئەھۋالى نامۇۋاپىق ئائىلىلەرنى گېزىتكە يازدۇق.

يارمۇھەممەت ئىسكەندەروۋ ئومۇر يولدىشى ھەلىمە بىلەن بەش ئوغۇل، بىر قىزنى تەربىيىلەپ قاتارغا قوشتى. دىلمۇھەممەت، نۇرمەھەممەت، نۇراخمەت، تۇراخمەت، نابدۇغېنى دېگەن ئوغۇللىرى ئوزى بىلەن بىللە فىرمىدا ئىشلەپ، دادىسىغا ئوخشاش سېخى ئادەملەردىن بولۇپ يېتىلمەكتە.

پەيزۇللا ئەخمەتوۋ.
چىمكەنت شەھىرى.

سۈرەتتە: يارمۇھەممەت ئىسكەندەروۋ.

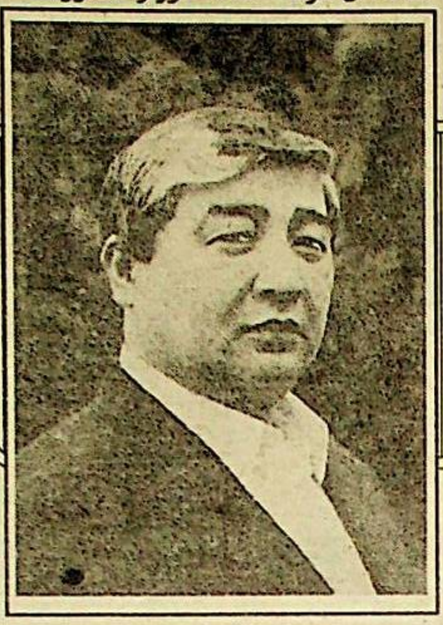

پەن ئادەملىرى

مەخستىگە يەتكەن دوختۇر

قايتىماس ئىرادە، تىرىشچانلىق بىلەن ئىنتىلىش كىشىلەرنىڭ غەلىبىلەرگە يېتىشىنىڭ ئاملى ئېكەنلىگىنى سەنئەت ئابدۇرېھىم قىزى ئىبراھىموۋانىڭ ھاياتىدىنمۇ كورۈشكە بولىدۇ. 1952ـ ژىلى غۇلجا شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن سەنئەت ئاتا ـ ئانىسى بىلەن باشقا ۋەتەنداشلىرى قاتاردا قازاقستانغا كوچۇپ چىقىپ، ئالمۇتا شەھىرىگە ئورۇنلىشىدۇ. شۇندىن بېرىقى ئوتكەن ژىللاردا ئۇ شەھەردىكى 114ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملاپ، تورت ـ بەش ژىل داۋامىدا ئۇدا تىببىي ئىنستىتۇتىغا چۈشۈشكە ئېمتىھان تاپشۇرىدۇ. لېكىن ئېمتىھاندا ھەر قېتىمدىلا كونكۇرستىن ئوتەلمىگەنلەر تىزىمىغا ئېلىنىپ، ئىنستىتۇتقا قوبۇل قىلىنمايدۇ. شۇندىمۇ تەلەپچان قىز دوختۇر بولۇش نىيىتىدىن قايتماي بۇ ساھاغا باغلىنىشلىق ئېغىر ئىشلارغا ئورۇنلىشىپ، يەنىلا تەييارلىنىش بىلەن بولىدۇ.

ئالدىغا قويغان مەخستىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا بارلىق كۈچ ـ غەيرىتىنى سەرىپ قىلغان سەنئەت ئىبراھىموۋا ئاخىرى 1976ـ ژىلى ئالمۇتا دولەت تىببىي ئىنستىتۇتىنىڭ بالىلار دوختۇرلىرىنى تەييارلايدىغان فاكۇلتېتىغا چۈشۈپ، ئۇنى مۇۋاپىقىيەتلىك تاماملاپ چىقتى. ئالىي بىلىملىك، كەسپىي سىرلىرىنى مۇكەممەل ئوزلەشتۈرگەن ياش مۇتەخەسىس بالىلار دوختۇرى بولۇپ بىرناز ژىللار ئىشلىگەندىن كېيىن، داۋالاش قابىلىيىتى بويىچە بىر نەچچىسى بار ئېدى. دەيدۇ يارمۇھەممەت. ـ ھازىر ئۇلارنى بىر لەشتۈرۈپ بىر فىرما قىلدۇق. چۈنكى فىرمىلارىكوپ بولسا باھا رىقابىتى بولۇپ، ژۇك تېرىلەرنىڭ باھاسى ئوسۇپ خېرىدارلارنى يوقىتىپ قويۇش ئەھۋاللىرى مەۋجۇت. ھازىر بولسا فىرمىلار بىرلەشكەندىن كېيىن باھا مۇقىملاشتى. بىر يەردە ئەرزەن، بىر يەردە قىممەت ئەمەس. ژىلايەت بويىچە نازارەت قىلىپ تۇرىۋاتىمىز. بىزنىڭ خېرىدارلىرىمىز ئاساسەن غۇلجىدىن كەلگەن تىجارەتچى بالىلاردۇر. بۇ ئىشنى يولغا قويغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىشىمۇ يېنىكلىشىپ، ژىلايەت بويىچە ژۇك ـ تېرە ئىزدىمەيدىغان بولدى. ئۇلار بىزگە مۇراجىەت قىلىدۇ. بىز ئۇلارغا كېرەكلىك مالنى تېپىپ بېرىمىز. ئىلگىرى ئۇلارنى ئالداپ كېتىدىغانلار پات ـ ئۇچراپ ئۇراتتى. ھازىرئۇنداق ئىشلار يوق. نوۋەتتە تۈرۈپ ئوز ئىشنى پۈتىرىۋېرىدۇ. فىرمىدا ئىشلەۋاتقانلارنىڭ كوپىنچىسى بۇرۇندىن چىمكەنتتە ياشاۋاتقان بالىلاردىن تەركىپ تاپقان، بىز فىرمىنىڭ تازا پايدىسىنىڭ بەش پائىزىنى ئايرىپ، بالىلار ئويىگە، ئۇيغۇر بالىلىرى كوپىرەك ئوقۇۋاتقان مەكتەپلەرگە، قېرىلار ئويلىرىگە ۋە تۈرمۇشى ناچار ئائىلىلەرگەيار دەم قىلىش مەخستىدە ئاجرىتىپ تۇرۇۋاتىمىز. يېقىندا ئوتكۈزۈلگەن ژىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئوتكۈزۈشتىمۇ بىزنىڭ فىرما ماددىي جەھەتتىن ئاساسىي يارىدەمنى كورسەتتى.

ھەقىقەتەنمۇ چىمكەنت ژىلايىتىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ قىلۋاتقان ئىشلىرى ناھايىتى زور. (ئۇ توغرىلىق ئوتكەنكى نومىرلاردا يېزىلغان) بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە يارمۇھەممەتنىڭ كورسىتىۋاتقان ئىختىسادىي يارىدەمنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ پەقەت ئوزى ياشاۋاتقان شەھەردىكى ئۇيغۇرلارغىلا يارىدەم بېرىپ قالماي چىمكەنت شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان ساراغاج يېزىسىدىمۇ ئوتكۈزۈلگەن نەۋرۇز بايرىمىغا 30 مىڭ تەڭگە يارىدەم قىلدى شۇنداقلا ئوز يېنىدىن 15 چاپان (تون)، 20 ئاق ياغلىق ۋە باشقىلارنى سوغا قىلدى. ياز ئايلىرىدا ئالماتاشەھىرىدىن قازاقستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستكا ماھىنۇر راخمانوۋا تەشكىل قىلغان «ري» تىياترىنى چىمكەنتتىكى ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان ساراغاج يېزىسىغا بېرىپ يۇرتداشلار بىلەن كورۈشتۈم. تونۇشلار، خولۇم ـ خوشنىلار، دادامنى، ئاپامنى تونۇيدىغانلارنىڭ ھەممىسى كېلىشتى. بايقىسام بەك نامراتچىلىقتا ياشايدىكەن، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، يالاڭاياق، بەزىلەر ھەتتا تويۇپ تاماق يېمىگەن ھالەتلىرىنى كورۈپ ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. يېنىمدا قارىسام 40 مىڭ يېۋەن (بىر يېۋەن 10 تەڭگە) پۇل بار ئېكەن. شۇنى شۇ يېزىدىكى نامراتلارغا بولۇپ بەردىم. ئىككىنچى ژىلى بارغىنىمدا يەنە 60 مىڭ يۈەن تارقىتىپ كەلدىم...

بەزىلەر پۇل تاپىدۇ، ئۇنى ئىشلىتىشنى بىلمەي، ئوي سالىدۇ يوكى بولمىسا باغرىغا بېسىپ ياتىدۇ ياكى ئوغرىغا بېرىدۇ. يارمۇھەممەت بولسا پۇل تېپىشنىمۇ ئۇنى قەيەرگە ئىشلىتىشنىمۇ بىلىدىغان ژىكىتلەرنىڭ بىرى. يېقىندا ئۇنىڭ بىلەن پاراكلىشىش جەريانىدا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن يەنەبىر ئالاھىدە ئىش قىلۋاتقانلىغىنىڭ گۈۋاچىسى بولدۇم. ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا كوزگە كورۈنگەن ئوپېراتور ئادىل تۇراخمەتۋەيلەن بىرلىكتە كېينكى ئون ژىل ئىچىدە ئوزبەكستان، قازاقستان ۋە قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىن ئۈندىرىلىدىغان فىلىم چۈشىرىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭدىن ئۈزۈندىلەرنى كوردۇم. ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ئاتاقلىق ئادەملەر، پەن ۋە سەنئەت ئەربابلىرى، تارىخى شەخسلەر ۋە باشقىلارنىڭ جانلىق ئاۋازى يېزىلغان ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھازىر ئارىمىزدا يوق.

خۇلاسلاپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئوز خەلقى ئۈچۈن قىلۋاتقان ئىشلىرىنى قانچە يازساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ. مانا، يېقىندا مۇشتىرى توپلاش بانىسى بىلەن چىمكەنت شەھىرىگە بارغىنىمدىمۇ كوپ كىشىلەر گېزىت باھاسىنىڭ قىممەتلەپ كېتىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئوتكەن ئىپتار «راخات» كىنوستۇدىيەسى، «ئالتاغ» كورسىتىشلەر رېداكسىيەسى تەرىپىدىن تېلېۋىزىيە ئارقا چۈشىرىلدى. ئارخىتېكتور ش. يۈسۈپوۋ كەلگۈسىدە ئوربىتا مىكروراينىغا سېلىنماق چى بولۇۋاتقان مەسچىتنىڭ لايىھىسىنى جامائەتچىلىككە كورسەتتى.

ئوربىتا مىكروراينى ژىكىت بېشىنىڭ يارىدەمچىسى ئەسەتھاجىم باشقۇرغان بۇ ئىپتاردا خەلقىمىز ئارىسىدا نامى تونۇلغان دىنىي موتىۋەرلەر: زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، كەرىم ھاجىملار روزا تۇتۇشنىڭ ئەھمىيىتى، ئاللانىڭ بەش پەرزىنىڭ بىرى بولغان بۇ خەيرىلىك ئىشنىڭ قائىدە تەرتىپلىرى ھەققىدە تەپسىلى چۈشەنچە بەردى.

ئىپتارغا قاتناشقان جامائەتچىلىك ئۇنى ئۈيۈشتۇرغۇچىلارنىڭ ئومۇرىگە ئاتاپ، دۇئا بېرىشى ئارقىلىق ئوزلىرىنىڭ رازىمەنچىلىگىنى، مىننەتدارلىغىنى بىلدۈرۈشتى.

خەمىت ئەخمەت.

ئوربىتا مىكروراينىدا ئوتكەن ئىپتار

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئوربىتا مىكروراينىدىكى 40ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئاتاخانىسىدا بىرلەشكەن ئەرەپ ئەمىرلىگىنىڭ قازاقستاندىكى قىزىل يېرىم ئاي جەمىيىتىدىكى فىرمىسىنىڭ خادىمى داخۇش تەرىپىدىن ئۇ يەردە ياشاۋاتقان مۇسۇلمانلار جامائەتچىلىگىگە ئىپتار بېرىلدى. ئۇنىڭغا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى پەرھات ھاسانوۋ، ئارخىتېكتور شوھرەت يۈسۈپوۋلار قاتناشتى. نەچچەيۈزلىگەن مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئوتكەن ئىپتار «راخات» كىنوستۇدىيەسى، «ئالتاغ» كورسىتىشلەر رېداكسىيەسى تەرىپىدىن تېلېۋىزىيە ئارقا چۈشىرىلدى. ئارخىتېكتور ش. يۈسۈپوۋ كەلگۈسىدە ئوربىتا مىكروراينىغا سېلىنماق چى بولۇۋاتقان مەسچىتنىڭ لايىھىسىنى جامائەتچىلىككە كورسەتتى.

ئوربىتا مىكروراينى ژىكىت بېشىنىڭ يارىدەمچىسى ئەسەتھاجىم باشقۇرغان بۇ ئىپتاردا خەلقىمىز ئارىسىدا نامى تونۇلغان دىنىي موتىۋەرلەر: زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، كەرىم ھاجىملار روزا تۇتۇشنىڭ ئەھمىيىتى، ئاللانىڭ بەش پەرزىنىڭ بىرى بولغان بۇ خەيرىلىك ئىشنىڭ قائىدە تەرتىپلىرى ھەققىدە تەپسىلى چۈشەنچە بەردى.

ئىپتارغا قاتناشقان جامائەتچىلىك ئۇنى ئۈيۈشتۇرغۇچىلارنىڭ ئومۇرىگە ئاتاپ، دۇئا بېرىشى ئارقىلىق ئوزلىرىنىڭ رازىمەنچىلىگىنى، مىننەتدارلىغىنى بىلدۈرۈشتى.

خەمىت ئەخمەت.

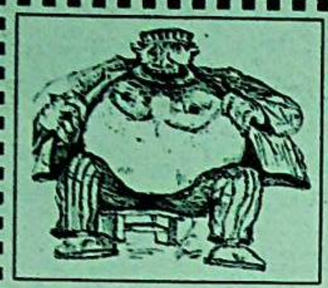

چوساقتىكى گەپ

№1 («يېڭى ھاياتنىڭ» ھەجۋىيە ۋە لەتىپىلەر سەھىپىسى)

ئابدۇخالىق ماخمۇت

بىز بىلمەيدىغان ئىشلار

بوش ۋاقتىنى بوشقا ئوتكۈزۈش جەمىيىتىنىڭ رەئىسى بېكارىنىڭ «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك ئويۇنى ـ كورتتىكى بەزى نام ۋە شەرەتلەرگە ئايرىم تۈزۈتۈشلەر» ماۋزۇلۇق دوكلادىدىن كېيىن مۇھاكىمە باشلىنىپ كەتتى.

جانابى بېكارىي ئالىيلىرى! ـ رەئىسنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىش بىلەن سوزنى باشلىدى يارىكەنتتىن كەلگەن ۋەكىل ـ راستىمنى ئېيتسام، شەخسەن مەن قىلىۋاتقان ئىشىمزدىن سايلىغۇچىلىرىمنىڭ ئالدىدا ئۇيلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇچ ـ تورت ۋىلدىن بۇيان ئەمەلىمز نېمە، نىزامنامىمزنىڭ كورت ھەققىدىكى ماددىلىرىنى بېكار قىلىش، تولۇقلاش، يەنە تولۇقلاش، يەنە ئىنكار قىلىش...

ـ دېموكراتىيە، سوزلەۋەر، بىراق ئاشكارە گەپ قىل، ـ رەئىس لوقما تاشلىدى، ـ سەن بۇ يەردە نېمىنى نەزەردە تۇتۇۋاتسەن؟

ـ مەسىلەن، ئېيتايلۇق، ـ يارىكەنتلىك ۋەكىل تېخىمۇ چىڭقىلىپ سوزىنى داۋام قىلدى، ـ نىزامنامىمزغا ھە دېگەندە: «دېموكراتىيە شارائىتىدا كورت ئويۇندا شەرەتنىڭ بارچە تۈرىگە چەك قويۇلمايدۇ» دېگەن مادداىنى كىرگۈزدۇق. ھەۋىز بىز كۈتكەن نەتىجىنى بەرمىدى. شۇ سەۋەبلىك نىزامنامىدىن شەرەتنىڭ بارچە تۈرلىرىنى چىقىرىپ تاشلىدۇق. كورتتا پەقەت چوڭ ئويۇنلا قالدۇرىلدى. بۇگۈن بولسا، شەرەتسىز كورت، باۋەن بولۇشلار كەسكىن كامىيىپ «كورتنىڭ قىزىغى قالمىدى» دەپ شەرەتنى يەنە كىرگۈزدۇق...

ـ مۇدىرىڭنى ئېيت، مۇدىرىڭنى ـ رەئىس شۇسوئالى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ ھورەپەيدى.

ـ جۇگازىغا قوشۇلغان ئاتتەك بىر يەردە ئايلىنىپ ژۇرنىلىۋەرمەي، بوش ۋاقىتنى بوشقا ئوتكۈزۈشنىڭ پۇ ئېيتىش، غېۋەت قىلىش، خىيال سۈرۈش، ئۇخلاش ئوخشاش ساھالىرىغا ئائىت ماددىلارنىمۇ قايتا قاراپ چىقىشاق دېمەكچىمەن...

يارىكەنتلىك ۋەكىلنىڭ سوزىدىن كېيىن چېلىنغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

ماڭا قارا!ـ رەئىس چاۋاكتىن كېيىن يارىكەنتلىك ۋەكىلنى تۇرغۇزۇپ ئالدى.ـ جەمىيىتىمىزنىڭ نامى نېمە؟

ـبۇ...بوش ۋاقىتنى بۇ...بوشقا ئوتكۈزۈش جە... جەمىيىتىنى...

ـشۇنى بىلىپ تۇرۇپ بوشقا ئوتكەن ۋاقىتنىڭغا ئېچىندىڭمۇ، دېمەك، سەن بىزنىڭ جەمىيىتىگە ئادىشىپ كىرىپ قاپسەن.دەررۇ ئورنىڭنى بوشات!..

رەئىسنىڭ سوزىدىن كېيىن باشلانغان چاۋاك تا يارىكەنتنىڭ ۋەكىلى مەجلىس زالىدىن چىقىپ كەتكىچە داۋام قىلدى.

مەن سىز جانابى ئالىيلىرىنىڭ كورتتىكى بەزى نامىلارنى مۇئامىلىدىن چىقىرىۋېتىش ھەققىدىكى تەكلىۋىڭىزگە يۇزدە ئىككى يۇز قوشۇلمەن، ـ دېدى ئىككىنچى بولۇپ مىنبەرگە چىققان ئۇيغۇر ناھىيەسىدىن كەلگەن ۋەكىل، ـ بىز قېدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق بولغىنىمىز ھالدا،قولىدابار قارتنى كېسىۋالغانلارنى «توكغۇز كورت»، توققۇز قارتا ئالالمىغانلارنى«بوغازكورت» دېيىشنى يوقىتايلى! بۇ مەدەنىيەتسىزلىك كېيىنكى ئەۋلاتقا مىراس بولۇپ قالمىسۇن ئۇنىڭ ئورنىغا «شەرمەندە كورت»، «ۋېتىسى كورت»دەپ ئالساق توغرى بولىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

زالدا كۈلكە كوتىرىلدى. مەلۇم بولۇشىچە، ۋەكىللەر «ۋېتىسى»نى ھەزىم قىلالماپتۇ. بۇنىڭغا ۋەكىل «ۋېتىسى پرېزىدېنت ـ مۇناۋىن دېگەندەك، ۋېتىسى كورت باۋەننىڭ ئارقىسى ئەمەسمۇ؟..»دېيىش بىلەن ئىزاھ بەردى.

ۋەكىلنىڭ سوزىدىن كېيىن باشلانغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

بېكارچى گەپ! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن قالغان نامىلارنى ئوزگەرتىشكە ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق!

شۇ لوقمىدىن كېيىن چېلىنغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

ـكېيىنكى ۋاقىتلاردا بازارغا چىقىپ خەختىن توۋار ئېلىپ سېتىۋاتقانلارنىڭ سودىسى كاساتلىققا ئۇچىرىغاندىن بۇيان جەمىيىتىمىز ئەزالىرى تېخىمۇ كوپىيىپ كەتتى، ـ ئەگەشمە سوز باشلىدى چېلەكتىن كەلگەن ۋەكىل. ـ شۇ سەۋەبلىك بۇرۇن تورت ئادەم قارتا ئوينايدىغان كوچا دوختۇرىشى، ئېرىق ـ ئوستەڭ بويلىرىغا ئون ـ ئۇنگىرمە ئادەم توپلىشىۋالىدىغان ئەھۋاللار بارلىققا كەلدى. مېنىڭ ئېيتاي دېگىنىم، ئەزالىرىمىزنىڭ ئويۇنغا چاپسان ـ چاپسان كىرىپ تۇرۇشىنى تەمىنلەش مەخسىتىدە ئۇچ شىنى بىر كورت ھېسابلاپ قالغان ئادەملەرنىڭ ئورنىنى بوشۇتۇپ بېرىشنى يولغا قويساق...

چېلەكلىك ۋەكىلنىڭ سوزىدىن كېيىن چېلىنغان چاۋاك ئۇزاق داۋام قىلدى.

ـئۇچ شى بىر كورتمىش؟!، ـ ئارىدىن بىرى ۋاقىرىغانچە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، ـ كورتنىڭ ئابروينى يەرگە ئۇرما! ھە، بىر كورت يەتمىش ئىككى شى بىلىپ قوي؟!..

ئۇنىڭ قىسقا سوزىدىن كېيىن ئۇزاق چاۋاك چېلىندى.

ـ بۇ قانداق گەپ؟ـ دېدى مىكروفوننى قولىدىكى قەلەم بىلەن ئۇرغانچە مىنبەردە ئولتۇرغان جەمىيەتنىڭ كورت ئىشلىرى بويىچە مەسئۇلى ئورنىدىن تۇرمايلا، ـ بىرى ئۇنداق دېسىمۇ چاۋاك، ئىككىنچىسى مۇنداق دېسىمۇ چاۋاك.بۇ نېمىنىڭ ئالامىتى؟ چۇشۇنەلمەي قالدىمغۇ؟

تەشكىلاتىمىزنىڭ نامى نېمە؟ـ رەئىس مەسئۇلىنىڭسوئالىغاسوئال بىلەن جاۋاپ قايتۇردى.

ـۋاقىت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن ئېيتىلىۋاتقان گەپ،چېلىنىۋاتقان چاۋاكلارنى «نېمىنىڭ ئالامىتى؟» دېگىنىگگە قارىغاندا، سەن بىزنىڭ ئارىمىزغا كىرىۋالغان شېمون ئوخشىمامسەن، نېمە؟ ـ رەئىس ئورنىدىن تۇرۇپ كورسەتكۈچ بارمىغى بىلەن ئىشىك تەرەپنى ئىشارە قىلدى، ـ بار، يوقال!

مەسئۇل زالدىن چىقىپ كېتىش بىلەن بايانىن.ۋاڭ ـ چوڭ قىلىشىپ ئولتۇرغان ۋەكىللەر جىممىدە بولۇپ قېلىشتى.

ئېسىگىلاردا بولسۇن ـ دېدى رەئىس مەيدىسىنى كېرىپ، بېشىنى ئېگىز كوتەرگەنچە، ـ كىمكى ئوزىنىڭ قانداق جەمىيەتكە ئەزالىغىنى ئۇنتۇپ قالىدىكەن، ئۇنداق ئادەمگە ئارىمىزدا ئورۇن يوق. ھازىر نېمە كوپ، تەييار تاپلار كوپ. كېرەك بولساھەممىگىلارنى تارىتىۋېتىپ، يېڭىلىرىنى ئېغىزالىمەن. سىلەردىن باشقىمۇ چاۋاك چالىدىغانلار جىق.

رەئىسنىڭ شۇ سوزىدىن كېيىن ھەممە گەپ قىلسا ۋەكىللىگىدىن ئايرىلىپ،خۇددى ئەتە ۋەيران بولۇپ كېتىدىغاندەك، جىممىدە ئولتۇرۇپ قېلىشتى. ئۇلارنىمۇ چۇشىنىش كېرەك، ھازىرقى زاماندا ئاتاق ھەممىگە كېرەك، گەرچە قۇرۇق بولسىمۇ...

ئەلقىسسە

دوكلادقا باھا بېرىلمەيلا ژىغىن تۈگەپ كەتتى. ئۇ ئەتە ـ ئوگۈن يەنە داۋام قىلامدۇ، يوقمۇ بۇ يېقى بىزگە قاراڭغۇ. راستىنى ئېيتقاندا ئوزلىرىنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى ئوزلىرى بىلمەي ژۇرگەن بېكارچىلارنىڭ يەنە نېمىلەر قىلىشىنى سىز بىلەن بىز نەدىن بىلىمىز...

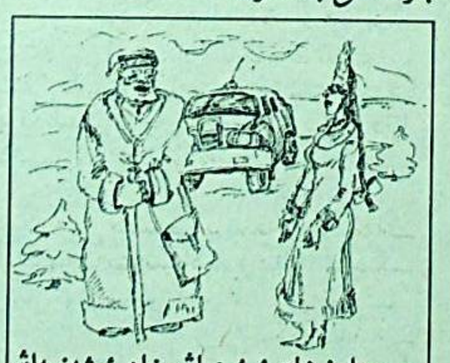

چوچەك: خاھ ئىشىنىڭ، خاھ ئىشەنمەڭ تۇنۇگۈن ئالمۇتىغا بىر كىشى كەپتىدەك. ئايلىق ئالساق ئاسمانغا چىقاتتۇق، دەپ ژۇرگەنلەرگە دوللار، ماشىنىلارنى سوغا قىلىپ بېرىپتەك...

ئابلىز ھېزىم

بازار بىلەن بوھران

(سوز ئويۇنلىرى دېسىڭىزمۇ مەيلى)

... بازارلار بەرپا بولۇپ، بازار باھاسى باشلانغاندىن بۇيان بۇقىدەك بويى بولسىمۇ، بۇيىدەك بۇرچى بولمىغان بەزى بىر بۇرنى «بۇلاق» بولغۇر يەتىبەخ، بېغەردز ـ بېكارچىلار بۇزۇ ـ بۇزاڭدىن بەھىرلەنگەندەك، بازارغا بارغان «بېتەلەي ـ بېچارىلەرنى» بەھۇزۇر بۇلاۋاتسا، «بەردىن» باشقىنى بىلمەيدىغان، بازار بويىچە بەلگۈلۈك «بەدىلى» بار بەزى بىرلەر بەئەينى بۇرۇنقى بېرەھىم باجىگىر ـ بەچچىغەرلەردەك، بارىنى «باشپاناسى» بازارغا باغلىغان «بەدولەتلەرنى» بەخۇدۇك باپلاپ، بېھىساپ بېيىۋاتسا، «بەگلىرىگە» بېقىندى بولغان بەزى «بىلەرمەن ـ بەشارەتچىلەر» بىر ـ بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك، بازارنىڭ ... بەختىت ـ بەرىكىمزنى بەلەن بالداققا باشلاۋاتقانلىغىنى بېھۇدە بايانلىماقتا.

بۇلارنىڭ بەرىگە بېجىرىم بېقىپ، بېيارام ـبۇرۇختۇم بولىۋاتقان، بارنى بارىچە باھالايدىغانلار بولسا، بۇگۈن بىزدە بەرىبىر بەردەر بۇرۇلۇش ـباراۋەرلىكنىڭ بولمايۋاتقانلىغىنى بايقاۋاتىدۇ.

بىز بازار باھاسى «بېجىرىم» بولمىغىچە، بايلىق، بايىاشەتچىلىكنىڭ بولمايدىغانلىغىنى بۇرۇنلا بىلىپ بولغان، بىراق بازارلار، بازاردىكىلەرنى «بەلگۈلەيدىغانلار» بايىدا باشقۇرۇلمىسا، بەستىمزنى بازغاندەك بېسىپ، بوينىمزنى بويۇنتۇرۇقتەك بوغۇلىدىغانلىغىنى بەرھەقىقە، بۇرادەرلەر!

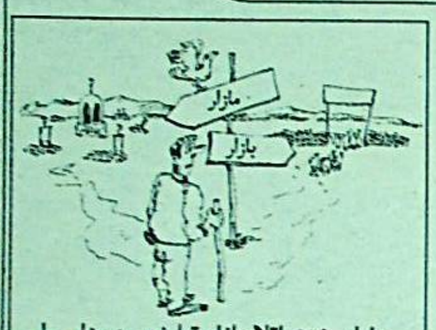

زامان شۇنداقلا داۋام قىلىۋەرسە، پۇلى بارلار بازارغا، پۇلى يوقلار مازارغا ماڭىدىغان ئوخشايدۇ.

ۋاقتىنى بوھرانىنىڭ بالدۇراق بەربات بولمايدىغانلىغىنى بەرھەقىقە، بۇرادەرلەر!

دەردەسە

... دىلرابا ـ دىيارىمىز «دوقال»، «دېگەرنىڭ»دەستىدىن دەھشەتلىك دەپىەنىدىلىشىپ دىۋانىدەك دەرمانسىزلاشقان دىدارىمىزدىنىز ـ دوزىغى، دەججال ـ دىپەيلەرنىڭ «دەشنەم ـ دوقىدىن» دومىسىپ،دۇگدەرەپ... دىسىقتىلىقتىن داتلاۋاتقاندا «داھىلىرىمزنى» دۇررىدە دەۋرەپ، دەلىنىڭ داۋا ـ دەستۇرلىرىمزنى دېموكراتىك دەۋىرنىڭ دالدىسىدا، دۇنيانىڭدەرگاھىدا دەبدەبىلىك، دەلمۇ ـ دەل دەپ، دەقەھدە دەسسەپ، دىلىمزنى دېگىزدەك داۋۇلغۇغان دەردىمزگە داۋا دارىتامدىكىن، دېىەك... داغ ـ دۇغلاردا، دەستىخان دائىرىسىدە «دانىشمەنلىكنى» دائىم دېگىدەك داملىغانىدەك داڭلاپ، دەتالاشلاردا «دىمەتلىكلىرىگە» دەرغەزەپتە داۋىغاندەك[1] دىۋەيلەپ، «دۇشكەلەشتىن» دومبالىششنى «داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلىغىدىن» دىلكەش، دىيانەتلىك دوستلىرىمىز دەردۇ ـ دادىخالىرىمىزدىن «داجىپ» دەيدەيچى، دەيۇز دۇشمەنلىرىمىز دىپەرلىك دادىللىشۇاتىدۇ...

[1] ـ داۋىخان ـ ھايۋان.

لەتىپە

مۇزىنى كىمنىڭ بولغىدەك؟

ـ ئائىلىلىك بولۇۋاپسەن،مۇبارەك بولسۇن، ـ دېدى سەمەت ئاغىنىسى ئويلىنىپ ئاردىدىن ئىككى ئاي ئوتكەندىن كېيىن ئاران كېلىپ ئولتۇرغىنىغا خىجالەت بولغانچە.

ـ ھە، شۇنداق بولۇپ قالدى.

ـ ئايالىڭ كورۇنمەيدىغۇ؟ ـ دېدى سەمەت ئەتراپىغا قاراپ.

ـ بالىسىنى ئىمىتىۋاتىدۇ.

ـ نېمە دەيسەنۇي؟، ـ ھەيران بولدى سەمەت، ـ ئويلەنگىنىگگە ئىككى ئاي... ئوزەڭنىڭ بالىسىمۇ؟

ـ ئوزەمنىڭ بولمايچۇ؟ ـ ئەمەت دادىلىق بىلەن جاۋاپ قايتۇردى.

ـ شۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇياق بىلەن بۇرۇندىن دان ئېلىشىپ ژۇرىپسەنكەندە؟

ـ ياقا، ـ ئەمەت باش چايقىدى، ـ يەقىندىلا تونۇشقان...

ـ ئۇنداقتا بالا سېنىڭ ئەمەسكەندە؟ ـ سەمەت كوڭلىگە كەلگەننى دەۋەتتى.

ـ ئۇ نېمە دېگىنىڭ، ـ ئەمەتمۇ ئۇنىڭ سوئالىغا سوئال بىلەن جاۋاپ بەردى، ـ بىرسىدىن كالا سېتىپ ئالساڭ، قوسىغىدىكى بالىسى سېنىڭ بولماي كىمنىڭ بولغىدەك؟...

ئە. رەخموژ.

تاراز شەھىرى.

بىزنىڭ ئىزاھ:

شۇنىڭغا قارىغاندا، ئوقۇغانلارنىڭ كۆنى بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر بولىدىغان ئوخشايدۇ.

* * *

قويدى ـ چىقتىلارنى تەتقىق قىلىش مەركىزىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، ئوتكەن ژىلى ئايالىنى قويۇۋەتكەنلەرگە قارىغاندا، ئېرىنى قويۇۋەتكەن ئايالار كوپچىلىكنى تەشكىل قىلغان. جۇملىدىن، ئۇيغۇر ناھىيەسىدە 200، يارىكەنتتە ـ 190، چېلەكتە ـ 180 ئائىلىدە ئاجرىشىش يۇز بەرگەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئېرىنى قويۇۋەتكەن ئايالار ئۇيغۇر ناھىيەسىدە ـ 160، يارىكەنتتە ـ 150، چېلەكتە ـ 145نى تەشكىل قىلغان.

يېڭى ژىلنىڭ تەكلىپ (پاۋودىيە)

ھورمەتلىك رەھباكسىيە!

خەۋىرىڭلار بولسا كېرەك، كېيىنكى ۋاقىتلاردا كوپلىگەن جايلاردا:

«قىزلار، قىزلار، شوخ قىزلار،
كوكسى قارنى توق قىزلار.
ژىگىتلەرگە ئېتىلغان،
قاراشلىرى ئوق قىزلار»

دېگەن ناخشا ئېيتىلىپ كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ دەپ دېگىنىم، ئەشۇ ناخشىنىڭ ئىجراچىلىرىغا ئېيتىپ قويساڭلار، ئىلاجى بولسا يېڭى ژىلدىن باشلاپ ئۇنى:

«قىزلار، قىزلار، شوخ قىزلار»،
قىلىقلىرى سوغ قىزلار،
«ژىگىتلەرگە ئېتىلغان»
ھار ـ نومۇسى يوق قىزلار، ـ دەپ ئېيتسا؟

ھورمەت بىلەن ...

* * *

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ياشلارنىڭ پىكىرىنى توپلاش ۋە تەتقىق قىلىش مەركىزى بالاغەتكە يەتكەن 100 قىزغا: «تىجارەتچى، ھۇنەرۋەن، ئالىي مەلۇماتلىقلاردىن قايسىسىغاتۇرمۇشقا چىقىشنى خالايسىز؟» دېگەن سوئال بىلەن مۇراجىەت قىلغان. ئۇنىڭغا توۋەندىكىچە: ـ تىجارەتچىلەرگە تۇرمۇشقا چىقىشنى خالايدىغانلار ـ 90پائىزنى، ھۇنەرۋەنلەرگە ـ 10، ئالىي مەلۇماتلىقلارغا ـ 0پائىزنى تەشكىل قىلغان.

نى كوتىرىش بولسا،ئوتتۇز پائىز ئوسكەن.

* * *

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ياشلارنىڭ پىكىرىنى توپلاش ۋە تەتقىق قىلىش مەركىزى بالاغەتكە يەتكەن 100 قىزغا: «تىجارەتچى، ھۇنەرۋەن، ئالىي مەلۇماتلىقلاردىن قايسىسىغاتۇرمۇشقا چىقىشنى خالايسىز؟» دېگەن سوئال بىلەن مۇراجىەت قىلغان. ئۇنىڭغا توۋەندىكىچە: ـ تىجارەتچىلەرگە تۇرمۇشقا چىقىشنى خالايدىغانلار ـ 90پائىزنى، ھۇنەرۋەنلەرگە ـ 10، ئالىي مەلۇماتلىقلارغا ـ 0پائىزنى تەشكىل قىلغان.

ھەجۋىيات خەۋەرلىرى

ئالدىمىزدىكى شەنبە كۈنى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا «توتىيا» ئۇيغۇر ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ چوڭ كونسېرتى ناماىيش قىلىنىدۇ. كونسېرتقا قەدەم تەشىرىپ قىلىنىڭ. ئۇنىڭدا سىز رۇس، ئوزبەك، تاجىك، ئاۋغان، ئەرەپ، ئىران، ھىند، تۈرك، نېمىس، ئىنگلىس، قاتارلىق ئوتتۇز مىللەت ناخشا ـ ئۇسسۇللىرىنى كورۇپ، چوڭ مەنىۋىي ئوزۇق ئېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولىسىز.

«توتىيا» ئۇيغۇر ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ بۇ كونسېرتىنى كورمەي ئارماندا قالماڭ، ئەزىز قېرىنداش!

مەمۇرىيەت

* * *

يېقىندا بولۇپ ئوتكەن مەتبۇئات كونفېرىنسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، جۇمھۇرىيەتىمىزدە جىنايەتچىلىك ئوتكەن ژىلغا سېلىشتۇرغاندا ئون بەش پائىز، ئۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقان ئىشلار خادىملىرىنىڭ ھەربىي ئۇنىۋانلىرى

ئىلاۋە: ھەجۋىي رەسىملەر ھاكىمجان گۈلىيۇنىڭ، سوزلىرى ئا. ماخموتنىڭ.

ئىنتىرنېت (دۇنيا ئەخبارات تورى) خەۋەرلىرى (گېرمانىيە)

شىنجاڭ كېلەركى ئەسرنىڭ بېشىدا ئالدىغا ئوتۇپ كېتىدۇ

(چوڭ سىن شى ئۇرۇمچى - (ئۇرۇمچى ئەخبارات ئاگېنتلىغى) 30- نويابر لى دېخان خەۋەرى(ختايچىدىن) ياغما ئاتۇش تەرجىمىسى.

جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ كاتىۋى ۋاڭ لىچۈەن ئالدىنقى كۈندىكى مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش ۋىغىندا توۋلۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن، كېينكى ئەسرنىڭ دەسلەپكى 10 ۋىلىدا، شىنجاڭ بۇرۇن تەرەققى قىلغان رايونلاردىن ئېشىپ كېتىپ، كىشىلەرنىڭ كوز ئالدىدا يېڭى بىر قىياپەتتە نامايەن بولىدىغانلىغىنى ئېيتىپلىدى.ۋاڭ مۇنداق دېدى: جۇڭگونىڭ ئاھالات قىلىش ۋە ئىشكىنى تاشقى دۇنياغا ئېچىۋېتىش ئارقىلىق ئېلىپ بارغان 20 ۋىل مابايىندا، شىنجاڭدا ئاسمان - زىمىننى ئاستىن - ئۈستۈن قىلغىدەك ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. نوۋەتتە، 17 مىللوندىن ئارتۇق ئاھالىسى بار شىنجاڭنىڭ ئىختىسادى قۇۋۋىتى ئېشىپ، ئوتتەن ۋىل دولەت ئىچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 100 مىللىارد خەلق پۇلىغا تەڭ بولۇپ،1978- ۋىلغا سېلىشتۇرغاندا 6 ھەسسە ئېشىپ كەتتى.مالىيە كىرىمى 10 مىللىاردتىن ئارتۇق بولۇپ، ئوخشاشلا ۋۇ قۇرقىغا سېلىشتۇرغاندا14.5 ھەسسە ئېشىپ كەتتى. بۇ ۋىل ئىختىساتنىڭ ئېشىش نىسبىتى 7.5 پائىز بولىدىغانلىغى مولچەرلەنمەكتە.شىنجاڭنىڭ 20 ۋىلدىن بۇيانقى ئىختىسادى تەرەققىياتى باشقا ئولكىلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئەڭ تېز بولۇپ، ئىختىسادى ئومۇمىي ۋە جەمىيەت ئومۇمىي، بولۇپمۇ نېفت،تەبىئىي گازنى ئېچىش ۋە ياختا ئىشلەپ چىقىرىش ساھالىرى ئەڭ كۈرەنكلىك ھالدا تەرەققى قىلدى. شىنجاڭنىڭ خام نېفت مەھسۇلاتى ئوتتەن ۋىلى 16.30 مىللون تونىغا يەتتى ۋە تەبىئىي گاز مەھسۇلاتى 2 مىللىارد كۈبمېتردىن ئېشىپ كەتتى. ئەگەردە ئىشلەپچىقىرىش چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان بولسا،2000- ۋىلى خام نېفت مەھسۇلاتى 25 مىللون تونىغا يېتىشى مۇمكىن. 1993- ۋىلدىن باشلاپ ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مەھسۇلاتى بىر سەكرەپ مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا ئوتكەن بولۇپ،بۇ ۋىلقى ئومۇمىي مەھسۇلات 12 مىللون تونىندىن ئېشىپ، پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 3 تىن 1 قىسمىنى ئېگەللەيدۇ. شىنجاڭ نېفت ۋە تەبىئىي گازنى ئېچىش ئىشلەپچىقىرىشى،شىنجاڭنىڭ ئىختىسادى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئىنتايىن زور ھەربىكەتلەندۇرگۈچى كۈچ بولۇپ، توۋەن ئېقىمدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقا ئىختىسادى قۇرۇلۇش ساھالىرىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈرىدى. ۋاڭ تەكتلەپ مۇنداق دېدى: كېينكى ئەسرنىڭ دەسلىدىدە تەبىئىي گاز سانائىتى شىنجاڭ خەلق ئېگىلىگىنىڭ ئېشىشىدا ئاساسلىق نوقتا بولۇپ قالدى،بەلكىم كېينكى ئەسرنىڭ ئالدىنقى 10 ۋىلىدا، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ غەربى شىمالى قىسمى بويىچە ئاساسلىق نېفت زاپاسى بازىسى بولىدۇ، دېدى ئۇ سوزىدە. شىنجاڭدىكى كەڭ كولەملىك ئاساسى ئوسكۈنىلەر قۇرۇلۇشىغا كەلگەندە،تېخىمۇ ھايا جاندىلىنىپ قېنى ئىچگە پاتماي قالدى.بۇرۇن شىنجاڭ كىشىلەرگە ئاھايىتى ژىراق بىلىنەتتى.چۈنكى تومۇر يول پەقەتلا تاغ رېلىسلىق لەن - شىن لىنىيەسى ئۇرۇمچىگە تۇتاشقان ئىدى. كېينچە ئىلگىرى كېيىن بولۇپ جەنۇبى شىنجاڭ تومۇر يولىنىڭ شەرقىي قىسمى،شىمالى شىنجاڭ تومۇريولى ۋە لەن - شىن رېلىسلىق تومۇر يوللىرى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇمچى پويېزد ستانسىيەسى بولسابۇرۇنقى ئاخىرقى بېكەتتىن بىر سەكرەپلا ئاساسلىق قاتناش مەركىزى تۈگۈنگە ئايلىنىپ قالدى. بىر نەچچە ۋىل بۇرۇن شىنجاڭدا ئالىي دەرىجىلىك تاش يول يوق ئىدى.ھازىر بولسا تۇرپان-ئۇرۇمچى-داخاكشەن ئالىي دەرىجىلىك تاش يوللىرى بولۇپ قالماستىن،بەلكى كېلەر ۋىلىي دولەت بايرىمىدا ئۇرۇمچى - جۇڭگونىڭ ئىسلاھات قىلىش ۋە سىرتقا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش بىلەن پارالېل بولۇپ،ھازىر جۇڭگونىڭ 5 چوڭ سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىلگەن ھاۋا پورتىنىڭ بىرسى بولۇپ قالدى. ئۇچۇر ئالاقىلىشىش ئۈسكۈنلىرىمۇ كىشىنى چوچۇتكىدەك تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلماقتىدۇ.پەقەت قىسقىغىنا بىر نەچچەۋىل ئىچىدىلا تېلېفون ئالاقىلىشىش قىيىنچىلىغى ھەل قىلىندى.. بۇرۇن شىنجاڭدا رەتكەيارىغىدەك شەھەردىن بىرەرىسمۇ يوق ئىدى.ھازىر بولسا ئۇرۇمچىدەك زامانىۋىي ئىختىدارغا ئېگە كاپىتال چوڭ شەھەر بارلىققا كەلگەندىن سىرت يەنە بىر تۈركۈم پاكىزىھەم چىرايلىق كىچىك شەھەرلەر تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا كەڭ تارقالدى.ۋاڭ لىچۈەن مۇنداق دەپ كورسەتتى،شىنجاڭ جۇڭگونىڭ مەركىزى ۋە غەربىي رايونلىرى بويىچە ئەڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئېگە رايون بولۇپ،ئۇ بىر چەت مىللىي رايونلا بولماستىن، يەنە بىر ئالاھىدە ستراتېگىيەلىك ئورۇنغا ئېگە بىر رايون. شىنجاڭ ھازىر دولەتنىڭ 21- ئەسرىنىڭ بېشىدا ئاساسلىق تەرەققىي قىلدۇرىدىغان رايونلىرىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزىلدى. بۇ زېمىندىكى مول تەبىئىي بايلىق ۋە دەسلەپكى خام ماتېريالار بىر چوڭ ئوزگىرىش ھاسىل قىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ «ئالتىن چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان موككۈز ئېشىپ كەتتى»كەبى مەنزىرىسى، كېينكى ئەسرنىڭ دەسلەپكى 10 ۋىلىدا كىشىلەرنىڭ كوز ئالدىدا نامايەن بولىدۇ.

تەھىرىراتتىن:

ۋاڭ ئېيتقاندەك،«كېينكى ئەسرنىڭ دەسلەپكى ئون ۋىلىدا شىنجاڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان رايونلاردىن ئېشىپ» كېتىشنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس بولمىغاندەك، «بۇرۇن... كىشىلەرگە(ختايلارغا دېمەكچى - تەھىرىرات ئىزاھى) ناھايىتى ژىراق» بىلىنىدىغان شىنجاڭنىڭ كوپ يوللۇق تومۇر يولغا ئېگە بولۇشى ختاي كەلگىندىلىرىنىڭ ھازىرقى 7 مىللوندىن 70 مىللونغا يېتىشىنىمۇ بايقاۋېلىش تەس ئەمەس. شۇنداقلا تومۇر يولنىڭ كوپىيىشى ختايلارغا ھوزۇر- ھالاۋەت، خەلقىمىزگە بالايى - ئاپەت ئېلىپ كېلىۋاتقانلىغى بۇگۈن خەلقى - ئالەمگە ئايان.

ئەگەر يەلەك چەرخى موشۇنداق ئايلىنىۋېرىدىكەن، خەلقىمىزنىڭ 21 ئەسىردە ئالتۇن تاۋاقلىق دۇنيانىلىغىنى تېخىمۇ «گۈللەندۈرۈشى» ھېچ گەپ ئەمەس.

21 ئەسرنىڭ ئەسىرى بولۇپ قالمايلى...

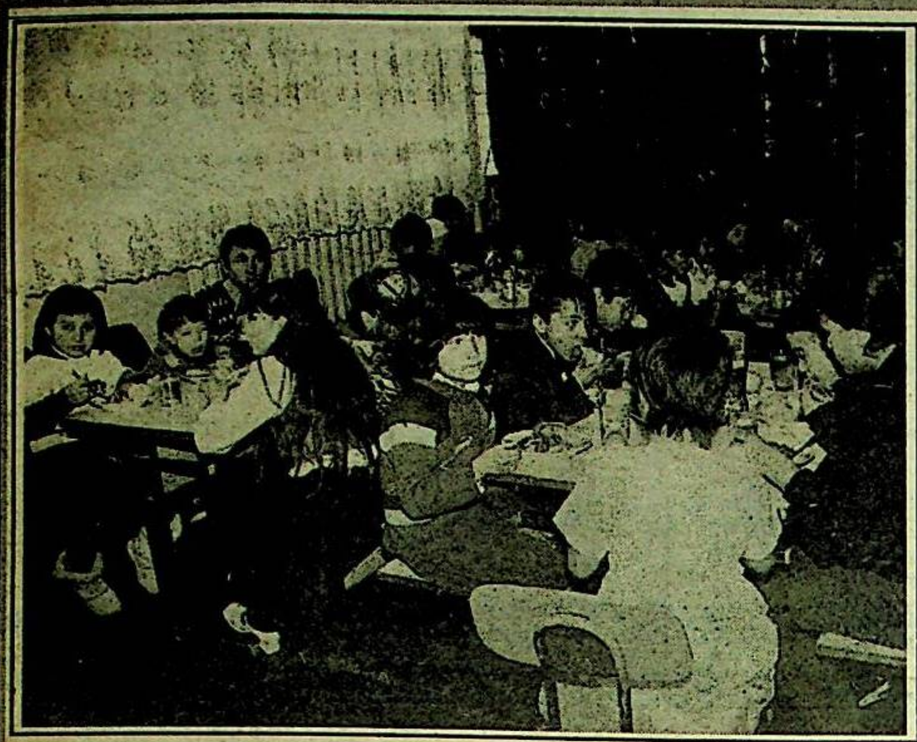

بېيجىڭ ۋىل ھارپىسىدا 101 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىبىنىڭ زالىدا ئالمۇتا ۋىلايىتى بويىچە بىر تۈركۈم تۈرمۇشى ناچار ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى ئۈچۈن خەيرىخاھلىق ئارچا بايرىمى بولۇپ ئوتتى. ئۇنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇرلىرى مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ ياشلار كېڭىشى، «ئالتىناغ» ئۇيغۇرچە كورستىش پروگراممىسى، «ئىپارخان» پرودۇسسيورلىق مەركىزى ئۇيۇشتۇردى. ئىختىسادىي جەھەتتىن سۈلتانقورغان ۋە دروژبا مەھەللىلىرىنىڭ ئۇيغۇر ياشلىرى ياردەم قىلدى. ئۇ كۈنى تەكلىپ قىلىنغان ئوتتۇزغا يېقىن بالىغا بىر قۇر قىشلىق كىيىم سوغات قىلىندى ۋە تاماق بېرىلدى.

سۈرەتلەردە: 1. بالىلارنىڭ تاماقلىنىۋاتقان پەيتى. 2. مەزكۇر ئارچا بايرىمىغا ئىختىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلغان بىر توپ ياشلار.

پەيزۇللا ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

قىسقا خەۋەرلەر

ختاي شىپونى ئۈستىدىن سوت بولدى

ئالمۇتىدا ختاي شىپونى ئۈستىدىن سوت بولدى. ئۇنىڭغا مەتبۇئات ۋەكىللىرى كىرگۈزۈلمىدى. لېكىن ختاي تىجارەتچىسىنىڭ بەش ۋىلغا يېقىن ۋاقتتىن بۇيان قازاقستاندا ياشىغانلىغى مەلۇم. ئۇنىڭ سودىدىكى ئىشلىرى كوڭۈلدىكىدەك بولمىغانلىقتىن، ئۇ كەسپىنى ئالماشتۇرۇپ مەخپىي ئەخبارات ۋىغىش بىلەن شۇغۇللانغان. ھەربىي سوت ۋەكىلىنىڭ خەۋەرىقىلىشىغا قارىغاندا،ختاي شىپونى 10 ۋىلىلىق تۈرمە جازاسىغا ھوكۇم قىلىنغان.

پارە ئېلىۋاتقان چېغىدا نەخ مەيداندا 207 ئادەم قولغا ئېلىنغان

«پارىخورلۇققا قارشى كۈرەشنى توغرىلىق» قانۇن كۈچكە كىرگەندىن باشلاپ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ ئورگانلىرى تەرىپىدىن 173 قېتىم شەخسىي مەخسەتلەردە خىزمەت بابىدىن پايدىلىنىش ھادىسىسى پاش قىلىندى. لاۋازىملىق ۋاكالەتلىرىنى سۈيىستىمال قىلغان 140 فاكت، ساختا ھوججەتلەرنى تەييارلىغان 189 فاكت رويخەتكە ئېلىندى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگى تەرىپىدىن پارىخورلۇققا باغلىق 200دىن ئوشۇق جىنائىي ئىش قوزغالدى ۋە سوت ئورگانلىرىغا ئەۋەتىلدى، پارە ئېلىۋاتقان چېغىدا نەخ مەيداندا 207 ئادەم قولغا ئېلىندى.

«تاموژىندا بىر ۋىل ئىشلەپ پۈتكۈل ئومۇرگە ئوزىنى تەمىنلەيدۇ...»

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت كىرىم مىنىستىرلىگىنىڭ بىرىنچى ۋېتسى مىنىستىرى مۇنداق دېگەن: «تاموژنا كومىتېتى دولەت كىرىم مىنىستىرلىگىنىڭ قاتتىق نازارەتى ئاستىغا ئېلىنغاندىن بۇيان، بىيۇدژېتقا ھەر كۈنى چۈشىدىغان مەبلەغ 40 مىلليوندىن 110 مىللون تەڭگىگە كوپەيدى. لېكىن بۇمۇ چەك ئەمەس. بۇ يەردە ئاددىي ھېساپ كورۇنۇپ تۇرىدۇ. ئىلگىرى ھەر كۈنى بىر مىللون دوللارغا يېقىن مەبلەغ چەتكە كېتىپ قالاتتى. تاموژىندا بوش ئورۇن يوق، تاموژنا ئورگانلىرىدا ئىشلەشنى خالىغۇچىلار خېلە ئۇزاق ۋاقىت نوۋەت كۈتىدۇ. تاموژىندا بىر ۋىل ئىشلەپ پۈتكۈل ئومۇرگە ئوزىنى تەمىنلەيدۇ.

قانۇنسىز جازالانغانلار ئاقلاندى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇراتۇرىسى ستالىن تۈزۈمى تەرىپىدىن 30-40- ۋىللىرى قانۇنسىز جازالانغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئادالەتلىكنى ئەسلىگەكەلتۈرۈش بويىچە ئىشنى ئاخىرلاشتۇرۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. ھازىرقى كۈنگە قەدەر پروكۇراتۇرا ئارخىۋلىرىدا 4 مىڭدىن ئوشۇق تېخى قارالمىغان ئىش بار. مىللىي پەرقى بويىچە قازاقستانغا زورلۇق بىلەن كوچۈرۈلگەن 190 مىڭ ئادەم ئاقلاندى. موشۇكۈنلىرى 1986- ۋىلى ئالمۇتىدا ئۈز بەرگەن دېكابر ۋاقەلىرىگە ئىشتىراك قىلغانلىغى ئۈچۈن قانۇنسىز جازالانغانلارنىڭ ھەممىسى ئاقلاندى.

جىنايەت قىلىش ئاسان، جازاسىنى تارتىشچۇ؟

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ھازىر جۇمھۇرىيەتىمىزدە 60 مىڭغا يېقىن جىنايەتچى مېھنەت بىلەن ئوزگەرتىش كولونىيەلىرىدە، تۈرمىلەردە جازاسىنى ئوتۇمەكتە. 15 مىڭغا يېقىن ئادەم بولسا، تەرگاۋ ئۈستىدە - قاماقخانىلاردا ياتماقتا. بۇ ۋىلقى جىنايەت كودېكسىنىڭ كۈچكە كىرىشىگە بولا 24 مىڭ ئادەم تۈرمىدىن بوشىتىلسا، تورت مىڭ ئادەمنىڭ جازا مۇددىتى ئازايتىلغان.

تۈرمىدىكى تۈرمۈش ئەھۋالىنىڭ ناچارلىغىدىن سوتلانغانلار تۈرلۈك ئاغرىقلارغا گىرىپتار بولماقتا. بولۇپمۇ،ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سىل كېسىلى كەڭ تارقالماقتا.ھازىر بۇ كېسەللىككە چېلىققانلار سانى 13 مىڭغا يەتكەن. شۇ ۋىل بېشىدىن بۇيان سوتلانغانلارنىڭ ئىچىدىن 1290 ئادەم ئولگەن بولسا،ئۇنىڭ 962سى سىل كېسىلى بىلەن ئاغرىپ ئولگەن. بۇنىڭغا دورا دەرمەكنىڭ يېتىشمەسلىكى سەۋەپ بولماقتا. شۇ ۋىلنىڭ توققۇز ئېيىدا سوتلانغانلار ئۈچۈن 71 مىڭ تەڭگىلىكلا دورا ئېلىنغان. ئەملىدە جىنايەتچىنى تاماقلاندۇرۇش بىلەن سالامەتلىگى ئۈچۈن بىر كۈنگە 130 تەڭگە قىلىپ بەلگۈلەنگەن ئېكەن. ھازىرقى سەرپىلىنىۋاتقان پۇلى ئون بەش تەڭگىدىن ئاشمايدىكەن.

جىنايەت قىلىشنىڭ ئاسانلىغى، جازاسىنى تارتىشنىڭ دوزاق ئازابى ئېكەنلىگىنى ئوزىمىز بىلگەن ھالدا پەرزەنتلىرىمىزگە ئەسلىتىپ تۇرۇشنى ھېچ قاچان ئەستىن چىقىرىپ قويمايلى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

بېگى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەخبارات ۋە جەمىيەتلىك رازىمەنلىك مىنىستىرلىگى.

تىراژى 1799
زاكاز 9298

تېلېفونلار. قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33،
مەسئۇل كاتىب - 01 - 92 - 33،
كاتىبات بولۇمى-27 - 86 - 33، ئىجتىماىي - سىياسىي بولۇمى 06 - 86 - 33
ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى -81 -86 - 33،
ئىختىسات بولۇمى 17 - 86 - 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھىرىراتتىن ماتېرىيالار قايتۇرىلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

1999
ژىل
16 ـ يانۋار
شەنبە
№2
(4115)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسىدىن ئېلىنغان مەلۇماتلار بويىچە، پرېزىدېنتلىققا نامزاتلار ئارىسىدىن نۇرسۇلتان نازارباييۇ ـ 81,71 پائىز ئاۋاز توپلاپ، ئىشەنچلىك غالىبىيەت قازانغان. سېرىكبولسىن ئەبدىلدىن ـ 12,08، غانى قاسموۋ ـ 4,72، ئېنگلىس غاباسوۋ ـ 0,78 پائىز ئاۋازغا ئېگە بولغان.

خەلىق ئۈزى ئىشەنگەن رەھبىرىنى تاللاۋالدى

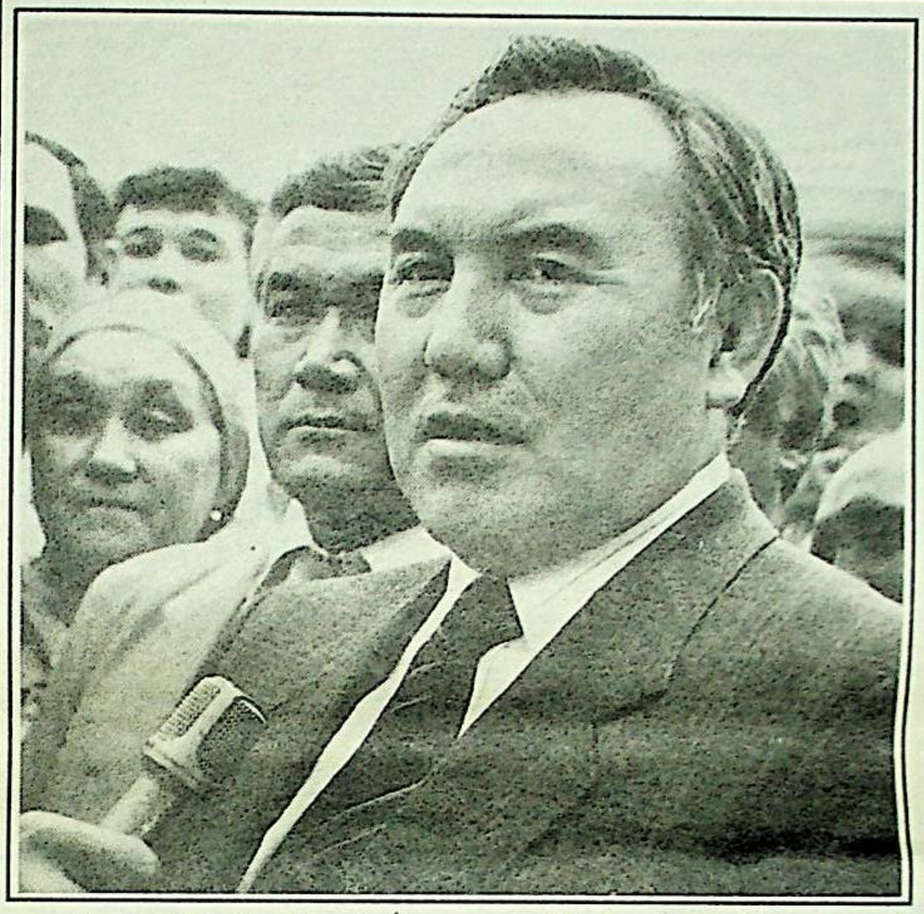

10 ـ يانۋار كۈنى قازاقستان جۇمھۇرىيەتىنىڭ پرېزىدېنتى سايلىمى بولۇپ ئوتتى. ئىلىمىز ھاياتىدىكى بۇ سىياسىي ۋاقەنى قازاقستاندا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كەڭ مىقياسلىق ئىسلاھاتلار بىلەن جەمىيىتىمىز ھاياتىنىڭ ھەممە ساھالىرىنى دېموكراتىيەلەشتۈرۈشكە قارىتىلغان يېنىلىشلەرنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەشنىڭ، قازاقستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان يۈزدىن ئوشۇق مىللەتنىڭ ئورز ئارا دوستلۇغى بىلەن جەمىيەتلىك رازىمەنلىكنىڭ قېلىپلاشقانلىغىنىڭ ۋە ئېلىمىزنىڭ كېلەچىكى ئۈچۈن بۇگۈن تاللاۋالغان يولۇمىزنىڭ توغرا ئېكەنلىكىنىڭ يارقىن ئىسپاتى بولدى.

مەركىزىي سايلام كومىسسىيەسىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، 7135285 قازاقستانلىق پرېزىدېنت سايلىمىغا قاتناشقان. بۇ سايلىغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي سانىنىڭ 86,28 پائىزىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ھەر، ئېلىمىزدا دەسلەپكى قېتىم دېموكراتىيە تەلەپلىرىگە تولۇق جاۋاب بېرىدىغان پرېزىدېنت سايلىمى ئوتتى. ئۇنىڭدا ئېلىمىزنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ باشقا پرېزىدېنتلىققا نامزاتلارغا قارىغاندا كوپ ئاۋازغا ئېگە بولۇپ، يەنە يەتتە ۋىلىق مۇددەتكە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ سايلاندى. پرېزىدېنت سايلام ئوتكەن كۈننىڭ ئەتىسىلا ئاستانا شەھىرىدە ئاممىۋي ئەخبارات ۋاستىلىرى ۋەكىللىرى بىلەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۈزۈپ، ئۇنىڭدا «خەلىق ماڭا ئىشىنىپ ماندات تاپشۇردى»، دەپ ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئۇنىڭدا ن. نازارباييۇ ئۆزىنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىگەن خەلقىگە، سېرگېي تېرېشىنكو باشقۇرغان جەمىيەتلىك شتاب ئەزالىرىغا، سايلام ھارپىسىدىكى ئەھۋالنى ئاھالىگە ئۈزمەزگىلدەيەتكۈزۈپ تۇرۇشنىڭ ھوددىسىدىن شەرەپ بىلەن چىققان ژۇرنالىستلارغا، شۇنداقلا پرېزىدېنتلىققا نامزاتلارغا سەممىي مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلىغى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ ئالمۇتىغا ئۇچۇپ كەلدى ۋە ئۈزىنىڭ پرېزىدېنت سايلىمىدا غالىپ چىقىش مۇناسىۋىتى بىلەن جۇمھۇرىيەتمىيدانىدا ئوتكەن مىتىنگىغا قاتناشتى. مىتىنگنى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ھاكىمى ۋېكتور خروپۇنوۋ ئاچتى. ۋىغىلغان مىڭلىغان خەلق ئالدىدا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ سۆزگە چىقىپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇقا شەرىق خەلقلىرىنىڭ كونا ئەنئەنىسى بويىچە ھاساتاياق سوغا قىلدى. مىتىنگىدا ن. نازارباييۇ قازاقستانلىقلارنىڭ ئۈزىگە بىلدۈرگەن چوڭ ئىشەنچىسىنى ئاقلايدىغانلىغىنى، كوپ مىللەتلىك قازاقستان خەلقىنىڭ دوستلۇغىنى تېخىمۇ قەدىر تۇتىدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ئىۋرايىم باراتوۋ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

1999 ـ ژىلنى ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلى دەپ ئېلان قىلىش توغرىلىق

جامائەتچىلىكنىڭ پىكىر ۋە تەكلىپلىرىنى ھېساپقا ئېلىپ، ئەۋلاتلارنىڭ ئۈز ئارا ئالاقىسىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە قازاقستان خەلقىنىڭ بىرلىگىنى مۇستەھكەملەش مەخسىتىدە توختام قىلىمەن:

1. 1999ـ ژىلى ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلى دەپ ئېلان قىلىنسۇن.

2. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھوكۇمىتى:

1) 1999ـ ژىلنىڭ 15ـ يانۋارىغىچە بولغان قەرەل ئىچىدە ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئوتكۈزۈش بويىچە دولەت كومىسسىيەسىنى قۇرسۇن.

سىياسىي پارتىيەلەر، باشقىمۇ جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر، مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرى، ئىجادىي ئىتتىپاقلار، دىنىي تەشكىلاتلار رەھبەرلىرىگە دولەت كومىسسىيەسى تەركىبىگە كىرىش توغرىلىق تەكلىپنى بەرسۇن؛

ۋىلايەتلەر ۋە ئاستانا، ئالمۇتا شەھەرلىرىنىڭ ھاكىملىرىغا، مەركىزىي ئىجرائىي ئورگانلىرىنىڭ رەھبەرلىرىگە مۇشۇ خىلدىكى كومىسسىيەنى قۇرۇشنى تاپشۇرسۇن؛

2) 1999ـ ژىلنىڭ 20ـ يانۋارىغا قەدەر ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئوتكۈزۈش بويىچە چارە ـ تەدبىرلەر پلانىنى تەستىقلىسۇن؛

3) ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىغا باغلىق چارە ـ تەدبىرلەرنى مالىيە بىلەن تەمىنلەش قانۇندا بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلسۇن؛

4) ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئوتكۈزۈش دائىرىسىدە كوزدە تۇتۇلغان چارە ـ تەدبىرلەرنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنىڭ بېرىشىنى ئاممىۋي ئەخبارات ۋاستىلىرىدا كەڭ ۋە ئۈز ۋاقتىدا يورۇتۇشنى تەمىنلىسۇن؛

5) ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلىنى ئوتكۈزۈش بويىچە دولەت كومىسسىيەسىگە ئومۇم مىللىي رازىمەنلىك ۋە سىياسىي تەقىپ قۇرۇۋالنىرىنى خاتىرىلەش، خەلق بىرلىگى ۋە مىللىي تارىخ ژىللىرىدا ژۇرگۈزۈلگەن ئىشلارنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋاملاشتۇرۇشنى ژۇكلىسۇن.

3. مەزكۇر پەرمان ئېلان قىلىنغان كۈندىن باشلاپ كۈچكە كىرىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ
پرېزىدېنتى ن. نازارباييۇ
ئاستانا، 1998ـ ژىل، 30ـ دېكابىر.

پرېزىدېنتنىڭ خىزمەتكە كىرىشىش مەراسىمى 20 ـ يانۋاردا ئوتكۈزۈلىدۇ

قايتا سايلانغان جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇنىڭ خىزمەتكە كىرىشىش مەراسىمىنى ئوتكۈزۈش بويىچە كومىسسىيەنىڭ رەئىسى باش مىنىستىر نۇرلان بالغىمبايېۋ 12ـ يانۋار كۈنى ئالمۇتىدا مەزكۇر كومىسسىيەنىڭ دەسلەپكى مەجلىسىنى ئوتكۈزدى.

باش مىنىستىرمەتبۇئات خىزمىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، ئۇنىڭدا 20ـ يانۋار كۈنى ئاستانادا ئوتكۈزۈلىدىغان پرېزىدېنتنىڭ ئۈز خىزمىتىگە كىرىشىش مەراسىمىنى ئوتكۈزۈشنىڭ ھەر خىل مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىنىدى. كومىسسىيە بۇ مەراسىمنى خەلق ئەنئەنىسىنى ۋە غەرىپنىڭ، تەرەققىي ئەتكەن دولەتلەرنىڭ تەجرىبىسىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، تەنتەنىلىك تۈردە ئوتكۈزۈشنى قارار قىلدى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى ي. ئازاماتوۋقا

ھورمەتلىك يولداش ئابدۇقادىر ئوغلى! سىزنى ۋە سىز ئارقىلىق بارلىق كەسپداشلىرىڭىزنى قەدەم تەشرىپ قىلغان 1999 ـ ژىل بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمەن. يېڭى ژىلدا سىزگە، سىزنىڭ ئائىلىڭىزگە ۋە كەسپداشلىرىڭىزغا ساغلام ـ سالامەتلىك بەخت ۋە مۇۋاپىقىيەتلەر تىلەيمەن.

نۇرسۇلتان نازارباييۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ئاۋاز بەردۇق

10 ـ يانۋار يەكشەنبە كۈنى ئەتىگەنلىكى پرېزىدېنت سايلىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئالمۇتا شەھىرى ئەۋېزوۋ ناھىيەسى دروژبا مەھەللىسىدىكى 75ـ سايلام ئۇچاستكىسىغا كەلدىم، بۇ يەردە خۇددى بايرامىلاردىكىدەك كەيپىيات ھوكۇم سۈرمەكتە ئېدى. رادىيو كانىيىدىن شوخ ئۇيغۇر ناخشىلىرى ياڭرىماقتا. ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153ـ ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىگە جايلاشقان 75ـ سايلام ئۇچاستكىسىدا ئىش قىزغىن كېتىپ بارماقتا ئېدى. يۇرتداشلىرىم قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىنى سايلاش ئۈچۈن توپ ـ توپ بولۇپ سايلام ئۇچاستكىسىغا كېلىشمەكتە.

مەن مويسەبىت، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانى ئابدۇراخمان ئامۇتوۋنىڭ كىمگە ئاۋاز بەرگەنلىگىگە قىزىقتىم.

ـ جۇمھۇرىيەتنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى ئۈز پەرمانى بىلەن 1999ـ ژىلنى «ئەۋلاتلار بىرلىگى ۋە ۋارىسلىق ژىلى» دەپ ئېلان قىلدى. دولەت رەھبىرى ھەر ژىلغا بىر ئالاھىدە رەمز بېرىپ ئوتكۈزۈشنى قانىدىگە ئايلاندۇرغان. مەسىلەن، 1997ـ ژىلى «سىياسىي تەقىپلەش قۇربانلىرىنى خاتىرىلەش ژىلى»، 1998ـ ژىل بولسا «خەلىق بىرلىگى ۋە مىللىي تارىخ ژىلى» بەلگۈسى ئاستىدا كوپلىگەن ئەستە قالارلىق، ئەجداتلىرىمىز روھىنى خوشال قىلىدىغان چارەتەدبىرلەر ئوتكۈزۈلدى، بۇ ياش ئەۋلاتنى ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك روھىدا تەربىيىلەشتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئېگە.

سىناقتىن ئوتكەن ئەۋرىشىم سىياسەتچى نۇرسۇلتان نازارباييۇ قازاقستاننىڭ مۇستەقىل تەرەققىيات ژىللىرى ئىچىدە چوڭ ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئىسلاھاتلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئەندى ئۇ ئۈزى باشلىغانلىشنى داۋاملاشتۇرۇشى كېرەك. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن مەن مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تېخىمۇ گۈللىنىشى ئۈچۈن نۇرسۇلتان نازارباييۇقا ئاۋاز بەردىم، ـ دېدى ۋېتېران.

يادىكار سابىتىي.

* * *

جۇمھۇرىيەت ھاياتىدىكى چوڭ سىياسىي ئەھمىيەتكە ئېگە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ سايلىمى ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئالمالىق ناھىيەسىنىڭ كاگارىن كوچىسىدىكى «كىتاپ» بىرلەشمىسىنىڭ بىناسىغا ئورۇنلاشقان 6ـ سايلام ئۇچاستكىسىدىمۇ مۇۋاپىقىيەتلىك ئوتكۈزۈلدى.

بىرلەشمىنىڭ كەڭ زالى خۇددى بايرام كۈنلىرىدەك بېزەندۈرۈلگەن. بىز سايلام ئۇچاستكىسىنىڭ كومىسسىيە رەئىسى مۇساغالى مىڭدىغالىيېۋتىن سايلىغۇچىلارنىڭ كىم ئۈچۈن كوپرەك ئاۋاز بەرگەنلىگى ھەققىدە سورىغىنىمىزدا ئۇ:

ـ مەزكۇر 6ـ سايلام ئۇچاستكىسىغا قاراشلىق ـ ژاروكوۋ، گاگارىن، ئومىرزاقوۋا، ئا. روزىباقىيېۋ كوچىلىرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان 2660 ئائىلىدىكى سايلىغۇچىلارنىڭ 85 پائىزى ئۇچاستكىسىغا كېلىپ، ئۇزلىرىنىڭ خالىغان نامزاتلىرىغا ئاۋاز بەردى. سايلىغۇچىلارنىڭ 70 پائىزى ھازىرقى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى نازارباييۇقا ئاۋاز بەردى، ـ دېدى.

يالقۇن سەمەدىي.

كېلىۋاتقان روزا هېيتىڭلار مۇبارەك بولسۇن، ئەھلى مۇسۇلمانلار!

رامازان ئېيىنىڭ شارايىتى

ھەممىگە مەلۇمكى، رامازان ئېيى باشقا ئايلارغا قارىغاندا، ئاللا تائالا تەرىپىدىن ئالاھىدە ئۇلۇق، خەيرى بەرىكەتلىك قىلىپ بەلگۈلىگەن. شۇڭلاشقا مۇسۇلمانلار ئەزىزىدىمۇ بۇ ئەڭ ئۇلۇق ئايدۇر. شۇنداقلا ئىسلام دىنىدا قولغا كەلگەن بۇيۇك غەلىبىلەر ۋە كوپلىگەن ياخشى ئىشلار مۇشۇ ئايدا ئەمەلگە ئاشقان.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام غا دەسلەپكى ۋەھىنىڭ كېلىشىگە باغلىق قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ نازىل بولۇشقا باشلىنىشى، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىدىكى ھىرا غارىدا ئوزى يالغۇز ھالدا ئاللاغا ئىبادەت قىلىشقا كىرىشىشى رامازان ئېيىنىڭ 21 ـ كۈنى يۈز بەرگەن. بۇ مىلادىيەنىڭ 610 ـ ژىلى، ئاۋگۇست ئېيىنىڭ 10 ـ كۈنىگە توغرا كېلىدۇ.

ئىسلام دىنىنى تىكلەشتىكى مەشھۇر غازات (بەدىر غازاتى) ھىجرىيەنىڭ 2 ـ ژىلى، رامازان ئېيىنىڭ 17 ـ كۈنى بولغان. بۇ غازاتتا مۇسۇلمانلار دۇشمەنلىرى ئۈستىدىن چوڭ غەلبە قازانغان. شۇنداقلا ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈنلىنىشى ۋە مەككىنىڭ فەتھى قىلىنىشىدىن ئىبارەت تارىخىتىكى ئەڭ بۇيۇك مۇۋاپىيەقىيەت ھىجرىيەنىڭ 8 ـ ژىلى، رامازان ئېيىنىڭ 18 ـ كۈنى ئەمەلگە ئاشقان. مىڭ ئايدىن خەيرلىك ھېسابلىنىدىغان قەدىر كېچىسىمۇ رامازان ئېيىغا بەلگۈلەنگەن. رامازان ئېيىنىڭ شارابىتى توغرىلىق مۇنداق مىسالارنى كوپىرەك كەلتۈرۈشكە بولىدۇ.

رامازان ئېيىنىڭ ئۇلۇقلىغى ھەققىدە سۆز قىلغىنىمىزدا، بۇ ئايدا يۈز بەرگەن چوڭ غازاتلار قەھرىمانلىرىنىڭ بىرى بولغان ئاسىم ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ نامىنى ئالاھىدە خاترلەپ ئوتۇشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇ توغرىلىق «كىمكى ئۇرۇشسا ئاسىم ئىبنى سابىت ئۇرۇشقانىدەك ئۇرۇشسۇن» (ھەدىس شەرىق) دېيىلىدىغانلىغى ئۇنىڭ ھەقىقىي قەھرىمانلىغىنى ئىپادىلەيدۇ.

مەككە مۇشرىكلىرى بەدىر غازاتىدا مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن يېڭىلگىنىدىن كېيىن ئۇنىڭدائولگەن بالىلىرى، ئاتىلىرى، ئۇرۇق ـ تۇققان قېرىنداشلىرى ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىش مەخسىتىدە قارشى ھۇجۇمغا چىقىدۇ. ئۇنىڭغا قۇرەيىش مۇشرىكلىرىنىڭ ھەممىسى، ھەتتا ئايالارمۇ بىر جەم بولۇپ قاتناشىدۇ. ئايالار مەككە قوشۇنىنىڭ ئارقىسىدىن ژۇرۇپ، ئۇلارنى غازاتتا ئىلگىرىلەشكە ۋە كەينىگە قايتماسلىققا دەۋەت قىلىدۇ. غازاتقا چىققان مۇشرىك ئايالارىدىن ھىند، رەپتە، سولافە قاتارلىق مەشھۇر ئايالارمۇ بار ئىدى. غازات باشلاندى. ھىند باشچىلىغىدىكى ئايالار قوشۇنى غازاتچىلىرىنىڭ كەينىدە تۇرۇپ، داپلارنى داراڭلىتىپ:

ئىلگىرلىسەڭلار سەلەرگە ھازىرلايمىز گۈلدەستە،
ئەگەر چېكىنسەڭلار سەلەرگە ھەممىز غەزەپتە.

دېگەن غەزەللەرنى ئوقۇش ئارقىلىق ئەرلەرنى غازاتتا چىدام كورسىتىشكە ئۈندەتتى. غازاتمۇ ئاخىرلاشتى. ئۇنىڭ غەلبىسى مۇشرىكلار تەرەپكە مەنسۇپ بولدى. بۇ غەلىبىدىن مۇشرىكلارنىڭ ئايالىرى خوشاللىقىنى ئىزھار قىلىشىپ، داپلارنى چېلىپ، ئۇسسۇل، ناخشىلارنى ئېيتىپ، ئويناشقا باشلىدى. ئاندىن كېيىن ئۇلار مۇسۇلمان شېھىدلىرىنىڭ كوزلىرىنى ئويۇش، بۇرۇن، قۇلاقلىرىنى كېسىش قاتارلىق ۋەھشىلىك ھەرىكەتلىرىنى قىلىشقا ئوتتى. ئۇلارھەددىدىن ئېشىپ، كېسىۋالغان بۇرۇن، قۇلاقلارنى بويىنلىرىغا ئېسىۋېلىشتى. سولافە غازاتقا قاتناشقان ئېرى ۋە بالىلىرىنى ئىزدەشكەكىرىشتى. شۇندا ئېرى ۋە ئىككى ئوغلىنىڭ جەسەتلىرىنى تېپىپ، ئاخىرى قاتتىق جاراھەتلىنىپ ياتقان كىچىك ئوغلىنىڭ يېنىغا كەلگىنىدە، ئۇ ـ بىزنى ئولتۇرگەن ئاسىم ئىبنى سابىت، ـ دەپ ئۇن قاتتىدە، ئۇمۇ جان ئۈزدى.

سولافە قاتتىق غەزەپكە بوغۇلۇپ، لات، ئۇززا بۇتلىرىغا قەسەمياد قىلىپ، ئاسىمنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى قەدەھ قىلىپ ھاراق ئىچىشكە بەل باغلىدى. ئاسىمنى ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلگەن كىشىگە مال ـ دۇنيادىن قانچىلىك خالىسا، شۇنچىلىك بېرىدىغانلىغىنى ئېلان قىلدى. بۇخەۋەر تارقالغاندا مۇشرىكلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئاسىمنى ئولتۇرۇپ، كوپ مال ـ دۇنياغا ئېگە بولۇش ئارزۇسى ئاشتى.

مۇسۇلمانلار مەدىنىگە قايتقاندىن كېيىن بۇ غازاتتا شېھىد بولغانلارنىڭ روھلىرىنى خاترلەپ، باتۇرلۇق كورسەتكەنلەرنى مەدھىيىلىدى. شۇ ئاندا ئۇلار ئاسىم ئىبنى سابىتنىڭ كورسەتكەن قەھرىمانلىغى توغرىلىق سوز قىلىپ تۇرغىنىدا، بىرسى ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدىر غازاتىغا چىقىشتىن بۇرۇن بىزدىن قانداق غازات قىلىدىغانلىغىمىز ھەققىدە سورىغىنىدا، ئاسىم ئىبنى سابىت ئوقياسىنى كورسىتىپ تۇرۇپ، ـ دۇشمەنلەر ئەگەر يۈز گەز ئۇزاقلىقتا بولسا ئۇنى ئوقيا بىلەن، ئۇنىڭدىن يېقىندا بولسا قىلىچ بىلەن ئولتىرىمەن، ـ دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ـ ئۇرۇش ـ غازات ئەينە شۇنداق بولىدۇ. كىمكى ئۇرۇشسا ئاسىم ئىبنى سابىت ئۇرۇشقانىدەك ئۇرۇشسۇن، ـ دېگەنلىگىنى ئۇنتۇپ قالدىڭلارمۇ» دەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇغى بىلەن بىر نەچچىلىگەن ساھابىلىرى چارلاش گرۇپپىسى تەركىۋىدە مەككىگە يېقىن بىرجايغا كېلىدۇ. بۇ جايدىكى ھوزەيىل قەبىلىسىنىڭ ئادەملىرى ئۇلارنى بايقاپ قېلىپ، ئەتراپىنى قورشاۋلىپ ئۇلارغا «سەلەر بىزگە تەڭ كېلەلمەيسىلەر، ياخشىلىقچە تەسلىم بولۇڭلار! ئەگەر بۇ بۇيرۇغىمىزنى ئورۇنلىساڭلار بىز سىلەرگە يامانلىق قىلمايمىز» دەيدۇ. شۇ ۋاقىتتا چارلاش گرۇپپىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، مەسلىھەت سوراشقانىدەك قىياپەتتە تۇرىشىدۇ. ئاسىم ئىبنى سابىت بولسا قەددىنى روسلاپ تۇرۇپ «مەن مۇشرىكلارنىڭ ۋەدىسىگە ئىشەنمەيمەن» دەپ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ جەڭگە كىرىدۇ. لېكىن كۈچ جەھەتتىن غالىپ دۇشمەنلەرگە تەڭ كېلەلمەي، جەڭدە شېھىد بولىدۇ. ئارقىدىن باشقا ئۇنىڭ سەپداش ساھابىلىرىمۇ ۋەھشىلەرچە ئولتۇرۇلىدۇ. ھوزەيىللەر دەسلەپتە ئاسىم ئىبنى سابىتنىڭ جەسەدىنى بايقىماي قالغان بولسىمۇ كېيىن ئۇنى تۇنۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ ئېلىش ئارقىلىق سولافەگەتاپشۇرۇپ، مال ـ دۇنياغا غەرىق بولىدىغانلىغىنى ئويلىشىپ خوشال بولۇشىدۇ. لېكىن تاڭ ئېتىشى بىلەنلا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، ئاندىن چوڭ سەل كېلىپ، ئاسىمنىڭ جەسەدى بۇ سەل بىلەن كوزدىن غايىپ بولىدۇ. ئاسىم ئىبنى سابىت شېھىد بولۇش ئالدىدىكى دەملىرىدە «ئېھ ئاللا، سەن ئاتا قىلغان دىنىمىزنى قوغداش يولىدا غازات قىلدىم. جەسەدىمنى دۇشمەنلىرىمنىڭ قولىغا چۈشەرمىگىن» دەپ سورىغان ئىدى. ئاللا ئۇنىڭ ئىلتىجاسىنى ئىجابەت قىلغانلىغى نەتىجىسىدە ئۇنىڭ جەسەدى خورلانمىغان.

مۇھەممەت يۈسۈپ.

ئىنسان ۋە ئىمان

«ئاللا تائالا تىلىگىمىزنى ئىجابەت ئەتكەي»

ئوتكەن يەكشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرى دروژبا مەھەللىسىنىڭ مەسجىتىدە ئۇلۇق رامازان ئېيى مۇناسىۋىتى بىلەن قۇرئان كەرىم خەتمە قىلىندى. ئەينە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەسجىت ئىمامى ئابباس قارى ھاجىم توۋەندىكىلەرنى سوزلەپ بەردى:

ـ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەخمەتۇللاھۇ ۋە بەرەكاتىھۇ! مانا مەسجىتىمىزدە قۇرئان كەرىمنى تەردۋەكچىسى ئوقۇش باشلىنىپ بۈگۈن دۇنيا تەكبىر بىلەن تامام قىلىندى. قۇرئان كەرىم ئاللا تائالا تەرىپىدىن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئاللاغائىشىنىدىغان مومۇن مۇسۇلمانلارنى ھەقىقەت، ئادالەت يولىغا باشلاشقا، يەنى ئاللانى تونۇشقا، ئاللانىڭ راسۇلىغا (ئەلچىسىگە) بويسۇنۇشقا بۇيرۇيدىغان بىر نۇر مەشئەلدۇر. مەسىلەن، قۇرئان كەرىمدە شۇنداق بىر ئايەت بار: «ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەش شەيتانىر رەجىم. ۋەئەتوللا ۋەئەتىو راسۇلى ۋە ئۇلىلى ئەمرى مىنكۇم». بۇ ئاللاغا بولغان سۇنۇڭلار، ئاللا ئەۋەتكەن پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئوزەڭلارنىڭ ئىچىدىن چىققان ئىش باشقۇرغۇچىلارغا (رەھبەرلەرگە) بولغان سۇنۇڭلار، دېگەن سوزدۇر. ئەگەر بىرەر ئىش ئۈستىدە ئىختىلاپ پەيدا بولسا، ئاللاغا ۋە ئاللانىڭ راسۇلىغا مۇراجىەت قىلىڭلار، يەنى ئاللاغا دېگەن قۇرئان كەرىم بويىچە، راسۇلىغا دېگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىس شەرىفى بويىچە ئىش قىلىڭلار، دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ.

ئەينە شۇ ئۇلۇق قۇرئان كەرىم بىزنىڭ مەسجىتىمىزدە خاسىيەتلىك رامازان كۈنلىرىدە ئوقۇپ تاماملاندى. مەھەللىمىزدىن، باشقىمۇ مەھەللىلەردىن يۈزلىگەن ئادەملەر كېلىپ بۇ مەراسىمغا داخىل بولدى. قۇرئان كەرىم شۇنچىلىك ئۇلۇقكى، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «قۇرئان كەرىم تولۇق ئوقۇلغان يەردە قۇرئان كەرىمنىڭ شارابىتىدىن بەزى بىر بالايى ـ قازالاردىن ئاللا ساقلايدۇ، يەنى بالا قازالارنى ئاللا دەپنە قىلىدۇ» دېگەن.

مەسجىتىمىزدە قۇرئان كەرىم ئوقۇپ تاماملىنىپ، ئاخىرىدا بولغان دۇئالاردا بىز ئاللاتائالادىن ئوزىمىزنىڭ تەلەيلىرىمىزنى، ئۇمۇتلىرىمىزنى تىلىدۇق. بىزنىڭ ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۇركىستاندا مەزلۇم خەلقىمىز ئوز ۋەتىنىدە، ئوز زېمىنىدا مۇساپىر، نامراد ياشماقتا، ھەر قانداق ئەركىن پائالىيەت ئېلىپ بېرىشتىن مەھرۇم. بىزنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرىمىز قازاق، ئوزبەك، قىرغىزلار ئىستىقلالىيەتكە ئېرىشتى. ئۇلۇق ئاللانىڭ بىزگىمۇ ھۇرىيەت كۈنلىرىنى يېقىنلاشتۇرىشىنى، ئوزىمىزنىڭ مۇستەقىل دىيارىمىزدا ئاللاغا ئىبادەت قىلىشنى نەسىپ ئەيلىشىنى تىلەيمىز. دىن ئۇچۇن، ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىغى ئۇچۇن ئازاپ چېكىۋاتقان مۇجاھىتلىرىمىزگە نۇسرەت تىلەيمىز. ئاللا تائالا تىلىگىمىزنى ئىجابەت ئەتكەي، ئامىن!

پەيغەمبىرىمىز: «ھۇببىل ۋەتەن مىنەل ئىمان»، يەنى «ۋەتەننى سويۇش ئىمان جۈملىسىدىندۇر» دېگەن. بۇ، دېمەك، ۋەتەننىڭ سويمىگەن ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ. دېمەك، بىز بولۇپمۇ ياشلىرىمىزنى ئىمان ـ ئېتىقاتلىق تەربىيىلىشىمىز كېرەك. ئەينە شۇنداق بولغاندا بىز كېلەچەكتىن ئۈمۈت قىلىشىمىز مۇمكىن.

يادىكار سابىتىي.

ئىنكاس

پىكىرىمىز مۇۋاپىق تېپىلسا...

«ئالتاغ» ئۇيغۇرچە كورستىشلەر پروگراممىسىدا بېرىلىپ تۇرىدىغان خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىتى توغرىسىدىكى كورستىشلەرنى بىز زوقمەنلىك بىلەن كوۋرۇپ كېلىۋاتىمىز. لېكىن بەزىدە ئۇنىڭدا كوكۇلىدىن چىقمايدىغان كورستىشلەرنىڭ ئورۇن ئېلىپ قالىدىغانلىغىنى ئېيتىپ ئوتۇش ئارتۇق بولماس. ئەگەر ئېيتماقچى پىكىرىمىز مۇۋاپىق تېپىلسا، كەلگۈسىدىكى ئۇلارنىڭ ئىشىدا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ قالار.

يېقىندا «دەم ئال» دەپ ئاتىلىدىغان يېڭى پروگراممىسىنى كورۇپ ئولتىرىپ شۇنداق پىكىرگە كەلدۇق. ئۇ يېرىم ساناتلىق پروگراممىدا دەسلەپ «چەمبەر» (سترۇننى ئېكسپاۋ) ئانسامبلىنىڭ ئىش پائالىيىتى ھەققىدە سوز بولۇپ، ئانسامبل رەھبىرى ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرى بىلەن سوھبەت ژۇرگۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بىر نەچچە ناخشىلىرى بېرىلدى. شۇندا بۇ كورستىش بىزدە باشقىچە تەسىرات ھاسىل قىلدى. سەۋەبى، ئۇنى ئېلىپ بېرىۋاتقان ياش ژۇرنالىست ئانسامبلدا سكرىپكا چالىدىغان سۇپىتا ناملىق قىز بىلەن رۇس تىلىدا سوھبەت ژۇرگۈزۈش ئارقىلىق كورستىشنى ئېلىپ بارغانلىغى ئۈچۈن ئۇ پۈتۈنلەي رۇس تىلىدا بېرىلىدىغان كورستىشكە ئايلىنىپ كەتتى. بىزدە شۇندا بارىيوقى بىر ساناتلا بېرىلىدىغان ئۇيغۇر تىلىدىكى پروگراممىمىزنى بارا ـ بارا رۇس تىلىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغانغا ئوتتۇقمۇ نېمە، دېگەن ئەندىشىلىك ئوي تۇغۇلدى.

جۇمھۇرىيەتتىكى كوپلىگەن تېلېكانالارنىڭ رۇس تىلىق ھەر مىللەتنىڭ ياش تالانت سەنئەتچىلىرىنى تۇراقلىق كورستىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇڭلاشقا ئىمكانىيىتى، ۋاقتى چەكلىكلا ئۇيغۇر تىلىدىكى كورستىشلەردىن ئۇلارغا شۇنچە ئورۇن بېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار ئىدى؟ ئۇيغۇر تىلىدىكى تېلېۋىدېنىيە كورستىشلىرى ئۇيغۇر خەلقىگەخىزمەت قىلىش ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقتىن، ئاساسەن ئوز ئانا تىلىنى قەدىرلەپ ژۇرگەن سەنئەتچى ياشلىرىمىزنىڭ تالانتلىرىنى كورستىشىمىز لازىم.

ئاز ۋاقىتلىق ئۇيغۇرچە كورستىشلىرىمىزگەقىزىقىپ كورۇپ كېلىۋاتقان بوۋاي، مومايلىرىمىزنىڭ ئالدىغا رۇسچە سوزلەپ چىقىپ، كاترلىشىپ ئۇلارنىڭ ناراز بولغىنى تۇغدۇرساق مۇۋاپىق بولارمۇ؟ رۇس تىلىدىكى كورستىشلەرگە كوپىرەك ئوتۇپ ئالساق، ياش ـ قېرى تاماشىبىنلىرىمىزنىڭ نەزىرىدىن ئايرىلىپ قالماسلىغىمىزغا كىم كاپالەتلىك قىلالايدۇ؟

دىلبىرىم شەرىپوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

غەزىنىي

ئولگەن بىلەن ئولمەس

قايۇجانلىق جاھانغا كەلسە ئاخىر ئولمەستىن قالمەس،
تىرىكلىكتە خالايىق بىر ـ بىرىن قەدىرىنى بىلمەس.
ھەجەپ ماتەمسىرا دۇنيا ئېرۇر پايانى يوق بىلسەم،
كى سەن دۇنياغا مەغرۇر بولمىغىن ھەرگىز ژاپا قىلمەس.
ئايغىنىڭ ئاستىدا. ياققىن ھەممە خاك ئىچرە پىنھاندۇر،
مەنمۇ شۇنداق بولۇرمەن دەپ سېنىڭ بىر يادىڭغا كەلمەس.
لەھەت ئىچرە ياتۇرسەن يازۇ ـ قىش ئوتكىنىن بىلمەي،
ئوغۇل ـ قىز، يارۇ ـ دوستۇڭ بىر كېلىپ سەندىن خەۋەر ئالمەس.
بىل ئولگەن سوڭ پەرزەنتلىرىڭ مېلىڭنى ئالغايلەر،
سېنىڭ ھالىڭ نېچۇك كەچكەي قارا يەر ئاستىدا بىلمەس.
ئولۇم ياشۇ ـ قېرى، شاھۇ ـ گادالارغا باراۋەردۇر،
بىلىڭ جان ئالغۇچى ئەلنى كوزىگە زەررىچە ئىلمەس.
بۇ بەش كۈنلىك ئومۇرگە جايۇ ـ مەنزىل كېرەكمەستۇر،
ئولۇمنى ئويلىغان ئادەم بۇ دۇنياغا نەزەر سالمەس.
جەھەننەم ئاتەشى ۋە گور ئازابىن ئويلىغان ئادەم،
سراتىل مۇستەقىمىدىن ئوتمەگۈنچە ژىغلىغاي، كۈلمەس.
غەزىنىي ئاخىرەتكە ھەر كىشى ئىمان بىلەن بارسا،
ئەشۇ يەردە ئۇنى سەن بىلگىنكى، ئولگەن بىلەن ئولمەس.

ئىزاھات:
20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئالەمدىن ئوتكەن قوقەنتلىك شائىرنىڭ ئۇشبۇ شېئىرىنى تەرجىمە قىلىش جەريانىدا، قاپىيەلەر بۇزۇلۇپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن ئەسلى مەتنى ساقلاپ قېلىندى.

يار دۇر

جاھان بېۋاپادىن ئاخىر بىر كۈن كېتەر باردۇر،
بۇ دۇنيا رابات ھەر كىم قونۇپ بىر ـ بىر ئوتەر باردۇر.

ئىشەنمە باغۇ ـ راغۇ، مالۇ ـ مولكىڭ، تەختى ـ بەختىڭگە،
قۇياشتىن ئىبرەت ئالغىن تۇرماستىن ئاخىر پاتار باردۇر.

ئەگەر مىڭ ژىل ئومۇر كورسەڭ، جاھانغا پادىشا بولساڭ،
بولۇپ خاك ئاخىر گورىڭ ئىچىدە ياتار باردۇر.

ئىبادەت قىلغىن تەڭرىگە دائىم ئۇخلىماي تۇنلەر،
ئىمانىڭنى سالامەت قىلماققا كوپ خەتەر باردۇر.

ژىگىتلىك گەشتىنى سۈرگىن، قېرىپ تائەت قىلۇرسەن دەپ،
سوۋابىڭغا خۇدا مۇھتاج ئەمەس دەپ ئۇگىتەر باردۇر.

غەزىنىي ئاخىرەتكە ھەر كىشى ئىمان بىلەن بارسا،
كارامەت ئېگىسى ئاللا، ئىش، سىرىڭنى پۈتەر باردۇر.

خاتىرە

ساخاۋەتلىك ئىنسان ئىدى

بىزنىڭ سۇلتانقورغان جامائەتچىلىكى ئارىسىدا ئەينە شۇنداق ئىززەت ـ ھورمەتكە مۇيەسسەر بولغان كىشىلەرنىڭ بىرى پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ئىدى. مەرھۇمنىڭ پانىيىدىن باقىيغا يول ئالغىنىغا ھەش ـ پەش دېگىچە ئىككى ژىل بولۇپ قاپتۇ. بىراق ئۇنىڭ توغرىلىق خاتىرە، مېمۇرئۇان، مۇلايىم قىياپىتى جامائەتچىلىك كۆڭلىدە ھېلىغىچە ساقلانماقتا.

ئادەملەرگە ئاللا تاۋاللا ئاتا قىلغان قىسقا ھاياتتا بىرلىرى ئىجادىيەت بىلەن، كەشىپىياتچىلىك بىلەن، بىرلىرى جىسمانىي ئەمگىكى بىلەن ئولمەس مىراس قالدۇرۇپ كېتىدىكەن. بەزىلەر بولسا ئاللا تاۋاللا رىزالىغى ئۈچۈن ئۇلۇق رەببىمگە ئىختىدار قىلىپ، ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىشقا، مۇسۇلمانلارنىڭ ئوز ئومۇرلىرىنى ساپ ۋە ھالال ئوتكۈزۈشىگە قولىدىن كېلىشچە يار-دەم بېرىشكە بېغىشلايدۇ. پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ئوزىنى ئاللانىڭ قۇلىمەن دەپ ھېسابلايدىغان، ئىسلام ئېقىدىلىرىگە چىن دىلىدىن ئىخلاس باغلىغان كىشى ئىدى. مەلۇمكى، ئىسلام ئادەملەرنى توغرىلىققا، راستچىللىققا، ھالاللىققا، ئادالەتلىككە دەۋەت قىلغۇچى ۋە ئۇگەتكۈچى دىندۇر. شۇنداق ئىكەن، ئۇنى تەرغىپ قىلغۇچىلار ئوزلىرىمۇ ساپ ۋە ھالال بولمىغى دەركار. كېيىنكى ژىللاردا پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكىغا ئوخشاش ئىسلامغا چىن دىلىدىن ئېتىقات قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى، تىرىشچانلىغى، تەشكىلاتچىلىغى نەتىجىسىدە شەھەر ۋە يېزىلاردا مەسچىتلار سېلىنىشقاباشلىغانلىغى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. سۇلتانقورغاندىمۇ شەھىرىمىز بويىچىلا ئەمەس، بەلكى جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى چوڭ مەسچىتلارنىڭ بىرى قەد كوتەردى. بۇ مەسچىتنىڭ سېلىنىشىدا پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ. مەرھۇمنى خاتىرىلەۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە سۇلتانقورغان مەسچىتىنىڭ سېلىنىش جەريانىدىكى بەزى بىر ۋاقىەلەر ئىختىيارسىز يادىمىزغا كېلىۋاتىدۇ. 1995 ـ ژىلى ئەتىياز ئايلىرى ئىدى. جۇمە نامىزىنى ئوقۇپ چىققان ئىدۇق. پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكىمىز بىر قانچىمىزنى يېنىغا چاقىرىپ، يېڭى چوڭ مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇشىنى باشلاۋېتىش كېرەكلىكىنى ئېيتتى. «ئاللا رازىلىغى ئۈچۈن بۇ ئىشنى باشلىدۇق. ـ دېگەن ئىدى ئۇ. ئەندى ئۇنىمىز ھەر قانداق قىينچىلىقلارغا قارىماستىن ئاخىرىغا يەتكۈزۈشىمىز كېرەك. سىلەر ماكا يارىدەملەشىڭلار. ئالدى بىلەن بىر ھەيئەت قۇرۇۋالساق، شۇ ئارقىلىق قۇرۇلۇش خىزمىتىنى ئېلىپ بارساق».

بىز بىر ـ بىرىمىزگە ھەيران بولغاندەك قارىشىپ قالدۇق. چۈنكى ھەممىمىز قۇرۇلۇشنى نېمىدىن باشلاپ، نېمىدىن تۈگىتىشنى بىلمەتتۇق. شۇ چاغدا پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا سەل ئىككىلىنىۋاتقىنىمىزنى سېزىپ، «بىز ئۈچۈن باشقا بىرى بۇ ئىشلارنى قىلىپ بەرمەيدۇ، ھەممە نەرسە ئوزىمىزگە باغلىق. «كوز قورقاق، قول باتۇر» دېگەن گەپ بار. بىر قانچىمىز چىڭ تۇرۇپ بەرسەكلا، ئىنسان قىلالمايدىغان ئىش يوق. بىزدە ئىنتىزام بولسا، ھەر كىم ئوزى مەسئۇل بولغان ئىشقا جاۋابكەرچىلىك ھىس قىلسا، ھەر قانداق توسالغۇلۇقلارنى ئېلىپ كېتەلەيمىز» دېدى. پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ بۇ سوزلىرى بىزنىڭ ئۈمۈتسىزلىنىمىزگە بەرھەم بېرىپ، ئىشەش بەخش ئەتتى.

شۇ كۈنى پىرمۇھەممەت ھاجى ئاكا ئوزى ئارىيجان مەمەتوۋ، سادىقجان، مەرۋەپ دەرباقۇلوۋ، مەھەممەتجان خاكىيېۋ، يۇنۇس ئەرشىدنوۋ قاتارلىق بىر قانچە كىشىنى تەركىپ تاپقان ھەيئەتنىمۇ قۇرۇۋالدى. بۇ يەردە شۇنى ئەسلىتىپ ئوتۈشىمىز زورۇركى، سۇلتانقورغاندا چوڭ مەسچىتنى قۇرۇش ئۈچۈن يەر ئېلىش مەسىلىسى ئاساغچە ھەل بولمىغان ئىدى. ئۇنىڭغا مەرھۇم ئىمىنجاننىڭ قۇشقان ھەسسىسى ئاھايىتى چوڭ. شۇڭلاشقا بىز ھەر قېتىم بۇ مۇقەددەس دەرگاھقا قەدەم قويغاندا ئىمىنجان مەمەتەلىيېۋقا ئوخشاش كىشىلىرىمىزنى ئۇنتۇماي ئەسلەپ تۇرىمىز.

شۇنداق قىلىپ، ئاپرىل ئېيىدا مەسچىت قۇرۇلۇشى باشلاندى. ئۇنىڭ بېشىدا پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا تۇردى. ماي ئېيىدىلا جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىگە بىر ئايلىق ئىشتىن ھېساۋات بېرىلدى. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ سوزلىرىدە ھەممە نەرسە ئېنىق، خەشلەنگەن ئاخچىنىڭ سەرىپ قىلىنغانلىغى روشەن كورىستىلگەن. بۇ قۇتلۇق خىزمەتكە پۈتكۈل سۇلتانقورغاندىكى 18 مەھەللىنىڭ ژىگىت باشلىرى جەلىپ قىلىندى. 2200 ژىگىت نوۋەت بىلەن ئىشلىدى. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا باشقىلارغا تەرغىپ قىلىپ، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش زورۇرلىگىنى ئېيتىشتىن ئاۋال ئوزىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بۇ ئىشقا جەلىپ قىلدى.

«كوپ تۈكۈرسە كول بولۇر» دېگەندەك، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا دەرھال كەڭ جامائەتچىلىك كىرىشىپ كەتكەندىن كېيىن ئىختىسادىي يارىدەممۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن چۈشۈشكە باشلىدى. بۇنىڭدا بولۇپمۇ پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە «بېنت» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ يارىدىمى ئالاھىدە سېزىلەرلىك بولدى. بىزنىڭ مەسچىت ھەققىدە تەپسىلىي ئەسلەپ ئوتۈشىمىزنىڭ سەۋەبى، بىرىنچىدىن، چوڭ قۇرۇلۇشنى رويابقا چىقىرىشنىڭ قىينلىغى ۋە قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەقىقىي مەنادا ئىسلام ئەھلىگە خىزمەت قىلىۋاتقانلىغىنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەشتىن ئىبارەت. بەزىلەر، بولۇپمۇ مۇتەسىپ موللىلار ئىسلامدىنىنىڭ يەن ۋە مەدەنىيەت بىلەن ئەزەلدىن كېلىۋاتقان مۇناسىۋېتىنى ئۇزۇپ، پەقەت بىر تەرەپلىمە ھالدا تەقۋادارلىققا بېرىلىشنى تەرغىپ قىلىپ، ھەر خىل پەتۋالارنى ئويلاپ چىقىرىدۇ. بۇنداق ئەھۋالنىڭ ئەسلىدە دىنىمىزنى بۇرمىلاش ئېكەنلىگىنى ئۇلارنىڭ ئوزلىرى يە چۈشىنىدۇ، يە چۈشەنمەيدۇ. ئەسلىدە دۇنياغا ئەجايىپ زور پەن ۋە دىنىي ئولۇمالارنى بەرگەن ئىسلام ھېچ قاچان پەنگە ۋە مەدەنىيەتكە قارشى بولغان ئەمەس. بۇنى پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا ياخشى چۈشىنەتتى ۋە سۇلتانقورغاندىكى چوڭ مەسچىتنى ھەم ئىسلام دەرگاھىغا، ھەم پەن ـ مەدەنىيەت دەرگاھىغا ئايلاندۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئۇ خۇراپاتقا، نادانلىققا يول قويماسلىقنىڭ زورۇرلىگىنى، قولىدىن كېلىشچە ئىسلامنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى كىشىلەرگە كورسىتىپ بېرىش كېرەكلىگىنى تەكىتلەتتى. شۇڭلاشقا مەسچىت ھەممىدىن ئاۋال ياشلىرىمىزنى توغرا يول بىلەن ئېلىپ بارىدىغان مۇقەددەس دەرگاھ دەپ ھېسابلاتتى. مەرھۇمنىڭ بۇ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى مەلۇم دەرىجىدە ئەمەلگە ئاشتى دېسەك خاتالاشمايمىز. موشۇ مەسچىتىمىزنىڭ يېنىدا بىر بالىلار باغچىسى بار ئىدى. ئۇ كېيىنكى ژىللاردا يۈز بەرگەن ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارتۈپەيلى ۋەيران بولۇشقا يۈزلەنگەن. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا مانا شۇ باغچىنىڭ بىناسىنى ۋە زىمىننى مەسچىت قارىمىغا ئېلىپ، ئۇ يەردە مەدرىسە ئېچىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھازىر بۇ دەرگاھ پىرمەھەممەت ھاجى نامىدىكى قازاق ـ تۈرك كوللېدژدۇر. ئۇنىڭدا قازاقستان ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن 270 بالا ئىنىگلىز، ئەرەپ، قازاق تىللىرىنى ۋە كومپيۇتېرنى ئۇگىنىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ يەتمىشى ئۇيغۇر ئوغۇل ـ قىزلىرى.

بۇگۈن پەقەت سۇلتانقورغان جامائەتچىلىگىلا ئەمەس، باشقا جايلاردىكى ئىسلام دىنىنىڭ ئەھلىمۇ ئالمۇتىدا موشۇنداق بىر مەسچىتنىڭ قەد كوتەرگەنلىگىدىن خۇرسەنت بولماقتا. بۇ يەرگە 800 ئادەم سىغىپ، بىر ۋاقىتتا نامىز ئوقالايدۇ. سىرتىدا بولسا بىر گېكتاردىن كوپرەك مەيدانىنى ئېگىلىگەن ھويلىسى بار. بۇ يەرگە بەش مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سىغىدۇ.

پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا بۇ ئىشلارنى كىمدۇ بىرسىگە ياخشى كورۈنۈش ياكى بىرسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللا تاۋاللانىڭ رازىلىغى ئۈچۈن، خەلقى ئۈچۈن قىلدى. بالىلىرىنىڭ ئوي سېلىش ئۈچۈن ژىققان پۇلىنى مەسچىت قۇرۇلۇشىغا سەرىپ قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوزى ئاللا دەرگاھىغا مۇقەددەس روزا كۈنلىرى راۋان بولدى. ئۇ خەلقىگە ياخشى خاتىرە قالدۇرۇپ كەتتى.

ئىناقلىق بار يەردە مۇۋاپىقىيەت بار. بىراق يۇرتنىڭ ئىتتىپاقلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش ئاسان ئەمەس. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىدا يۇرتداشلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدىغان بىر پەزىلەت بار ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە باشقىلارنىكىمۇ بىر ـ بىرىگە سىلىق ـ سىپايە بولۇشىنى ئەسكەرتەتتى. ئوز ھاياتى بىلەن، ئەمەلىيەتتى بىلەن باشقىلارغا ئۈلگە بولاتتى. بۇگۈنكى كۈندە سۇلتانقورغانلىقلار ئارىسىدا موجۇت بولغان ئىتتىپاقلىقتا بۇ كىشىنىڭ ئالاھىدە خىزمىتى بار. ئۇ «بىر ئىشنى باشلىدىكمۇ ئۈنۈمى تازا ۋەپۇختا قىل» دېگەن پرىنسىپتا ئىشلەتتى. ئوزىنىڭ باشقىلاردىن قانائەتلەنمىگەنچاغدا «پايپاق ئىش قىلما» دەيدىغان ئادەتتى بار ئىدى. شۇڭلاشقا شۇنچە چوڭ قۇرۇلۇش پۈتكىچە بىر نەچچە قېتىم جامائەتچىلىك ئالدىدا مالىيە ھېساۋاتىنى بېرىپ، ھالاللىق بىلەن ئىش باشقۇرغان ئىدى. كوپچىلىكنىڭ بىر تىينىغا خىيانەت قىلىشنىڭ چوڭ جىنايەت ئېكەنلىگىنى تەكىتلەتتى ۋە ئوزى شۇنىڭغا ئەمەل قىلاتتى.

ياشلار تەربىيىسىگە كۈكۈل بولۇش پەقەت مەكتەپلەرنىڭ ئىشى دەپ قارايدىغانلار بار. بۇ، بىزچە، بىر تەرەپلىمىلىك، ئەسلىدە دىن بالىلارنى تەربىيىلەشنىڭ، ئۇلارنى توغرا يولغا سېلىشنىڭ ئەڭ چوڭ مەكتىۋى بولۇش كېرەك. بىز موشۇنداق مۇقەددەس مەكتەپتىن 70 ژىل مابايندا ئايرىلىپ قالغىنىمىز ئۈچۈن بالىلىرىمىز تەربىيىسىنىڭ قانداق بولغانلىغىنى چۈشىنىدىغان ۋاقىت يەتتى. ئەندى ئوسمۇرلەرنى دىندىن، دىنىي ياشلاردىن ئايرىۋېتىشكە يول قويۇشقا بولمايدۇ. پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا موشۇ مەسىلىنى ئاھايىتى ئېنىق چۈشىنەتتى. ئۇ ياشلارنى مەسچىت ئەتراپىغا كوپىرەك جەلىپ قىلىشنى، ئۇلارنى ھەم پەننىي ھەم دىنىي بىلىم بىلەن قۇراللاندۇرۇشنى زورۇر دەپ ھېساپلاتتى.

بىز يېقىنقى تارىخىمىزدا ۋېلىۋاينى يارىكەنت مەدرىسى ئارقىلىق كوپىرەك يادلايمىز. ئۇنىڭ خەلقىنىڭ مەدەنىي ـ ماۋارىپ ئىشلىرىغا كورسەتكەن غەمخورلۇغىنى تىلغا ئالىمىز. بۇگۈنكى كۈندە بىزنىڭ ئىچىمىزدىن چىققان شائىر ۋە يازغۇچىلىرىمىز، سەنئەتكارلار، ئالىملار خېلە بار. تىجارەتچىلىرىمىزمۇ بارغانسىرى قاتارىنى كەڭەيتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەندى دىنىي ئولۇمالىرىمىز، ئىسلام جان كويەرلىرى يېڭىدىن قەددىگە قامىتىنى رۇسلاپ، بۇيۇك ئاللا يولىدا ھالال خىزمىتىنى قىلىۋاتىدۇ. بۇگۈن بىز خالىتىرىلەۋاتقان پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا ئەينە شۇنداق كىشىلەرنىڭ بىرى.

ئەل ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشىلەرنى ئەۋلات ئۈنتۇمايدۇ. تېخى يېقىندىلا ئالمۇتا شەھىرىدە سۇلتانقورغان چوڭ مەسچىت قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسچىسى ۋە رەھبىرى پىرمەھەممەت ھاجى ئاكا خاتىرىسىگە بېغىشلانغان ياشلار ئارىسىدىكى بوكس بويىچە خەلق ئارا تۇرنىرنىڭ بولۇپ ئوتكەنلىگى سوزۇمىزنىڭ دەللىدۇر. ئۇنىڭدا پەقەت مەرھۇمنىڭ ئاملا ئەمەس، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نامىمۇ كوپ قېتىم مەمنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ تۇردى. ياخشىنىڭ شاراپىتى دېگەندەك، مۇنداق خاسىيەتلىك ئىشلار بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كوپ قېتىم بولىدۇ دەپ ئويلايمىز.

سۇلتانقورغان جامائەتچىلىگىنىڭ موتۇۋەرى مەرھۇم پىرمەھەممەت ھاجى ئاكىنىڭ روھىنى ئاللا تاۋاللا ھېمىشەم يولىگەي!

سۇلتانقورغان چوڭ مەسچىتى جامائەتچىلىگىنىڭ نامىدىن:

قاۋۇل ھاجى تايىروۋ،
زۇنۇن سۇلايمانوۋ،
يارمۇھەممەت جارۇللايېۋ،
يۇنۇس ئەرشىدنوۋ،
مەھەممەتجان خاكىيېۋ،

سۈرەتتە: پىرمەھەممەت ھاجى رەپىقىسى شەرەپەتخان بىلەن.

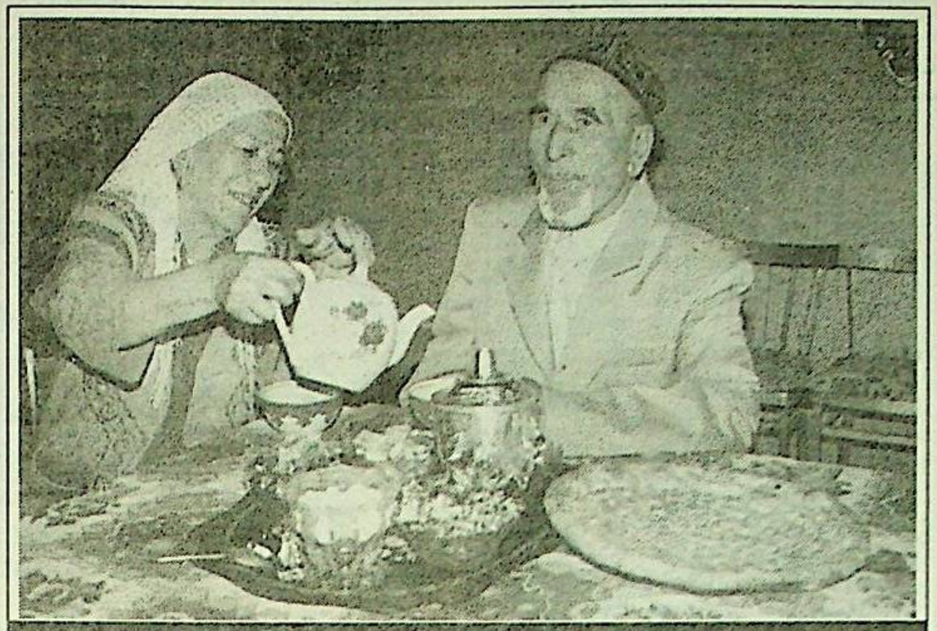

بەش كۈتۈك ئالەمدە ھەر بىر ئادەمنىڭ تومۇرى بىر كىتاب ئېكەن. ئۇنىڭغا ھەر كىمنىڭ بېشىدىن ئوتكەن سەرگۈزەشتىلىرى، خاتىرىلىرى ئۈچۈن قىلغان ياخشى ئىشلىرى ۋە قىلمىشلىرى بېرىلغان. تومۇرنى كوپچىلىك ئۈچۈن ساخاۋەتلىك خىزمەتلەرنى قىلىشقا بېغىشلىغانلار ھاياتى ئۈۋاۋات بولغاندىن كېيىنمۇ ياشىغىلار كۆكلىدە ياشاۋېرىدىكەن. جامائەتچىلىك ئارىسىدا ھەرخىل سوزۇلۇلارنى ئوتۇرىغىلىق قىلىلىق ۋە سەمىمىي سۆزلەر ئېيتىلىدىكەن. ئاللا تاۋاللا ھەر كىمنى ئەينە شۇنداق ئەغدىرىگە سازاۋەر قىلسا، ئۇنىڭغا نىيەت يەتسۇن.

ئوز كەسپىنىڭ ماھىرلىرى

ھەرىكەت بار يەردە ـ بەرىكەت بار

يېقىندا بىز ئالمۇتا شەھىرىدىكى كوكتوبە مەھەللىسىگە بېرىپ ئۇستا قول ھۇنەرۋەن تۇرسۇن باستوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ سوھبەتلەشكەن ئىدۇق. ئۇ بىزنى ئوچۇق قارشى ئېلىپ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى. بىز ئۇنىڭ ياغاشچىلىق ئىشخانىسىدىكى ھۇنەرۋەنچىلىك ساھاسىدا ئىشلىتىدىغان سايمانلىرىنى كوزدىن كەچۈردۇق.

ـ مانا بۇ مېنىڭ شەخسىي ئىشخانام، ـ دېدى تۇرسۇن باستوۋ، ـ ئاساسەن قىلىدىغان ئىشىم ئىشىك ـ دېرىزە، شىرە (جوزا)، ئوي جىھازلىرى، دۇتار، تەمبۇر ۋە باشقىمۇ ساز ئەسۋاپلىرىنى ياساشتىن ئىبارەت.

بىز بۇرۇن كوممۇنىستلار ھەممىگە ھوكۇمرانلىق قىلىدىغان دەۋىردە شەخسى ھۇنەرمەنچىلىك ئىشقا سېلىپ تۇرمۇش ئىھتىياجىمىز ئۈچۈن ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا مۇمكىنچىلىكىمىز يوق ئىدى. پەقەت كوللېكتىۋ ياكى دولەت ئېگىلىگىدىكى كارخانىلاردا ئىشلەشكە بولاتتى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئوز مۇستەقىللىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ۋۇجۇدقا كەلدى. بازار ئىختىسادىي يولغا قويۇلدى. ھەر كىم قولىدىن كېلىدىغان ئىشنى تاللاۋالدى. ھەرىكەت قىلغۇچىلار قىلغان ئىشىغا قاراپ بەرىكەت تاپتى. ھورۇنلار يەنە بىر ئىزىدا قالۇەردى. مۇستەقىللىق دېگەن ياخشى نەرسە ئېكەن. قازاق قېرىنداشلىرىمىز ئوزىنىڭ مۇستەقىللىغىنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، بىز ئۇيغۇرلارمۇ ئۇنىڭ شاراپىتىدىن ئوخشاشلا بەھرىمەن بولدۇق. بىزنى ھازىرغىچە ھېچ كىم نېرى تۇر دەپ كەينىمىزگە ئىشتەرگىنى يوق. قولىمىزدىن كەلگەن ئىشنى قىلىۋاتىمىز. شەخسەن ئوزۇم ھازىر پېنسىيەدە بولساممۇ «قاچان پېنسىيە پۇلىنى بېرىدىكىن؟» دەپ تەلمۇرۇپ تۇرمىدىم ياكى تۇرمۇشتا قىينچىلىغىم بار، يارىدەم قىلىڭلار دەپ ھېچ كىمگە مۇراجىئەت قىلمىدىم. خۇدا بەرگەن ھۇنىرىمنى كىچىك ئوغلۇمنىڭ شاگىرتلىغىدا ئېلىپ بېرىپ تۇرمۇشۇمنى توغرا باشقۇرۇپ كېتىۋاتىمەن. بوۋىلىرىمىزنىڭ «ھۇنەردىن گۈل ئۈنەر» دېگىنى راست ئېكەن، ـ دەيدۇ تۇرسۇن ئاكا.

تۇرسۇن باستوۋ 1936 ـ ژىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ مەمەيۇزى يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلدى. ئۇ 9 يېشىدا دادىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئانىسىنىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن تۇرسۇن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتەردى. كىچىگىدىلا ياغاشچىلىق ھۇنىرىگە قىزىقىدىغان بالا، قۇناخۇن ئۇستا دېگەن كىشىگە شاگىرتلىققا كىردى ۋە بۇ ھۇنەرنى مۇكەممەل ئۇگىنىپ ئېگەللىگەندىن كېيىن ئوز ئالدىغا ئىشلەپ ژۇردى.

1962 ـ ژىلى ئۇيغۇرلار بېشىدا سىياسىي زۇلۇم، ئىختىسادىي قىينچىلىق داۋام قىلغانلىقتىن سابىق س.س.س.ر.غا كوچۈش يوز بەردى. ھىسىياتقا بېرىلگەن ياش تۇرسۇنمۇ باشقىلار قاتارى بۇ تەۋەگە چىققان ئىدى. ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ «ئەمگەك» يېزىسىغا ئورۇنلىشىپ، كولخوزدا يالاغاشچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. ھەجەرىۋۇى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ 4 ئوغۇل، بىر قىز پەرزەندلىك بولدى.

1986 ـ ژىلى كوكتوبە مەھەللىسىگە كوچۈپ كەلگەن تۇرسۇن باستوۋ جامائەت بىلەن تېز ئارىدا تونۇشۇپ، ئوزىنىڭ ياخشىلىغى تۈپەيلى كوپچىلىك ئارىسىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالدى. جامائەتچىلىك ئىشلىرىغاپائال قاتناشتى. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىززەت، ئابروي تېپىپ، يۇرت موتەۋەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئۇ قولىدا قۇرئانى، دىلىدا ئىمانى بار كىشى بولۇپ، كوكتوبە مەسچىتىدە ئىمام بولماي قالغان چاغلاردا، ئىمامەتچىلىكنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ.

بىيىل ئۇ ئاۋگۈست ئېيىنىڭ ئاخىرىدا ئالمۇتا شەھىرىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان بىر توپ سايامەتچىلەرىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ تۇرپان شەھىرىگە بېرىپ، ئۇزۇم بايرىمىنى كورۇشكە مۇيەسسەر بولدى.

ـ ۋەتەنداشلىرىمىز بىزنى ئىللىق قارشى ئېلىپ، ئەجايىپ ياخشى كۈتۈۋالدى، ـ دەيدۇ تۇرسۇن باستوۋ، ـ جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ مېھنەت سۈيەر روھى، تەنتەنە بىزنى ئەجايىپ تەسىرلەندۈردى. ۋەتىنىمىزنىڭ بايلىغى، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەتلىك ئۇلۇق خەلق ئېكەنلىگىنى كورۇپ باش ئەگدىم. بىراق بىرلا نەرسە يېتىشمىگەندەك ئوي ئوزۇمنى مەيۇس ھالدا ھىس قىلدىم. ئۇ بولسىمۇ مۇستەقىللىغىمىزنىڭ بولماسلىغى ئىدى.

ئابدۇرېشىت قاسىمي.

كۆرەش قاينامىلىرىدا چىنىققان ئادەم

ژىللار ۋە تەغدىرلەر

هەر بىر يۇرتتا هەممە ھورمەتلەيدىغان، يۇرتداشلار ئارىسىدا ئىناۋەتكە ئېگە ئادەملەر بولىدۇ. مەشرەپ ئاكا شەھىدىنۇۋ ئەينە شۇنداق مويسەپىتلەردىن. ئۇ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ پائال ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى. يېقىندا مەن سوھبەتلىشىش مەخسىتىدە مەشرەپكامنى يوقلاپ ئويىگە باردىم.

ـ كەلگىنىڭلار بەك ياخشى بولىتۇ ئۇكام، ـ دەپ ئىللىق قارشى ئالدى مەشرەپ ئاكا بىلەن رەپىقىسى ئۇمىيەم ھەدە. ـ مانا تېخى ھازىرلا ئويدىكىلەر ئىككىمىز «يېڭى ھايات»تىكى» بۇرھان شەھىدىنىڭ «كۇندىلىك خاتىرىدىن پارچىلار» دېگەن ئىخرارنامىسىنى ئوقۇپ، بىزنىڭ ئىستىقلالىيىتىمىزگەزامىن بولغانلار ھەققىدە پاراكلىشىپ ئولتىراتتۇق. ھە، مۇنداق ماتېرىاللار كوپلىگەن نەرسىلەرگە باشقىچە باھا بېرىشكە، بولۇپمۇ بىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىمىزغا كىملەرنىڭ ۋە نېمىلەرنىڭ سەۋەپ بولغانلىقىنى ئېنىقراق بىلۋېلىشىمىزغا ئىمكانىيەت بېرىدۇ...

شۇنىڭدىن كېيىن مەن مەشرەپ ئاكىدىن ئۇمۇمەن كېزىتلىرىمىز ھەققىدە پىكىر سورىغىنىمدا، ئۇ سەل ئويلىنىپ تۇرۇپ: بىز ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، يەنە ۋەتەننى دەپ ۋەتەندىن ئايرىلىپ بۇ تەۋەگە چىققاندىن بۇيان ئىلگەركى «كومۇنىزىم تۇغى» ۋە «يېڭى ھايات» كېزىتلىرىنىڭ تۇراقلىق مۇشتىرى بولۇپ كېلىۋاتىمەن. مانا ئوتتۇز ژىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان «يېڭى ھايات» كېزىتى نەشىر قىلىنىۋاتىدۇ. كومپارتىيە ھوكۇمرانلىق قىلغان دەۋىر بىلەن ھازىرقى ۋاقىتتا چىقۋاتقان كېزىتلەرنى سېلىشتۇرساق ئاسمان بىلەن يەردەك بەرىق قىلىدۇ. س س س ر ئىمپېرىيىسى غۇلاپ، قازاقستان ئوز ئىستىقلالىيىتىگە ئېگە بولغاندىن بۇيانقى كېزىت سەھىپىلىرىنى ۋاراقلىساق، خەلقىمىزنىڭ تارىخىغا، ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە، مەدەنىيىتىگە ۋە شۇنداقلا مەنىشتىگە ئائىت ئىنتايىن نۇرغۇن باھالىق ھەم دادىل، لىللا يېزىلغان ھەر خىل ماتېرىاللارنى كورۇمىز. ۋەتىنىمىزنىڭ يېقىنقى تارىخىغا ئائىت ماگنىتوخشاش كوپلىگەن ئادەملەرنى ئويلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان بەزى مەسىلىلەر بار ئىدى. بولۇپمۇ 1944ـ ژىلى ئۇيغۇرلار دىيارىدا پارتلىغان مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلاپ بەدىلىگە قولغا كەلگەن شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى قانداق سەۋەبلەر بىلەن يېمىرىلدى؟ دېگەن سوئال ئادەمنى قىينايتتى. كېيىنرەك بىزدىن ياشراق ئالدەملەر: سىلەر شۇنچە قۇربان بېرىش بەدىلىگە قولغا كەلگەن مۇستەقىللىقنى نېمىشكە ساقلاپ قالالمىدىڭلار؟ ـ دەپ ئەيىپلەپ كەلدى. كېيىنكى ژىللىرى «يېڭى ھايات»تا» ئەينە شۇ مەسىلىلەرنى يورۇتىدىغان كوپلىگەن ماتېرىاللار بېسىلدى. مەسىلەن، سەيپىدىن ئەزىزنىڭ خاتىرىلىرى ھەققىدە بىر ماتېرىال بېرىلگەن ئىدى. ئۇنىڭدا ئەخمەت ئەپەندى باشلىق ئىنقىلاپ رەھبەرلىرى ھالاك بولغاندىن كېيىن، بېجىنغا خىتاي سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1ـ ۋىغىنىغا سەيپىدىن ئەزىز بارغاندا، جۇئىنلەي بىلەن بولغان سوھبەتتە «مەن شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى خالىمايمەن، جۇڭگونىڭ تەركىبىگە قىسمى بولۇشنى خالايمەن، بىزگە ئۇنىڭدىن باشقا يول يوق، دېدىم» ـ دەپ تەكىتلەيدۇ. ئەندى يېقىندا بولسا بۇرھان شەھىدىنىڭ «كۇندىلىك خاتىرىدىن پارچىلار»دىكەن خاتىرىسى بېسىلدى. ئۇنىڭ ماقالىسىدىمۇ شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس قىسمى، مۇستەقىللىق كېرەك ئەمەس دېگەن سوزلەرنىڭ ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ. مانا موشۇ ئىككى ئەرباپنىڭ ئوز خاتىرىلىرىدىكى ئىخرارنامىلىرى ژۇقارقى سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بېرىدىغان بىر فاكت دەپ ھىساپلايمەن. دېدى مەشرەپ ئاكا.

مەشرەپ ئاكا 1923ـ ژىلى غۇلجا تەۋەسىدىكى قاينۇق يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. غۇلجا شەھىرىدە ئوتتۇرامەكتەپنى ۋە ئاندىن مۇئەللىملەرنى تەييارلاش كۇرسىنى پۈتىرىپ 1940ـ ژىلى غۇلجىدىكى «خەيرىيە» مەكتىۋىگە مۇئەللىم بولۇپ ئىشقا ئورۇنلىشىدۇ.

ـ مەكتەپتە ئونغا يېقىن ئەر، قالغانلىرى ئايال مۇئەللىملەر ئىشلەتتى. بۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدا جاللات شىك شېھىي فاشىستىك دىكتاتۇرا ئورناتقان ناھايىتى ئېغىر دەۋىر ئىدى. 1941ـ ژىلى 9ـ ئاپرېل كۈنى تۇيۇقسىزلا شىك جاللاتلىرى مەكتەپنى قورشاۋالدى ۋە ئاندىن توققۇز ئەر مۇئەللىمنى قولغا ئالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەنمۇ بار ئىدىم. بىزنى شەككەن يامۇلغا ھايداپ ئاپاردى. شۇ دەۋىردە خېلە نامى چىققان غوپۇر ئەپەندى، ئالىم ئەپەندى، مەھەممەتجان ئەپەندى، ھېمىت ئەپەندى، شائىر مەھەممەت سىدىق نۇرۇزوۋ، بولغۇسى تارىخچى مەھمۇت قۇتلۇقوۋ، ئىسمائىل ئابىت ئەپەندى (ئۇ ھازىر ھايات) ئوخشاش 19ـ 20 ياشلىق مۇئەللىملەر پۈتۈللىرىغا كىشەن سېلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى. بىزنى شەككەن يامۇلدىن ھەر كۈنى كۈرە دەرۋازىسى يېنىدىكى سوتقا ھايداپ كېلەتتى. شەھەر ئىچىدىكى جامائەتچىلىك بىزگە ھىداشلىغىنى بىلدۈرۈپ ھەركۈنى يولدا بىزنى كۈتۈپ تۇراتتى. خەلق 19ـ 20 ياشلىق ئوز پەرزەنتلىرىنىڭ مۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالغانلىغىغا چىدىمىسا كېرەك، بىز ئۇلارنىڭ كوزلىرىدە تارام تارام ياشلارنىڭ ئاققىنىنى كورەتتۇق. بىزنى ئۇچ ئاي تەرگەۋ سوت قىلىپ ئۇچ ژىللىق سۈركۈنگە ھوكۇم قىلدى. بۇ شەھەر مەكتەپلىرىدە ئىشلەش ھوقۇقىمىزدىن مەھرۇم قىلىنغانلىغىمىزنى بىلدۈرەتتى. بىز سەپداشلارىبىزا ـ يېزىلارغا تارقاپ كەتتۇق. تا 1944ـ ژىلى نوياىرغىچە مەن يېزىلاردا مۇئەللىملىك قىلدىم. ئاندىن مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلاپ پارتلاپ كەتتى. مەنمۇ باشقىلار قاتارى پىدائىي بولۇپ پارتىزانلارغا قوشۇلدۇم. غۇلجىدا ھەرەمباغ لەگۈشاك ئەتراپىدا بولغان شىددەتلىك جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدىم...

1949ـ ژىلى قىزىل خىتاي بىر پاي ئوق ئاتماي دىيارىمىزغا كىرىۋالغاندىن كېيىن باسقۇچمۇ ـ باسقۇچ مىللىي ئارمىيەنى يوقىتىشقا، ئىنقىلاپ ئىشتىراكچىلىرىدىن ئىنتىقام ئېلىشقا جىددىي كىرىشتى. كومۇنىستلار تەتۇر ئىنقىلاپچىلارغا قارشى، شەھەردىكى قادىرۋاڭ بېغىدىكى يازلىق كلۇبىتا بۇ كۈرەش ژىغىنىنىڭ خۇلاسىسى چىقىرىلدى. ماگا پانتۇركىست، خىتاي مىللەتچىگە قارشى، كومپارتىيەگە قارشى ئۇنسۇر دېگەن بەدنامىلارنى چاپلىدى. مەن كۈرەش ژىغىنلىرىدا ماگا چاپلانغان بارلىق توھمەتلەرنى رەت قىلىپ تۇردۇم، شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، بۇ قېتىم مېنى قولغا ئالالمىدى. ئەندى 1953ـ ژىلى «ئۇچكە قارشى» دېگەن يەنە بىر بەدنام ھەرىكەت ئوۋچ ئالدى. مېنى يەنە كۈرەشكە سالدى. بۇ ھەرىكەت تېخىمۇ دەھشەتلىك بولۇپ، مىڭلىغان بېگۇنا ئادەملەرگە يالا ـ توھمەت چاپلىنىپ جازالاندى، بەزىلەر ھەتتا ئۇر توخماق قىلىنىپ ئولتىرىلدى. مېنى «خەيانەتچى يولۇاس» دەپ ئەيىپلەپ نازارەت ئاستىدا ھەر خىل ئېغىر ئىشلارغا سالدى. ئايالىم ئۇمىيەمنى «چوڭ يولۇاسنىڭ ئايالى» دەپ بايانداينغا سۈرگۈن قىلدى.

خىتايلارنىڭ ئالدامچىلىق سىياسىتىگە بىنائەن غۇلجىغا بېجىندىن شى فۇ جۇشى دېگەن ئەمەلدار كېلىپ ئوتكەن سەۋەنلىكلەرنى «تۈزۈگۈچى» بولۇپ، بەزى ئادەملەرنىڭ قادىرلىقى تۈرۈش دېگەن بىربەد نام ھەرىكەتنى ئوۋچ ئالدۇرۇپ مىڭلىغان ئادەملەرنى قولغا ئالدى، جىسمانىي يوقاتتى. 1952ـ ژىلى مېنىمۇ قولغا ئالدى. ماگا پانتۇركىست ئابدۇغوپۇر پولكوۋنىكنىڭ قۇيرۇغى دېگەن ئەيىپ قويۇلۇپ، ئەينە شۇئەجايىپ خەلقپەرۋەر ئىنقىلاپچى ئۇستىدىن ماتېرىال بېرىشكە زورلىدى. كۈرەش ژىغىنى بىر نەچچە ئاي داۋام قىلىپ، 1952ـ ژىلى ئاۋغۇست ئايلىرىدا غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئاقلانغاندەك بولدى. شۇلار قاتارىدا مېنىمۇ قالپاقلار ئىلىپ تاشلاندى. بۇ مەزگىلدە خىتايلار مىللىي ھەربىيلەرنى ئامالىنىڭ بارىچە ھەر خىل مەمۇرى خىزمەتلەرگە يوتكەۋېتىش ھەرىكىتىنى قىلىۋاتاتتى. شۇنداق قىلىپ مېنى ئۇرۇمچىگە كادىرلار نازارىتىنىڭ ئىختىيارىغا خىزمەتكە يوللىدى، ـ دېدى ئۇ ھەم تارتىپ مەشرەپ ئاكا.

1953ـ ژىلدىن 1957ـ ژىلغىچە ئۇ ئۇرۇمچى يېنىدىكى لىيۇداۋان كومۇرگانىنىڭ كادىرلار بولۇم باشلىغى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1957ـ ژىلى يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى ئۇرۇش بەدنام ھەرىكىتى باشلانغاندا مەشرەپ ئاكىنى يەنە كۈرەش ئوبيېكتىى قىلىپ، ئەندى ئۇنىڭغا ئەشەددىي يەرلىك مىللەتچى قالپىغى كىيدۈرۈلۈپ، نازارەت ئاستىغا ئېلىنىدۇ. ئىنسانلىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان دەھشەتلىك ئىشلارغا سېلىنىدۇ. ئۇنىڭ ھېلىقى تىنىق كېسىلى قايتا قوزغىلىپ ئاغرىقخانىغا ئەندىلا يانقۇزۇلغاندا، خىتاي ساقچىلىرى ئۇنى ئېلىپ كېتىدۇ، يەنە كۈرەش ژىغىنىغا سالىدۇ. ئاندىن ئېغىر ئەمگەككە سالىدۇ. ئۇنى دېگەن بىرىنىڭ 20دىن يانۋارنىڭ 20گىچە كېسەك قۇيۇشقا مەجبۇرلايدۇ. بۇ نېمە دېگەن يامان ۋۇزلۇق، ۋەھشىلىك! ئۇرۇمچىدە بۇ پەيتتە 30ـ35 گرادۇس سوغدا كېسەك قۇيۇشنى يەرەز قىلىپ بېقىڭ! ئادەم بالىسىغا بۇنىڭدىن ئارتۇقمۇ زۇلۇم بولامدۇ؟ بۇ كومۇنىستلارنىڭ ئادەملەرنى ئەتتەي قىيناش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى ئېدى.

ھە، مەشرەپ ئاكا باسقۇنچى خىتايلارنىڭ زۇلۇم ـ سىتەملىرىدىن قۇتۇلۇش مەخسىتىدە 1960ـ ژىلى ۋەتەننى تەرك ئېتىپ ئائىلىسى بىلەن قازاقستانغا كوچۇپ چىقىدۇ. بۇ تەۋەدە ئالمۇتىغا ئورۇنلىشىپ خەلق ئېگىلىگىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئىشلەپ، 1982ـ ژىلى ھورمەتلىك دەمئېلىشقا چىقىدۇ.

مەشرەپ ئاكا ئالمۇتىدىكى ئائىلىرودروماىامەھەللىسىنى بەرپا قىلغانلارنىڭ بىرى. دەسلەپتە بۇ يەردە ئارانلا 15 ئويلۇك ئۇيغۇر بولغان بولسا، ھازىر ئۇلارنىڭ سانى ئىككى يۈزگە يېتىپ قالدى. مەشرەپ ئاكا 1960ـ ژىلدىن 1974ـ ژىلغىچە ۋىگىست بېشى بولۇپ بۇ كوچىمىلەر يۇرتنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. مەھەللىگە سۇ پروۋودى تارتىپ، ئويلەرگە تەبىئىي گاز كىرگۈزۈش، تېلېفون قويۇش ئوخشاش ئىشلارنى مەشرەپ ئاكىنىڭ قوشقان ھەسسىسى زور. مەشرەپ ئاكا رەپىقىسى ئۇمىيەم ھەدە بىلەن 5قىز، 3 ئوغۇلنى قاتارغا قوشتى، 17نەۋرە كوردى.

يادىكار سابىتىي.

تارىخ سەھىپىسىدىن

تۈركىيە تۈركلىرى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ قېرىنداشلىغى

مىلادىدىن بۇرۇن يېزىلغان خىتاي خەلقىنىڭ مەشھۇرخەنامىسىدا: «ئوغۇزلار تۈركىي قەۋملىرىنىڭ ئەڭ چوڭ كۈچلىرىنىڭ بىرىدۇر. سەلجۇقىيلار، ئوسمانىيلار، ئازەرلەر (ئەزەربەيجان)، تۈركمەنلەر ئوغۇزلار جۇملىسىگە كىرىدۇ. ـ دەپ يېزىلغان، («خەننامە» ـ 62 بەت، 1994 ـ ژىل ـ بېجىن).

مانا شۇ ئوغۇزلار ئۇلۇق تۈرك دولىتىنى قۇرۇپ، ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرماقتا. شۇنداقلا ئۇنىڭ ۋاقتى كەلگەندە قايسى بىر تۈركىي خەلق بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئوز ئازاتلىغى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىگە مۇناسىپ يارىدەملىرىنى بېرىپ تۇرۇۋاتقانلىغىنى كورۇپ تۇرۇۋاتىمىز. مەسىلەن، 1866 ـ ژىلى ياقۇبېگ باشچىلىغىدا قەشقەردە قۇرۇلغان يەتتە شەھەر ئۇيغۇر دولىتىنى 1872 ـ ژىلى بىرىنچىلەردىن بولۇپ، جۇغراپىيە جەھەتتىكى قولايسىزلىغىغا قارىماستىن ئېتىراپ قىلىشتىن تاشقىرى سۇلتان ئابدۇلەزىزخان ياقۇبېككە «مومىنلەرنىڭ سەرداري» دېگەن ھەربىي ئۇنۋاننى بېرىش بىلەن مۇراتبەگ ئىسمائىل باشلىق 4 نەپەر كېنېرال ۋە ھەربىي مۇتەخەسىسلەرنى ئەۋەتكەن، 1933 ـ ژىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى سابىت داموللا باشچىلىغىدا قەشقەر شەھىرىدە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى تونۇپ، ئاتا تۈرك مەھمۇد ناملىق ۋە مۇستاپا قاتارلىق ژۇقۇرى دەرىجىلىك دوختۇرلارنى ئەۋەتىپ شەرقىي تۈركىستان ھوكۇمىتىنىڭ سەھىيە ئىشلىرىغا ئالاھىدە يارىدەم بەرگەن ئىدى.

ھازىرقى تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ ئەسلى نامى ئوغۇزلار بولۇپ، كېيىن بۇ نام سالجۇق، ئوسمانلى تۈركلىرى دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئالمىشىپ ئوغۇز نامى تارىخ سەھنىسىدىن چۈشكەن بولسىمۇ، ئانا تىلى بولغان ئوغۇز تىلى ساقلىنىپ قالدى.

مىلادىيە 840 ـ ژىلى ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىغى يېمىرىلگەندىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ توققۇز قەبىلىسىدىكى ئوغۇزلارمۇ باشقا قەبىلىلەرگە ئوخشاش غەربىكە كوچۇپ، ئارال كولىۋە تۈركمەنستانلارغا يەرلەشتى. تارىخىي مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، مىلادىيە 914 ـ ژىلى سامانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئوردىسىدا زور سىياسىي ئوزگىرىش پەيدا بولدى. سامانىيلار ئەۋلادى ناسىر بىننى ئەخمەت دادىسى ئەخمەت بىننى ئىسمائىلنىڭ ۋاپاتىدىن پايدىلىنىپ تەختىنىڭ ھەقىقىي ۋارىسى بولغان ئەبۇناسىر سامانىنى چەتكە قاقتى. سامانىيلارغا بوي سۇنغان سەمەرقەنت ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار ئەبۇناسىر سامانىينى قوللاپ، ناسىربىننى ئەخمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كوتەردى. ناسىربىننى ئەخمەت بۇخارادىن زورقوشۇن ئەۋەتىپ ئۇيغۇرلارنى باستۇرغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار بۇ قىرغىنچىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قەشقەرگە ۋە ئارال كولى تەرەپكە سىلجىدى. ئارال كولىگە بارغان ئۇيغۇرلار ئوز قېرىنداشلىرى ئوغۇزلارغا قوشۇلدى. ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ زور ئوغۇزخانلىغىنى تىكلىدى. بۇ غەربىي ئاسىيادىكى ئوغۇزلارنىڭ ئۇنىجى خانلىغى ئېدى.

كېيىنرەك سالجۇق خانلىغى قۇرۇلۇپ، مىلادىيە 1071 ـ ژىلى ئالىپ ئارسلان باشچىلىغىدا كىچىك ئاسىيانى بېسىپ ئېلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. بۇنىڭدىن خەۋەرتاپقان شەرقىي روم ئىمپېراتورى رومان دىئوگىنىس ئىككى يۈزمىڭ قوشۇن بىلەن شەرىققە ژۇرۇپ، ژان كولى بويىدىكى مالازگود دالاسىغا يېتىپ كېلىدۇ. ئەللىك مىڭ قوشۇن بىلەن بۇ يەرگە كەلگەن ئالىپ ئارسلان مالازگود جېڭىدە شانلىق غەلىبىگە ئېرىشىدۇ ۋە كىچىك ئاسىيانى پۈتۈنلەي بېسىپ ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىچىك ئاسىيادا قۇرۇلغان سالجۇقىيلار بەگلىگى رۇم بەگلىگى بىلەن مەشھۇر بولىدۇ. كىچىك ئاسىياگە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان سالجۇقىيلار كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. سالجۇق بەگلىگى بولسا ئوسمان تۈرك سۇلتانلىغى ۋە ھازىرقى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىگە ئاساس يارىتىپ بېرىدۇ.

رۇم سالجۇق بەگلىگىنىڭ ئورنىنى ئېگەللىگەن، يەنە ئوسمانلى تۈرك سۇلتانلىغىغا ئاساس سالغان ئوسمان مىلادى 1258ـ ژىلى تۇغۇلۇپ 1324 ـ ژىلى 66 يېشىدا ئالەمدىن ئوتىدۇ. ئوسمان ئالەمدىن ئوتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ئوغۇزلارنىڭ قەبىلىسى باشچىلىغىدا قۇرۇلغان ھازىرقى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە چە داۋام قىلىدۇ.

دۇنياغا مەشھۇر رۇم ئىمپېراتورلىغى 4ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا شەرىقتىن كوچكەن ھۇنلارنىڭ زەربىسى بىلەن ئىككىگە بولۇنۇپ غەربىي ۋە شەرقىي رۇم ئىمپېراتورلىغى دەپ ئاتالغان ئىدى. غەربىي رۇم ئىمپېرىيەسىنىڭ مەركىزىي شەھىرى رىم بولغان بولسا، (ھازىرقى ئىتالىيەنىڭ پايتەختى) شەرقىي رۇم ئىمپېرىيەسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول ئىدى. (بىرىنچى ئىمپېراتورنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان) بۇ ئىلگىرى يۇنانلىقلار بېنا قىلغان كىچىك شەھەر بولۇپ «ۋىزانتىيە» دەپ ئاتىلاتتى. شەرقىي رۇم ئىمپېراتورلىغى تەدرىجى ھالدا بۇ شەھەرنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ، مۇستەھكەم شەھەرگە ئايلاندۇرغان ئىدى. شۇڭا ھۇنلار، ھازارلار، ئىرانلىقلار ۋە ئەرەپلەر كوپ قېتىم ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ بۇ شەھەرنى بېسىۋالالمىغان ئىدى...

مانا شۇنداق ئۇچ تەرىپى دېڭىز، بىر تەرىپى قۇرۇقلۇق بولغان مۇستەھكەم شەھەرنى 22 ياشلىق سۇلتان مەھەممەت ـ 2 مىلادى 1453 ـ ژىلى بېسىۋالدى. ئۇنىڭ ئاتىسى سۇلتان مەھمۇت ـ1مۇئوزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىدى. ئاقساق تومۇر 1402 ـ ژىلى تۈركىيەگە ۋۇرۇش قىلىپ، تۈركىيەنىڭ ھازىرقى پايتەختىنى ئانقارا قېشىدا بولغان جەڭدە تۈرك سۇلتانى بايېزىت (ئىلدىرىم) ئۇستىدىن غەلىبە قىلىپ، سۇلتان بايېزىتنى ئەسىرگە ئېلىپ، ئوسمانلى پادىشالىغىنى ئوزىگە قارىتىپ ئالدى. تومۇرىيلەر سۇلالىسىنىڭ تۈركىيەدىكى 45 ژىللىق ھوكۇمرانلىغىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان سۇلتان مەھمۇت ـ1 ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ 22 ياشلىق ئوغلى سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 ھېچ دولەت ئالالمىغان كونستانتىنوپولنى بېسىۋېلىپ ئۇنىڭ نامىنى ئىستامبۇلغا ئوزگەرتتى. ئۇ خىرىستىئان دۇنياسىدىمۇ مەشھۇر ھىساپلانغان، يەنە ئالتە مىڭ كىشىلىك ئورۇنغا ئېگە ئەجايىپ ئىبادەتخانا، «ئايا سوفىيا» نىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى خىرىستىئان دىنىغا دائىر رەسىم ـ بويياقلارنى ئىسلام قىلىپ، مۇسۇلمانلار مەسچىتىگە ئايلاندۇرىدۇ.

سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 نىڭ يەنە بىر قىلغان مۇھىم ئىشى، دۇنياغا مەشھۇر ئىستامبۇل نامىنى بەرگەن بۇ شەھەردە دولەتنى ئىلمىي خادىملار بىلەن تەمىنلەش مەخسىتىدە ئىستامبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنى تەشكىل قىلدى. بۇ ئىلمىي دەرگاھ دولەت ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان ئالىملار، شائىرلار، ئەدەبىياتچىلار ۋە سەنئەتچىلەرنى يېتىشتۈرۈپ بەردى.

1992 ـ ژىلى 12 ـ دېكابىردىن 14ـ دېكابىرغىچە ئېچىلغان چەت ئەللىكى ئۇيغۇرلارنى بىرىنچى قېتىملىق خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى سۇلتان مۇھەممەت تەرىپىدىن تەشكىل قىلىنغان ئەينە شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ چوڭ زالىدا ئېچىلدى.

ئوسمانلى تۈركلىرىنىڭ تارىخىدا ھەل قىلغۇچى رول ئوينىغان سۇلتان مۇھەممەت ـ 2 نىڭ 1432ـ ژىلى تۇغۇلۇپ1481ـ ژىلى ئالەمدىن ئوتتى.

بۇيۇك تەپەككۇر ئېگىسى، تالانتلىق ھەربىي قوماندان سۇلتان مۇھەممەت ـ 2نىڭ ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ بىرى بولغان ئوغۇز پەرزەندى ئېكەنلىگى بىلەن پەخىرلەنسەك بولىدۇ.

قادىر ھاجىم كېرىمىي.

قۇملۇق ئۇچۇن كۈرەش قىلىش

جۇڭگۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئولكىسى شىنجاڭ مۇستەقىللىق ئۇچۇن ئىنتىلمەكتە

جۇڭگۇ بانكىسىنىڭ رەئىسى ـ رەڭ چىراق لار بىلەن پۇل قەسرىسى كەينىدىكى يولـ نى يورۇتۇپ تۇرغان ئۇچ تال كوچا چىرا غىنىڭ نۇرى مەسچىتكە چىقىدىغان كونـا تاش پەلەمپەينى يورۇتۇپ تۇراتتى. ئەتراپـ تىكى خالتا كوچىلاردىن چىقىپ بۇ يەرگە توپلاشقان، كەڭ چەكمەنلەرگە يوگىنىۋالغان ساقاللىق ئەرگەكلەر تامغا يولەنگەن ھالـدا باشقا ھېچ يەرگە ئەمەس، پەقەت مەسچىت پەلەمپەيگە غۇژا چۈشۈپ تۇرغان بېشىدىـ كى گۈللۈك بادام دوپپىلىرىنىڭ شولىسىغـ لا ئۇن ـ تۇنسىز قاراپ تۇرۇشاتتى.

ئۇلار جۇڭگۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئولكىسى دەپ ئاتالغان شىنجاڭدىكى تۇركىي خەـ لىقلەرگە مەنسۇپ مۇسۇلمان خەلىق ئۇيـ غۇرلار ئىدى. شۇ تاپتا مۇسۇلمانلارنىڭ خۇپتەن نامازۋاقتى بولۇپ قالغان بولۇپ، ئۇلارئەنسىزلىك بىلەن ئورۇنلىرىدىن قوزـ غىلىشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇلارنى ۋەھـ مە باسقان ئىدى. تېخى ھېلىلا دولەتلىك تېلېۋىدېنىيە ئورگانلىرىدىن تارقىتىلغـان كەچلىك خەۋەرلەر: «مىللىي بولگۇنچىلىك ۋەدىنى ھىسىياتتىن كېلىپ چىققان ھەر قانداق ئەكسىل ئىنقىلاۋى قىلمىشلارغا قىلـ چە رەھىم قىلماي قەتئىي باستۇرۇش... » جاكالانغان ئىدى. مەسچىت مۇنارلىرىدىن ئەزەننىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانماتتى. مۇسۇلمانـ لارنىڭ بۇ پائالىيىتىمۇ چەكلەنگەن ئىدى. ئۇرۇمچىدىكى جۇڭگۇچە كاپىتالىزمنى گۈل لەندۈرۈۋاتقان ئەشۇ كوككە تاقاشقان ھاـ شامەتلىك بېنالار ئالدىدا بۇ مەسچىت خۇددى ياللانمىلار تۇرىدىغان كەپىگىلا ئوخشاپ قالغان ئىدى. ماۋزىنىڭ بۇيرۇغـ دىن كېيىن بۇ بېيپايان قۇملۇق رايوندا قۇـ رۇلغان ساناقسىز شەھەر ـ قورغانلىرى ئالـ دىدا پەقەت موشۇ زىمىننىڭ ھەققىي ئېـ گىلىرى بولغان ئۇيغۇر قاتارلىق تۇركىـي خەلىقلىرىلا بىر چەتكە قايرىپ قويۇلغانـ دى.

مىڭ ژىللاردىن بۇيان شىنجاڭدا ئۇيـ غۇرلار ياشاپ كەلگەن. خىتايلار بۇ راـ يوننى بېسۇۋالغىنىغا للىك ژىل بولدى. ئۇلار بۇ رايوننى بېجىنىنىڭ نېفت، گاز، كومۇر، مىس ۋە ئالتۇن قاتارـ لىق بايلىقلىرىنى بۇلاپ تالايدىغان بايـ لىق مەنبەسىگە ئايلاندۇردى. ھەربىي ستراتېگىيەسىي ئۇچۇنمۇ شىنجاڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئېگە.

مەسچىتتە كاستيۇم ـ بريۇكا كىيىۋالغان، جايـ نامازدا ئولتارغان بىر ئۇيغۇر ياش ژېگىتى ئۇزىنىڭ نوۋەتتىكى مۇستەملىكلىك ۋەزىيىتـ نى قىلچە يوشۇرماستىن «ھازىر بۇ يەردە خىتايلار بەك كوپىيىپ كەتتى، ئۇلار بىـز مۇسۇلمانلارنى پەقەت خالىمايدۇ»ـ دېـ دى. ئۇ ئۇرۇمچىدە تىجارەت بىلەن شۇـ غۇللىنىدىغان ئادەم بولۇپ، شۇ تاپتا ئـۇ ئۇزىنىڭ ۋە ئەترابىدىكى بۇرادەرلىرىنىڭ كەلگۈسىنىڭ ئىنتايىن قاراڭغۇ ئېكەنلىگـ نى ھىس قىلماقتا.

كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، ئۇ يەرـ دىكى قازاق، قىرغىز، ئوزبەك ۋە باشقا خەـ لىقلەرنىڭ بىردىنلا مۇستەقىللىققا ئېرىشىپ، جۇمھۇرىيەت باشقۇرۇشى، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى تېخىمۇ ئويغىتىۋەتتـى. ئاۋتونومىيە دېگەنلەرنى خىتايلار بۇ زىمىننىڭ ئېگىلىرىگە بەرمىدى. ھوكۇمەت ھەتـتـا مەسچىتلەرنىمۇ تەقىپ ئاستىغا ئالدى. ھەر قايسى رايونلار ئىزچىل ئاختۇرۇلۇپ، دىـ نى زاتلار تۇتۇلۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ نامـاز ئوقۇشى دەخلى ـ تەرۇزگە ئۇچرىدى. بۇ خىل ھەرىكەتلەر تېخى يېقىنقى «مەدەنـ يەت زور ئىنقىلاۋى» دىمۇ ئەينە شۇنداق ئېلىپ بېرىلغان ئىدى.

شىنجاڭ ـ خىتاي تىلىدا «يېڭى ئېچىلـ غان چېگارا» دېگەن مەنادا. 1949ـ ژىـ لى بۇ رايوننى بېسىۋالغان خىتايلار يەنىلا ئەينە شۇنداق دەپ ئاتىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن مۇستەقىل شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىـ يىتى دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭدىنمۇ

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلەر

گېيورگ بلۇمې خىكاكو ياماموتو

بۇرۇن ئەنگلىيە، روسسىيە قاتارلىق كۈچـ لۈك دولەتلەر بۇ رايوننى ئوز ـ ئارا تالىشىپ كەلگەن ئىدى. قېدىمىي زامانلاردا بولسا بۇ رايوندىن كېلىپ ـ كېتىپ تۇرغان ئەـ پەك يولى كارۋانلىرى بۇ يەرنى «تۇركىـ ستان دالىلىرى» دەپ ئاتىغان ئىدى. فرانـ سىيەنىڭ ئۇچ ھەسسىگە، ھىندىستاننىڭ يەـ رىمىغا توغرا كېلىدىغان بۇ بېيپايان زىمىن قاتمۇ ـ قات تاغ تىزمىلار بىلەن ئورالغـان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى چوڭ ـ چوڭ دەريـا لار ئەينە شۇ تاغلاردىن باشلىنىپ تەكلـ ماكان قۇملۇقلىرىغچە ئېقىپ سىڭىپ كېـ تىدۇ. بىر تەرەپتىن ئاپپاق قارلار بىلەن ئو رالغان تەكرىتاغ چوققىلىرى تەكلىماكان قۇملۇغىدىن پەيدا بولغان ئىسسىق قۇم بار ـ خانلىرى ئارىسىدا قەد كوتىرىپ تۇرسا، يەـ نە بىر تەرەپتىن كىياسىز ساغۇچ بېيپايان دالا ـ لاردا ياپ ـ يېشىل تاللىق، بوستانلىقلارگو ـ كىرىپ تۇرىدۇ. تەبىەت بۇ رايونغا ئەينـە شۇنداق مۇجىزىنى ئاتا قىلغان.

شىنجاڭدىكى بوستانلىقلاردا بۇگۈن ئون يەتتە مىللىون ئاھالى ياشىماقتا. ئۇلارنىڭ سەككىز مىللىونى ئۇيغۇرلار، يەتتە مىللىـ نى خىتايلار بولۇپ، قالغان قىسمى قازاق، قىرغىز ۋە موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەر ئېگـ لەيدۇ. بۇ يەردىكى تۇركىي خەلىقلەرنىڭ خىتايلارغا قارشى قوزغىلاڭلىرى يېڭىلىق ئىش ئەمەس. ئاممىا يېقىنقى ژىللاردىن بۇـ يان بومبا قويۇش، كوچا ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىشقا ئوخشاش قارشىلىق ھەرىكەتلەر تېـ خىمۇ كۈچىيىپ كەتتى...

ئۇيغۇرلار ئوز ۋەتىنىدە ياتلارغا ئايلىنىپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلماقتا

شۇ ئەسنادا جاڭنىڭ نېرۋىسى يەنە ئور ـ لىدى: «بىر نەچچە ژىللاردىن بۇيان، ـ دېـ دى ئۇ پەقەت پارتىيە تەشۋىقاتى تەلەپـ چۈزىدا ـ بولگۇنچىلىكلەرنىڭ تېررورلۇق ـ زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرى مەسىلىسى ھەل بولماي كېلىۋاتىدۇ، ـ ئۇ ماتېريالىلارنى ژـ غىشتۇرغاچ يەنە، ـ ئوتكەن بىر ژىل ئىچىدە شىنجاڭدا يۈزدىن ئارتۇق ئادەم سۈيىقەستلىك، ئوت قويۇش ۋە باشقا خىلدىكى تېررور ـ لۇق ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن جازالاندى». بۇ سان پارتىيە ئورگانلىرىنىڭ بۇرۇن ئاشكا ـ رىلىغان سانىدىن كوپ. جاڭ يەنە خىتاي پارتىيە كادىرلىرىغا خاس تەـ لەپپۈزىداقاتتىق قىلىپ سوزىنى داۋاملاشـ تۇردى: «كوپچىلىك كىشىلەر دىنى ناملار بىلەن ئادەتتىكى دىنىي پائالىيەتلەرنى ئا ـ رىلاشتۇرۇۋاتقان بولگۇنچىلەرگە قارشى». ئۇنىڭ سوزلىرىگەئاساسلانغاندا چەت ئەل ئەخبارات ئورگانلىرى مەسىلىنى كوپتىر ـ ۋەتكەن بولۇپ، ئەكسىل ئىنقىلاۋى ھەر ـ كەت بىلەن شۇغۇللىنىپ جازاغا تارتىلـ غانلارنىڭ سانى ئولكىدىكى قاتناش ۋاقـ ىسىدە ئولگەنلەرنىڭ سانىدىن ئاز ئېكەن.

پارتىيىنىڭ بۇ جەكچىسى تېررورلۇق ھەرىكەتلەرنىڭ سەۋەۋى ئۇستىدە توختال ـ غاندا، كۈچلۈك قىلىپ مۇنداق دەپ ئىنـ كارقىلدى: «بۇ خىل جىنائىي ھەرىكەتلەر ـ نىڭ دىن ياكى ئىرقى بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق» ئۇنىڭ سوزىچە، بۇ ھەـ رىكەتلەر قىپ يالىڭاچ بۇزغۇنچىلىق ھەر ـ كەتلىرى ئېكەن. جاڭ ئاھايىتى ئىشەشـ لىك قىلىپ: «شىنجاڭدا ئىرقى مەسىلە يوق. بۇ يەردە بىز ھەممىز ئوخشاش. كوپ چىلىك كىشىلەر يەنىلا بەختلىك» دېدى. ھەقىقەتنى ئېيتقاندا، شىنجاڭنىڭ بۇ بەختـ لىكلىگىنى شەك شۈبھىسىز خىتايلارنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىپ ئېيتتى، دېـ يىشكە بولىدۇ. بۇ بېيپايان ئولكە بىر بايلىق بۇلىغىدۇر. نېفت، گاز، كومۇر، مىس، تومۇر ۋە ئالتۇن قاتارلىق بايلىقلار پۈتكۈل قۇمـ لۇق رايوننى قاپلىغان. ئۇنىڭدىن باشقا بېجىن ھوكۇمىتى شىنجاڭنى زامانۋىي ئە ـ پەكيولى قىلىپ قۇرۇپ چىقماقچى بو ـ لۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن قازاقستان ۋە مەر ـ كىزىي ئاسىيادىكى باشقا مەملىكەتلەرنىڭ نېفتلىرىنى خىتايغا ئاققۇزغىلى بولىدۇ. شۇنـ داقلا بۇ ئارقىلىق ئىران ۋە ئىراقتىكـي نېفت ۋە تەبىئىي گازلارنى نەچچە مىڭ كىلومېترلىق ترۇبىلار ئارقىلىق بۇ ئوتتۇرا ئىمپېرىيەگە يەتكۈزگىلى بولىدۇ. خىتاي يېـ قىن شەرىقتە باردىغان ئىشەنچىسىز دېـ گىزىيولىدىن قۇتۇلۇشنى ئۈمۈت قىلماقتا. شىنجاڭنىڭ ستراتېگىيەلىك ئورنى خىتاي ـ نىڭ قىزىل گېنېرالىلىرى ئۈچۈن ھەددى ـ ھىساپسىز ئەھمىيەتكە ئېگە. چۈنكى بۇ ئول كە پەقەت روسسىيە ۋە قازاقستان، قىرغىز ـ ستان، تاجىكستان، ئاۋغانستان قاتارلىـق مۇسۇلمان ئەللىرى بىلەن چېگارىلىنىپ قالماي، بەلكى ئاتوم قۇراللىرىغا ئېگە پاكىـ ستان بىلەن ھىندستان ئوتتۇرىسىدىكى كەش ـ مىر بىلەنمۇ تۇتۇشۇپ تۇرىدۇ. شىنجاڭـ نىڭ ئەڭ جەنۇبىي ئۇچىدىن يېڭى دېھـ لىغا پەقەت 700 كىلومېترلا كېلىدۇ. بېـ جىن ھەر خىل مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدـ كى بۇ گىگانتلىق رايوننى ئەينە شۇنداق كونترول قىلىپ كەلدى ۋە ئوزىنى ھىندى ۋە ئىسلام دىنى ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشـ لار تەسىرىدىن قوغداپ كەلدى. ئاممىا خـ تاي ھوكۇمىتىنىڭ شىنجاڭدا يولغا قويغان ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياستى ۋە باشقا ھەربىي ستراتېگىيەسىنىڭ قېيىنلىق تەرـ پى شۇكى: شىنجاڭنىڭ دەرۋازىسى غەربىـ گە خىتاينىڭ ئىچكى نېفت ئېھتىياجـى ۋە باشقا سودا ئىشلىرى ئۈچۈن قانچىلىك ژىراققائېچىلغانسىرى، ئۇيغۇرلار بىلەن باشـ قامۇسۇلمان دولەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى خەـ لىقلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كونترول قىلىش شۇنچە قىيىنغا چۈشمەكتە. بېجىـن ئوزىگە دۈچ كېلىۋاتقان پان ئاسىيا ئىسلاـ مىزمىنىڭ ئوزىگە كېلىدىغان تەسىرىدىـن قورقماقتا.

بولۇپمۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ رايوندا خىتاي ـ لارئېگەبولۇۋاتقان مەنپىيەتتىن قۇرۇق قېـ لىشى زىددىيەتنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈرـ مەكتە. ئۇيغۇرلار ئوز رايونلىرىدىكى خىتاي نوپوسىنىڭ 1949ـ ژىلدىكى 300مىڭـ دىن بۇگۈنكى كۈندە قانداق قىلىپ 7مىلـ لىۇنغايېتىپ بارغانلىغىنى دىققەت قىلماي تۇرالمايدۇ. يەنىمۇ ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، خىتايلار شىنجاڭغا مەدەنىيەت ئىنقىلاۋـ نىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ، بۇ يەردىكى راھەت تۇرمۇشنى قوغلىشىپ كەلگەن. بۇ يەرنىڭ يەرلىك خەلقلىرى ئوزلىرى مىڭ ژىللاردىن بۇيان ياشاپ كېلىۋاتقان ۋەتـ ىندىن يوق بولۇپ كېتىش خوۋپىگە دۈچ كېلىۋاتقانلىغىنى ئويلىغىنىدا، ئەندىشىدىن شۇركەنمەكتە.

نېفت شەھىرى كورلىنىڭ نوپۇس سېلىشـ تۇرمىسى ئادەمنى چوچىتىدۇ. تېخى بىـر نەچچە ژىل بۇرۇن بۇ رايون گىياسىز بېيپـ يان قاقاسلىق ئىدى. بۇگۈن بولسا 320 مىڭ نوپۇسقائېگە خېلە ھاشامەتلىك چوڭ شەھەرگە ئايلاندى. بۇ يەردە ھەقىقەتەنمۇ پۈللار كوچىلاردا «چېچىلىپ» ياتقان، ئامـ ما بۇ پۈللارنىڭ ھەممىسى خىتايلارغىـلا تەئەللۇق. كورلىدىكى نېفت شىركەتلىرى تارىم ئويمانلىغىدىكى نېفتلىكلەرنـى ئىدارە قىلغان بولۇپ، ئۇلار پەقەت ئۇنېفتـ لىكلەردىكى خەلىق جۇمھۇرىيىتى ئۇچۇن پايدا يارىتىۋاتقان خىتاي ئىشچىلىرىنىڭ بارلىق تەلەپلىرىنى تولۇق قاندۇرۇپ كەلمەكـ تە. دوختۇرخانىلاردىن تارتىپ بالىلار باغچىلىرىغىچە، ھاشامەتلىك مېھمانخانىلار ـ دىن تارتىپ سۇ ئۈزۈش كوللىرىگىچە بۇـ لارنىڭ ھەممىسى خىتايلارغا مەنسۇپ. يەـ قەت شەھەر سىرتىغا قىستاپ چىقىرىلـ غان ئۇيغۇرلار بۇلاردىن پۇتۇنلەي مەھـ رۇم قالغان.

كورلىدىكى نېفت ئىشچىلىرىنىڭ ئارىسـ ىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سانى ئون پائىزغىمۇ يەتمەيدۇ. ئاممىا خىتايلار بولسا بۇنى ناھـا ـ يىتى ئۇستىلىق بىلەن بىر تەرەپ قىلغان. ئۇلار بۇ شەھەرگە ئۇيغۇرلاردىن بىر شـە ـ ھەر باشلىغى سېتىۋالغان ئىدى. بۇ ۋەتەن ساتقۇچ: «نېفت فېرمىلىرى كوپلەپ پۇل تاپقاندىن كېيىن ھەممە ئادەم بەختلىـك بولۇپ كېتىدۇ» ـ دېدى.

كورلا شەھەر ئەتراپلىرىغا سىقىپ چىقـ ىرىلغان، قوللىرىدا پەقەت قوينىڭ بېشـى ۋە ئوزلىرى ئەتكەن لەكمەنگە ئارانلا ئېرىـ شەلىگەن ئەينە شۇ ئاددىي خەلىق بۇنىڭـ غا قارىتا غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن شىكـا ـ يەت قىلىپ: «ئۇلار چوشقا گوشى يەيدۇ، ئۇلار ۋەھشىلەردۇر» دېيىشەتتى. بۇ يەردىـ كى دىنسىزلارنىڭ ئەخلاقىغا قارىتا يەرلىك خەلىق غەزەپ ۋە ژىرگىنچىلىك بىلەن ئەيـ نە شۇنداق شىكايەت قىلىشاتتى. ئۇلار شەھەرنىڭ ئۇيغۇرلار جايلاشقان رايونلار ـ غا يېڭىلا بېسىپ كىرگەن ۋە كوچا كانايلـ ىرى ئارقىلىق خەلىققە «پىتنە ـ پاسات» تار قاتماسلىق ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇپ تەھـ دىت سېلىۋاتقان ساقچىلارغا قاراپ: «بۇـ لار بىزنى ئارام خۇدا ياشىغىلى قويمايۋاتـ ىدۇ» دەپ زارلىشاتتى. ئاددىي پاختا رەختـ تىن تىكىلگەن كۇلەڭ كىيىم كىيگەن، پا ـ كار براق، ئاممىاقاۋۇل كەلگەن بىر ئۇيغۇر ژىـ گىتى: «شىنجاڭ ناھايىتى چوڭ دولەت، ئۇ خېلە ـ خېلە مۇستەقىل دولەتلەردىنمـۇ چوڭ. نېمە ئۈچۈن شىنجاڭمۇ مۇستەقىـل دولەت بولالمايدۇ» دېدى. شۇ ئەسنـادا ھاۋا بوشلىغىدا قاتتىق گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. بىر چوڭ تىپتىكى ھەربىي ئايـ روپلان قۇملۇق بوشلىغىدىن پەس ئۈچۈپ ئوتۇپ كەتتى. كورلا ئاسمىنىدىن كېچىچە دېگىدەك ھەربىي ئايروپلانلار ئۈچـۈپ تۇراتتى. ئۇلار نېفتلىكلەرنى كۈزىتىۋاتامدۇ ياكى چېگارارايوننى قوغداۋاتامدۇ نامەلۇم؟ خىتاي ھوكۇمىتى «شىنجاڭدىكى تېررورىستلارنى ئوزلىرىنىڭ خوشنا ئىسلام ئەللىرىدىن يار ـ دەم ئېلىۋاتىدۇ ۋە چېگارىلاردىن قۇرال ـ ياراق كىرگۈزۈۋاتىدۇ» دەپ قاراپ كەلمەكـ تە.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئوز دوستلىرىنى تاللىشى ئانچە ئاسان ئەمەس. چۈنكى ئۇلارنىـڭ ئەركىنلىككە بولغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنـى دۇنياغا ئاڭلىتىۋاتقان دالاي لاماسى يوق. غەربىپ ئەللىرىمۇ تېخى ئۇلارنىڭ داۋاسـ ىنى قوللىغىنى يوق. خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنـى رەھىمسىزلارچە باستۇرۇشىنىڭ سەۋەۋىمۇ، ئۇلارنىڭ تىبەت ۋە موڭغۇللارغا قارىغاندا ئەڭ كۈچلۈك قارشىلىق قىلىۋاتقانلىغىدىن بولماقتا. خىتاي كومپارتىيەسىمۇ شىنجاڭدىـ كى يەرلىك خەلىققە قاتتىق ھەم يۇمشاق سىياسەتلەرنى قوللىنىپ كەلمەكتە. 7ـ ئايـ نىڭ بېشىدا شىنجاڭنى كوزدىن كەچۈرۈشكە كەلگەن كومپارتىيە رەئىسى جياڭ زېمىن: «بىز كوممۇنىستلار باشقا دىنىدىكىلەرگە ئـ ىشىنىمىزۋە ئۇلارنى ھورمەتلەيمىز» دېگەن بولسا، ئارقىدىنلا: «مىللىي بولگۇنچىلەرنى قاتتىق باستۇرۇش كېرەكلىگى» ھەققىدە بۇيرۇق ئېلان قىلغان ئىدى.

جۇڭگۇنىڭ ئاتوم يادرو سىناقلىرى شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم رايونلىرىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغىدى

ئۇيغۇرلارنىڭ بۇگۈنكى ئۇرۇمچى، كور ـ لىغا ئوخشاش زامانۋىي كوچىلەر شەھەر ـ لىرىگە بولغان غۇلغۇلىسىنى چۈشىنىش قـ ىيىن. ئىپەكيولىدىكى قېدىمىي شەھەرتۇر پاندا بولسا، ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە. دېـ گىز يۈزىدىن 500 مېتر ئېگىز يالقۇن تې ـ غىدىن تارتىپ، دېگىز يۈزىدىن 150 مې ـ تر توۋەن بولغان تۇرپان ئويمانلىغىدىكى ئايدىڭ كولگىچە بولغان رايونلاردا، قۇياشـ نىڭ ئەتىگەنلىك قىزغۇچ نۇرى يېپ ـ ئىشل تاللىقلارغا چۈشۈپ، ئەجايىپ مەنـ زىرىلەرنى پەيدا قىلغان، ھەر خىل تال ـ دەرەخلەر ئاستىدىكى ئېرىقلاردىن سۇلار شىرىلداپ ئېقىپ تۇراتتى. بالىلار سۈزۈك سۇلارنى كېچىپ ئويناتتى. ئۇزۇملەرگە لىق تولغان ئېشەك ھارۋىلىرى تۇرپان شەھەر بازارلىرىغا قاراپ مېڭىشاتتى. بازارلار بولـ سا مېۋە ـ چېۋە ۋە كوكتاتلارنىڭ ھەرخىل تۈرلىرى بىلەن تەمىنلەشكە ئىنتىلاتتى. بازارنىڭ بۇرجەكلىرىدىكى كىچىككىنە ئو ـ رۇنلارمۇ، تونۇردىن ئەندىلا پىشىپ چىقـ قان نان ۋە شورپىلارغا يېتەتتى. لىق قاچـ لانغان ئىككى يوغان ئۇن تاغىرىنىڭ ئوتـ تۇرسىدا ئولتۇرغان، ئۇستىگە كوينەكمۇكىـ سىگەن بىر ناۋاي ئەسنەپ ئولتۇراتتى. بىلـ زار ئەتراپلىرىدا خىتايلارنى كورگىلى بولـ ماتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي مەدەنىيىتى ۋە قۇرغان دولەتلىرى ئىنسانلارغا تارىختا تو ـ نۇش بولغان. قېدىمىي ئىپەك يولىدىكـى ھەر بىر كاۋۇلار ئۈچۈن تۇرپان يېشىلمـ گەن تىلسىمان بولۇپ قېلىۋەردى. بـۇ يەرنىڭ ھەقىقىي ئېگىلىرىمۇ ئوزگەرمەي شۇ پېتى ياشاۋەردى. تەكلىماكان قۇملىغى بويىدىكى بۇ يېشىل ياقۇت ئوزىنىڭ قېـ دىمىي جەننەتلىگى، ساپلىغى يەنى قېدـ مىي ئۇيغۇرلۇق ھالىنى ساقلاپ كېلىۋەر ـ دى. ھازىر بۇ يەردە ياشاۋاتقان ئىنسانلار ـ نىڭ پەقەت ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىلا ئوز ـ لىرىنىڭ قانداق بىر رىياللىق ئىچىدە ياشا ـ ۋاتقانلىغىنى بىلىدۇ.

تۇرپان ـ بۇ 40مىڭ نوپۇسقا ئېگە. جۇڭـ گۇنىڭ ئاتوم سىناق رايونى بولغان لوبنور غا ئەڭ يېقىن چوڭ شەھەر ھېساپلىنىدۇ. خىتايلارنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ يەرلەشمىگەنلىگى ئەجەپلىنەرلىك ئىش ئەـ مەس. پۈتكۈل رايون تۇرپان بىلەن كورلـ نى ئوز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئۈچ بۇرجەكـ لىك رايوننى ھاسىل قىلغان. خىتايلار 1986ـ ژىلغىچە بىر ئېغىزمۇ چۈشەندۈـ رۇش بەرمەي، لوبنور رايوندا يۈزلەرچە قېـ تىم ئاتوم سىناقلىرىنى ئېلىپ باردى. چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار بۇ رايوندىكى ئاتوم سـ ىناقلىرىنىڭ كەلتۈرگەن زىيانلىرى ھەققىدە ئىنتايىن ئاز ياكى ئىسپاتلانمىغان مەلۇماتـ لارنى بېرىشتى.

ھازىرغىچە ئاز دېگەندە 200مىڭ ئىنـ سان ئاتوم سىناقلىرىنىڭ قۇربانىغا ئايلانـ غان بولۇشى مۇمكىن. 1985ـ ژىلى ئۇـ رۇمچىدە ئاتوم سىناقلىرىغا قارشى نامايىش ئېلىپ بېرىلغان. ئاممىا بۇ يەردىكى ئىنسانـ لار ۋە تەبىەت ئۇچىرىغان زىيانىنىڭ ھەقـ قىتى ھازىرغىچە سىرلىق ھالەتتە تۇرماقتا.

مەزكۇر ماقالىنىڭ ئاۋتورلىرى خىتاينى مەخسۇس تەنقىد قىلىۋاتقان خىتايشۇناس ئالىملاردىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەرقىي تۈركىـ ستان ھەققىدە يازغان بۇ ئىلمىي ئەسەرى كوپ تىراژلىق «جەنۇبىي گېرمانىيە گېزىتـ ىدە» يېقىندا ئېلان قىلىنغان.

ماتېريالنى گېرمانىيەدىكى ۋەتەندىشىمىز ئابدۇجېلىل قاريقاش يوللىغان.

ئاكادېمىك ماخموت ئابدۇراخمانوۋ يېقىندا ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساهاسىدا يېزىلغان «ژىللار ساداسى» ناملىق يېڭى كىتاۋىنى «ژاۋۇۋشى» نەشرىياتىغا تاپشۇردى. مۇئەللىپنىڭ مەزكۇر كىتاۋىغا كىرگۈزۈلگەن ئاتاقلىق شائىر، يازغۇچى مەرھۇم ئابدۇرېھىم ئوتكۇر ھەققىدە يېزىلغان ماقالىسىنى مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن گېزىتخانىلىرىمىزغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

ژۇلغۇن قىزارغان دالادا

يارقىن سىمالار

كېيىنكى ژىللاردا قازاقستان بىلەن خىتاي چېگارىسى ئارقىلىق قاتناش ئىشلىرى دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى ئىككى تەۋەدە ياشاۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتىنىڭ قويۇقلىشىشىغا مۇمكىنچىلىك تۇغدۇردى. شۇ ئارقىلىق ئاناۋەتىنىمىزدە يارىتىلىۋاتقان ئېسىل مەنىۋىي بايلىقلار بىلەن بىر قەدەر تونۇشۇش ئىمكانىيىتى ھاسىل بولدى. شۇ جۈملىدىن، ۋەتەندىكى چوڭ ئەدەبىياتنىڭ ئەمۇنلىرىدىن ئەپ ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. قولغا چۈشكەن كىتاپلارنىڭ ئارىسىدا زامانىۋىي مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ كورنەكلىك ۋەكىلى مەرھۇم ئابدۇرېھىم ئوتكۇرنىڭمۇ ئەسەرلىرى بار.

1985ـ ژىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلغىنىنىڭ 30 ژىللىغىغا بېغىشلاپ نەشر قىلىنغان «توي چاچقۇسى» ناملىق توپلامدىن ئۇنىڭ ئايرىم شېئىرلىرىنى ئوقۇغانىدىم. ئۇلار ئوزلىرىنىڭ چوڭقۇر ئوي ئۇقلىغى ۋە ئەركىن ئەپەسلىك ئېكەنلىگى بىلەن پەرىقلىنىپ تۇراتتى. بىر ئاز ۋاقىت ئوتۈپ، ئوتكۇر شېئىرلىرىغا بەستىلەنگەن ئاتاقلىق سازەندە، بەستەكار مۇساجان روزى ئىجراسىدا ماگنىتوفون لېنتىسىغا يېزىلغان ناخشىلاردىن بەھرىلەندىم. ناخشىلار شېئىرلىرىنىڭ ئوتكۇرلىگى بىردىن دىققىتىمنى جەلىپ قىلدى. بولۇپمۇ، تۇۋەندىكى سەترلەرنى ئاڭلىغاندىلا خاتىرىدە قالدى. كوپچىلىك كىتاپخانىغا ئاتونۇش بولغانلىقتىن شېئىرنىڭ تېكىستىنى تولۇق كەلتۈرۈشنى ئويلىمىدىم.

بىلەمسەن، دىلىرابا، ھوسنۇڭنى ئاختۇرغان نىگاھىمدۇر.
بۇ گۈلدۈرموما، چاقماقلار مېنىڭ پەريادى ئاھىمدۇر.
ئوزەڭنى ئوت بىلەن تاۋلا دېگەن سەن سويگۈ سۇلتانى،
قەيەردە يانسا بىر يالقۇن، شۇ يالقۇن بارىگاھىمدۇر.

ئاداشام زۇلمىتى دەشتە، تىكىرقاپ ناله چەكمەسەن.
جامالىڭ شولىسى پارلاق ئۈمۈتبەخش سۈيىگاھىمدۇر.
پەلەكنىڭ گەردىشى ھەركۈن يولۇمنى توسسىمۇ قەستلەپ،
ۋىسالىنىڭ ئارزۇسى مەڭگۈ يېگانە قىبلىگاھىمدۇر.

مالامەت، تەنە، توھمەتتىن، رەقىپتىن قىلمىدىم پەرۋا،
دىلىمغا ئورنىغان ئىشقىڭ نىجاتكار باش پاناھىمدۇر.
سېنى ئويلاش بىلەن كوڭلۇم تاپۇر ھەرجايىدا ئىمىڭ لەززەت،
خىيالىڭ كۈندۈزى ئاپتاپ، كېچىلەر كوكتە ماھىمدۇر.

ئەگەر رەشق ئەيلىسە مەيلى ئەردىپ يۇرتىدىن كەبئەبە،
موشۇ تۇپراق ـ ئانا تۇپراق مۇقەددەس سەجدىگاھىمدۇر.
كوڭۈل مۇلكىدەجاي يوقتۇر سېنىڭدىن ئوزگىگە مۇتلەق.
قەسەم ـ يادىم ئۈچۈن مەسكىن مېنىڭ ئولمەس گۈۋاھىمدۇر.

كەڭ نەپەسلىك، مۇقام داستانلىرى شەكلىدە ياڭرايدىغان «سەجدىگاھىم» ناملىق ناخشا پىكرىنىڭ يالقۇنلىغى، شەكلىنىڭ يارقىنلىغى تۇيۇقسىز ئوزىگە مەپتۇن قىلىۋالىدۇ. مەزكۇر غەزەلدە ئىشلىتىلگەن ئوبروزلار، قىياسى ئىبارىلەر بىر قارىماققا تونۇشتەك تۇيۇلىدىغىنى بىلەن يېڭىچە ياڭرىشىدا، ئېيتماق بولغان قايناق تۇيغۇ، پىكىرلەرگە ئۇيغۇنلىغىدا مۇئەللىپنىڭ قەلەم تەۋرىتىش ئالاھىدىلىگىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە خاسىيەتلىك ئاتالغۇلار (كەبئەبە، سەجدىگاھ)، شۇنداقلا ساماۋىي چۈشەنچىلەر (گۈلدۈرموما، چاقماق) غەزەلگە بولەكچە مەزمۇن، تەسىرىي كەيپىيات بېغىشلايدۇ.

«ئومۇر مەنزىللىرى» توپلامىغا ئەدىپنىڭ شېئىرىي ۋەنەسىرىي ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلىرى كىرگۈزۈلگەن. شۇنداقلا ئۇنىڭدا قىرىغىنچە ژىللاردىن سەكسىنىنچى ژىللار ئىچىدە يېزىلغان ئەسەرلىرى جەملەنگەن. شېئىرلىرىنىڭ يېزىلىش ۋاقتىغا قاراپ ئابدۇرېھىم ئوتكۇرنىڭ شېئىرىيەت ساھاسىدىكى بېسىپ ئوتكەن يولىنى، ئىزدىنىش جەريانلىرىنى، ئۇنىڭ شېئىرىيىتىگە خاس تېماتىكىلىق يونىلىشلىرىنى ئوچۇق كورۇش مۇمكىن. سوزسىزكى، توپلامدىكى شېئىرلار ھەر خىل ماۋزۇلاردا يارىتىلغان: ھايات ۋە ئىنسان، مۇھەببەت ۋە دوستلۇق، ئادەمدىكى ۋە تۇرمۇشتىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي ھادىسىلەر شائىر قەلبىدە ئەكس سادا ياراتقان. مۇئەللىپ قايسى ماۋزۇغا مۇراجىئەت قىلمىسۇن. ئىنسان قەلبىدىكى ۋە جەمىيەتتىكى قايسى ھادىسىلەرگە ئوز مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرمىسۇن، ئۇلارنى ئىنسانلىق ھاياتىدا، ۋەتەن ۋە ۋەتەن ئالدىدا ئىنسان قەلبىدە ـ پەرىزى نۇقتەئىي نەزەردىن كۈيلەيدۇ. جەمىيەت ۋە خەلق تەغدىرى ئوتكۇر شېئىرىيىتىنىڭ گۈرەن تومۇرى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىغا قاچىلانغان ئوي ـ پىكىر، ھىس ـ تۇيغۇلارنىڭ مەنبەسى مانا شۇ ئۇلۇق مۇئەممالاردا، شۇنداقلا شائىر شېئىرلىرىدا تەشۋىشلىك ئوي ـ تەسەۋۋۇر، بېئارام سېزىم بېسىم بولۇپ، ۋاقىرغاقلىق، جاراڭلىق ئاھاڭلار، ئالدى ـ ئارتىغا قارىمايدىغان مەدھىيۋازلىق يوقىنىڭ ئورنىدا. بۇ خۇسۇسىيەت خەلق ھاياتىدا، ئولكىدە بولۇۋاتقان ۋاقىەلەرنىڭ، ھەر خىل كامپانىيەلەرنىڭ تۈپكى ماھىيىتىنى چوڭقۇر سەزگەنلىكىنگلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە شۇ ھادىسىلەرگە نىسبەتەن ئوزىنىڭ مەۋقەسىنى بار چىنلىغى بىلەن مەردانىلارچە ئىپادىسىدۇر. بۇ خۇسۇسىيەت شائىر ئىجادىيىتىنىڭ باش كرېدوسى، ئۇنىڭ ئىنسانىي ھەم ئىجاتكارلىق ئېتىقاتى، ئەقىدىسى. شۇڭلاشقا شېئىرلىرىدا خەلقىگە، ئېلىگە دېگەن پەرزەنتلىك مۇھەببىتى ھەم غورۇرى، ئۇنىڭ بۇگۈنى بىلەن كەلگۈسىگە بولغان ئەندىشە ـ غەملىرى پارلاپ تۇرىدۇ. «ئوت بىلەن كويمەكنى ئىختىيار قىلىپ» يالقۇن ژۇتقان شائىرنى تەشۋىشلەندۈرگەن، بېئارام قىلغان، تەۋرەتكەن، كويدۇرگەن مۇئەممالار، ئەھۋاللار كوپچىلىككىمۇ ئورتاق. شائىر ئەينە شۇ كوپچىلىك نامىدىن سوز قىلىدۇ. سىر چىرتىدۇ. ۋەتەن، ئەل تەغدىرى، ئۇنىڭ بۇگۈنكى ئەھۋالى ۋە كەلگۈسى ھەقىقىدىكى شائىر ۋۇجۇدىنى قىينىغان ئەنسىز ئويلار، تەشۋىشلەر ئۇنىڭ «ئاق ئەمەس ساچمىدىكى» ناملىق غەزىلىدە بەكمۇ سەممىي ئىزھار قىلىنغان.

ئاق ئەمەس ساچمىدىكى، ژىللار تۇزانى دەپ بىلىك،
سارغىيىپ كەتكەن يۇزۇمنى كۈز غازاڭى دەپ بىلىك.
قانچە نۇرغۇن، قانچە چوڭقۇر بولسا ماڭلاي قورۇغۇم،
دەردى كۈلپەت دەۋرىنىڭ روشەن بايانى دەپ بىلىك.

دەپ داۋاملىشىدىغان غەزىلىدە ئوتكۇرنىڭ پوئېزىيەسىگە، كەڭرەك ئېيتساق، پۈتكۈل ئىجادىيىتىگە خاس ئاساس ئاھاڭ، كەيپىيات، ئىدىيەۋي ـ بەدىئىي يونىلىش يارقىن مۇجەسسەملەنگەن. شائىر ئاينىماس تۇراقلىق بىلەن يەنە «بوغرا ئانام»، «بېزەكلىگىم»، «قەشقەرىم» دەپ ئانا ۋەتەننى ئۇلۇقلاپ، ئۇنىڭ ئۇلۇقلىغى، خاسىيەتلىكلىگى، گوزەللىگىگە، ھازىرقى ئەھۋالىنىڭ ئاقارەت، توھمەتلىگىگە ئېچىنىپ تۇرۇپ، «بېھۇدە ئويلارنى قىزىل يالقۇن ئوتى بىلەن كويدۈرۈپ، ۋەتەننىڭ شەنىگە تىكىلەيلى ھەيكەل» دەپ يەنە ئالغا ئىنتىلىشقا چاقىردى. «مەڭگۈلۈك زۇلمەتتە قالماس بۇ ۋەتەن، ئۇمۇتنى ئۈزمىگىن سۈبھى تاڭدىن» دەپ تەسەللى بەردى. شائىر ئىجادىغا تەسەددۇق ئېيتىشقا ئەرزىيدىغان ئەھۋال شۇكى، ئەينە شۇ ئەندىشە، ۋايىملىرىنىڭ، غەم ـ قايغۇلىرىنىڭ سەۋەبلىرىمۇ قورقۇمسىزلىق بىلەن ئېنىق ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: «ئايلىنماي» دېگەن غەزىلىدە ئوز ئېلىگە بولغان غورۇرلۇق مۇھەببەت سېزىملىرىنى

ئايلىناي ئەزىز يۇرتۇم، ئالىملىرىڭدىن ئايلىناي،
تىلى يۇمشاق، دىلى قاتتىق زالىملىرىڭدىن ئايلىناي

دەپ كۈيلەيدۇ.

شائىر خەلق بېشىدا ئوينىغان جەبىر ـ زۇلۇمنىڭ جان قاقشىغىدەك ھەققانىي كارتىنىلىرىنى سىزىشقا ماھىر. ئۇنىڭ «مۇزلىغان شەھەر»، «توۋۋا دەپ تۇتتۇم ياقا» شېئىرلىرىدىن ھەر دەۋىر ۋاقىەلىرىنىڭ كورۇنۇشلىرى ئېنىق سېزىلىدۇ. مەسىلەن، 60ـ ژىللاردا يۈز بەرگەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاتالمىش پالاكەتنىڭ تەسۋىرى توۋەندىكى:

نىمە بۇ، بىر چۈشمۇ ياكى دەھشەت قىيامەت بولدىمۇ؟
ياكى ئەلنىڭ ئەجىلى، پايانسىز تولدىمۇ؟
ئاندا قىقاس، مۇندا ئۇر ـ چاپ، قول سۇنۇق، باش ـ كوز يارا.
نى ژىگىت، قىزلار ياتۇر جان تالىشىپ مەيدان ئارا.

***

ئابدۇرېھىم ئوتكۇر ئاساسەن غەزەل ژانرىدا قەلەم تەۋرەتكەن. ئۇنىڭ غەزەللىرى كلاسسىك شېئىرىيەتنىڭ ئەنئەنىلىرى بىلەن جانلىق ئۇيغۇر تىلى بايلىقلىرىنى ئوكۇشلۇق ژۇغۇشتۇرۇلغان غەزەللەرنىڭ ئەڭ ئۈستۈن نەمۇنىلىرىدىن. شائىر غەزەل ژانرىنىڭ بىر ئىنچىكە سىرلىرىنى مۇكەممەل ئېگەللىگەن ماھىر قەلەم سالىھىبى. بۇ پەقەت شېئىرىي ئەسەرلىرىنىڭ تاشقى كورۇنۇشىدىلا ئەمەس، تەسۋىرلەش ئۇسۇلى، بەدىئىي ۋاستىلىرى جەھەتتىنمۇ ياقىقال بايقىلىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىرلىرى چوڭقۇر مەزمۇنلىغى ۋە ياڭراق ئاھاڭدارلىغى تۇيۇقسىز تورىپ، بەستەكارلارنى جەلىپ قىلىپ، ناخشا بولۇپ كەڭ تارىلىپ كەتكەن. شۇنداق غەزەللىرىنىڭ بىرى «ئىز» ناملىق غەزىلى. ئەسلىدە بۇ شېئىر كىتابىتا كورستىلگەندەك «ئىز» ناملىق تارىخىي رومانغا مۇقەددىمە سۈپىتىدە يېزىلغان بولسىمۇ، مۇستەقىل خاراكتېرغا ئېگە. ئۇنىڭدا يالقۇنلۇق جەڭگۈارلىق روھ، ئۇمۇتۇارلىق ئاھاڭ، ئازاتلىق يولىدىكى كۈرەش ۋە كۈرەشكۈچىلەرنى، خەلق بەختىنى ئۈچۈن جانپىدالىقنى ئۇلۇقلاش بىلەن ژۇغۇرۇلۇپ كۈيلەنگەن. ئوتكۇر بۇ شېئىردا دەشتى چولدە ئىسىق ـ سوغنىڭ زەردالىرىنى يېڭىپ، ئېچىلىدىغان ژۇلغۇننى مەشەقەتلىك كۈرەشنىڭ تىمسالى سۈپىتىدە ئوكۇشلۇق پايدىلانغان. ژۇلغۇن، مېنىڭچە، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە كىرگەن يېڭى ئوبراز. ئۇ چىداملىق، بەرداشلىقنىڭ بەدىئى ئىپادىسى بولۇپ قالغۇسى. بۇ قىسقا شەرھىمىز خەلق بىلەن ھەمنەپەس بولغان، ژۇرىگى ئېلىم، ۋەتىنىم دەپ سوققان ئىنسان ھەم شائىرنىڭ ئابدۇرېھىم ئوتكۇر روھىغا تازىم. ئوز زامانىنىڭ پەرزەندى، ئوز دەۋرىنىڭ ئاۋازى سۈپىتىدىكى جەمىيەتلىك قىياپىتىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانلىق، خەلقپەرۋەر ئىجاتكارلىق مەۋقەسىنى باريچە جۇرئەتلىك بىلەن ئىپادىلىگەن ئۇنىڭ ئىجادىي يولى ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا نەمۇنە.

ماخموت ئابدۇراخمانوۋ،
ئاكادېمىك، پروفېسسور.

يادنامە

ئوتتىنە ئالەم

ياشانغان، ئەقىللىق كىشىلەر بىردىر زور، مۇرەككەپ، پىكىر قىلىش تەس ئىشلارغا دۇچ كەلگەندە ئالدىرىماي تۇرۇپ: «توۋۋا» ياكى «ئوتنە ئالەم» دەپ قويىدۇ.

مانا، مەنمۇ خېلە ئىشلارنى كورۇپ ھاياتنىڭ بەش موچەلىدىن ئوتتۇم. بەزى ئىشلارغا كۈلمەن، بەزى ئىشلارغا ئېچىنمەن، بەزىلىرىگە نەپرەتلىنىمەن. ئاممىنى كېيىنكى ئىككى موچەلدىن كوپىرەك ھايات كەچۈرگەن پرىنسىپىم بويىچە مۇنداق خۇلاسىگە كېلىمەن:

مەيلى سەن ئاخىرەت دەپ ئىبادەت قىل،
مەيلى سەن ھاياتنى دەپ تىجارەت قىل.
ھەق ناھەق چىرمىشىپ كەتكەن جاھان بۇ،
ئىلمىنى ھورمەت قىل، پەقەت راست گەپ قىل.

ئوتتىنە ئالەم! مېنىڭچە موشۇ بىر ئېغىز سوزدە قانداقتۇر بىر ھەقىقەت قانۇنى تەستىقلەنگەندەك ئۇقۇم بار. تارىخ ۋە ھايات شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مەيلى سەن دىنغا ئىشەن، خا ئىشەنمە، جانابى ھەق ـ ياراتقۇچى ئاللا سېنىڭ بارلىق قىلمىشلىرىڭدىن بىرمۇ ـ بىر ھېساپ ئېلىپ، موشۇ دۇنيادىلا ھوكۇم چىقىرىپ، تېگىشلىك جازا بېرىدۇ. شۇڭا ئالىملار: «ئەقىل تۇزەلمىگەننى، تەغدىر تۇزەيدۇ» دەيدۇ. رىملىقلار، ئەرەپلەر، چىنگىزخان، ناپولېئون، نېمىسلار، رۇسلارنىڭ تەغدىرى بۇنى تەستىقلەيدۇ. يەنى ھەر بىر بېگۇنا توكۇلگەن قان مىڭ، ئون مىڭ، يۈز مىڭ بولۇپ يانىدۇ. تارىختا بىزگە ئوخشاش قانچىلىغان بېگۇنا ئاجىزلارنى بوزەك قىلغانلارنى ئوز ـ ئوزىدىنلا دىۋانە، قۇل قىلىپ، بىر ـ بىرىنى قىرىپ ياكى ئوت، سۇ، يەر تەۋرەش، ئاچارچىلىق ئوخشاش ئاپەتلەرنى كورستىش بىلەن ئۇلارغا «ئوتنە ئالەم» نى تونۇتۇۋاتىدۇ.

ئوتنە ئالەم! لېكىن بەزىلەر بۇنى تەن ئالماي 21 ـ ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا يەنە ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ھاكىم مۇتلەق، جاللاتلىق، بۇلاڭچىلىق سىياسىتى بىلەن ياشاۋاتىدۇ. توۋۋا، ئوتنە ئالەم!

ئەينە شۇنداق زور كەۋدىلىك تارىخى ۋاقىەلەردىن ساۋاق ئالماسلىقنى قانداق ئۇلۇقلاۋ، ئادەمىيلىك دەيدۇ كىشى؟!

بۇ ماقالىنى يېزىشتا ماڭا جۇرئەت بەرگەن يەنە بىر كۈچ، ئوتكەن ژىلنىڭ 21 ـ نويابىر كۈنى موسكۋا تېلېۋىدېنىيىسىدا خرىستىئان دىن تەرغىباتچىسى سوزلەپ: «بىز رۇس خەلقى ھازىر يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئىشلارغا پەقەت توۋۋا قىلىشىمىز كېرەك، چۈنكى بىزنىڭ ئىنسانىيەتكە قىلغان ـ ئەتكەنلىرىمىز ناھايىتى كوپ» ـ دېدى. نىمە دېگەن ئۇلۇق ئالىم بۇ ـ ھە!

ھەر دايىم رۇسلارنىڭ قىلغانلىرىنى دورايدىغان بېجىن قاچان ئەقلى ـ ھوشىغا كېلىدۇ؟ ئاممىنى شۇ نەرسە خانتەكرىدەك ئېكىلمەس، تەكلىماكاندەك پاكىز، ئايكولدەك سۈزۈك، تاغ قارىغايلىرىدەك ئېنىق ھەقىقەتكى، ئۇلارنىڭ تەغدىرىمۇ چوقۇم رۇم، ئەرەپ، مونغول، فرانسۇز، نېمىس، رۇسلاردەك بولىدۇ! بۇ كويا ئاي بىلەن كۈندەك ھەقىقەت.

پۈتۈن ئىلمىي دۇنياغا مەلۇمكى، ئۇيغۇرلار بىلەن قىرغىز ئالتاي، بايكول، ئاناساي، ئورخۇن، تەكرىتاغ ئېتەكلىرىدىمۇ بىللە ياشاپ بىللە جان تالاشقان، دولەت قۇرغان. سۇلتان بۇغراخاننى بىللە خان تۇتقان. ئىككى قېتىم شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتىنى بىللە قۇرغان. بۇ ئوچمەس تارىخ!

تەغدىر تەقەززاسى بىلەن قىرغىزلار 1916 ـ ۋە 1932 ـ ژىللىرى بىزنىڭ ۋەتىنىمىزگە قېچىپ بېرىپ پانا تاپقان. ئوز نوۋىتىدە بىزمۇ 1955 ـ ژىللىرىدىن كېيىن بۇ ياققا چىقتۇق. بىزنى قىرغىز ۋە باشقا جۇمھۇرىيەتلەردىكى تۇركىي تىللىق قېرىنداشلىرىمىز «ئۇيغۇر تۇققانلار كەپتۇ» دەپ قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالدى.

بۇنى يېزىشىمىزدىكى مەخسەت، 20 ـ ئەسىردە ياشىغان قىرغىز خەلقىنىڭ ئۇلۇق ئالىمى، پەيلاسوپى، خىرۇرگى، جەمىيەت ئەربابى، ئۇيغۇرلارنىڭ دوستى ئەيسا قونايى ئوغلى ئاخۇنبايېۋ بىلەن 1960 ـ ژىللاردا 15 ـ 20 كۈن سۇسامىردا بىللە بولغان ئېدىم. ئۇ ئىككىمىز نەچچە كېچىنى ئۇخلىماي مۇڭدىشىپ تاڭ ئاتقۇزغان ئېدۇق. بىز بالىلىق ۋاقتىمىزدىن تارتىپ، مەكتەپ ھاياتى، كەسپىي بىلىم ئېلىش، خىزمەت تارىخىي، مەدەنىيەت ـ سەنئەت توغرىلىق سوزلەشكەن ئېدۇق.

مېنىڭچە «ئوتنە ئالەم» نى ئەيسا ئاكامدەك چۈشەنگەن، ئىجرا قىلغان ئادەملەر ئاز بولسا كېرەك. «ئاكادېمىك ئاخۇنبايېۋ بىرىگادا ـ دوختۇرلار بىلەن سوسامىرغا كەپتۇ» دەپ ئاڭلىغانلار بىزنى مېھمانغا چاقىردى. قەيەرگەبارمايلى، ئوي ئېگىسى قوينىڭ بېشىنى ئەيسا ئاكىغا تۇتاتتى. ئۇ: باشنى «تەگى» ۋېگىتكە تارت دەپ بۇيراتتى. باش مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ توختاتتى. مەن خىجىل بولغان ھالدا، ئاز ـ تولا رەسمىيەتلىرىنى قىلىپ باشقىلارغا سۇناتتىم. بىر كۈنى مەن ئەيسا ئاكىغا «مېنى بۇندىن كېيىن ئۇنداق خىجالەت قىلماڭ» دېدىم. ئۇ ماڭا: «نازىمبېك، مەن بۇنى سېنى ۋە ئۇيغۇر خەلقىنى ھورمەتلەپ قىلىۋاتىمەن، ئەندى بۇنىڭ ۋەجىنى ئاڭلاپ باق» ـ دەپ ھېكايە قىلدى:

ـ 1916 ـ ژىللاردا ئورىكۈندە قىرغىزلار بۇ يەردىن قاچقان. بىزنىڭ ئائىلىمىز قاراشەھەرگە بېرىپ ئىككى ئۈچ ژىل ياشىغان ئېدۇق. مەن ئۇ چاغلاردا بالا ئېدىم. ئىبراھىم ئاخۇن دېگەن بىر ئاۋاي بىزگە غەمخورلۇق قىلغان. مەن ئۇنىڭ قويلىرىنى باقاتتىم. مەن شۇ چاغدا: «تىرىك بولسام موشۇ ئىبراھىم ئاخۇن ئاكامنىڭ ياخشىلىغىنى چوقۇم قايتۇرىمەن» دەتتىم. كېيىن ئوزگىرىشلەر بولۇپ بۇ ياققا يېنىپ چىقتىم. بەلكىم ئىبراھىم ئاكام ئولۇپ كەتكەندۇ. مەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلالمىدىم. سەن ئوزەڭ قەشقەردىن كەلگەن ئۇيغۇر ئېكەنسەن. ئۇ دۇنياغا بارغاندا ئىبراھىم ئاكا مەن سېنىڭ ياخشىلىغىڭ ئۈچۈن نازىمبېكنى سىيلىغان دېسەم، سەن گۈۋالىق بېرىسەنغۇ!»

ژىللار ئوتۇپ ئەيسا ئاكىمۇ ئولۇپ كەتتى. ئاممىنى ئۇنىڭ روھى ئولمىدى. ئۇنىڭ: «نازىمبېك، ئۇ چاغلاردا ئوزەڭلار قۇل تۇرۇپ بىزگە ياردەم قولۇڭلارنى سوزغان مىللەت، سىلەر، كەل سادىر پالۋاننىڭ ناخشىسىنى بىللە ئېيتايلۇق» دەيدىغان سوزى قۇلىغىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ.

بۇ بىر كىچىك ۋاقىەلىك بولسىمۇ ئەيسا ئاكىنىڭ دىيانەتلىك، مەرت، ھالال ئىنسان ئېكەنلىگىدىن دالالەت بېرىدۇ.

مەن ئەيسا ئاخۇنبايېۋ ئوخشاش قىرغىز تۇققانلارنىڭ شەخسەن ماڭا ۋە مېنىڭ خەلقىمگە قىلغان سەممىي مۇئامىلە، ياخشىلىقلىرىنى ھامان مەمنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئالىمەن.

نازىم قەمبىرىي،
بىشكېك شەھىرى.

يېڭى شېئىرلار

پاتىگۈل سابىتوۋا

ژىغلاۋەتتى راھىلەم

ـ قانداق ئىشلار، ئاغىنە،
بۇ ياقتا كېپ قاپىسەنغۇ؟
ـ قارا ئاداش، كېزىتقا،
زادى يېزىلماپسەنغۇ.

ـ بېشىمنى ئاغىرتماسلا،
مېنىڭ ئۇنداق پۇلۇم يوق.
مەندە پەقەت بىرلا غەم،
قوساق بولسا دەيمەن توق.

ـ ھەي ئاخماق نېمە دەيسەن،
قاچانغىچە قاخشايسەن.
تېخى بالا، نەۋىرلەر،
ئوقۇيدۇ دەپ ماختايسەن.

ـ ئۇ بىر دەپ قويغان گەپكە،
ئېسىلىپلا ئاپسەنغۇ.
باشقا ئىشىڭ يوقمىدى،
يوق بىر ئىشقا قاپسەنغۇ.

ـ ئۇنداق بولسا نېمىشكە،
نەۋىرلىرىڭ ئوقۇيدۇ.
ئىلىم ـ پەندىن كەشتىنى،
ئەمسە قانداق توقۇيدۇ.

ـ قوي ئۇ نېمە دېگىنىڭ
ئوقۇش دېگەن ئۇ باشقا.
مەكتەپتىكى چوڭ بىلىم،
چاتاشتۇرمىغىن باشتا.

ـ قانداق نادان ئادەمسەن،
ساۋات ئەشۇ كېزىتتە.
ئەگەر شۇنداق بولمىسا،
نېمە كېرەك ئېلىپىپە.

ياخشى ـ يامانىنى ئوقۇپ،
دۇنيانى تونۇش ئۈچۈن.
ساۋاتلىق بولۇش كېرەك،
كېزىتنى ئوقۇش ئۈچۈن.

دەپ ئۇلگەردى رەخمەتجان،
خېخراپ كەلدى بىر ئىشت.
ـ بېشىمنى كوپ ئاغرىتماي،
يوقال، ـ دېدى ئابدۇرېشت.

باغلاقتىكى ئىشتىنى،
قويۇۋەتكەن بۇ ئادەم.
غالجىر ئىشت كېپ ئېسىلدى،
ھەيران بولدى بالا ھەم.

بۇ نادان ھەم جاھىلغا،
نەپرەت ئوقۇدى ئالەم.
«دادام ئەسكى ئادەم» دەپ،
ژىغلاۋەتتى راھىلەم.

يېزىلىپ تۇر كېزىتقا

ـ مۇبارەك بولسۇن ئەمەت،
كېلىپ قاپسەن ئاتمىشقا.
ـ نەدىن بىلدىڭ ئاغىنە،
كېپ قالغاننى بۇ ياشقا.

يېزىپتىغۇ كېزىتقا،
تەبرىكلىشىپ ھەر ياقتىن.
ئۇلۇق نەرسىكەن كېزىت،
كوكۈل ئالاركەن باشتىن.

كېزىت بولمىسا ئاداش،
قۇلىغىڭ پاڭ، كوزىڭ كور.
بار ئالەمدىن بېخەۋەر،
ئومۇرۇڭ زىنداندەك بولۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن كېزىتقا،
يېزىلىپ تۇر ئېلىشقا.
نېرى ـ بېرى خەۋەرنى،
بىلىپ تۇرسەن باشتا.

شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەنسىز

ـ ئابلىزكام ئاغىرىپ قاپتۇ، ـ
دېدى ئايال تولغۇنۇپ.
ـ ئويلىساڭچۇ ئوزەكنى، ـ
دېدى ئېرى ژۇلغۇنۇپ.

ـ مەن ئويلىسام ئوزەمنى،
سەن ئويلىساڭ ئوزەكنى.
بالا ـ جاقا ئەتىنى،
كىم ئويلايدۇ ۋەتەننى.

ـ دېدى ئايال چېچىنىپ،
ئىچ ـ ئىچىدىن تىتلىپ.
ـ شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەنسىز،
دەپ قاخشىدى ئېچىنىپ.

راھىلەم مۇزەپپەروۋا

دەرتكە دەرمان ياخشى سوز

ياردەم بەرمەس دورىمۇ،
ئاغرىغاندا ژۇرەككە.
مۇھتاج ئەمەس ئۇ پەقەت،
ياخشى سوزدىن بولەككە.

ئەلگە خىزمەت قىلىشتا،
مەن ئاتامنى دورىغان.
ئىلىم ـ ھىكمەت بېرىشنى،
بىر ئاللادىن سورىغان.

لوقماندىن ئىلھام ئېلىپ،
بولدۇم خەلقىمگە تەشۇپ.
تەشەككۇرگە ئېرىشتىم،
بىمارغا شىپا بېرىپ.

ساقلانساڭ گەر ئاغرىقتىن،
خوشال ـ خورام ژۇرىسەن.
بولساڭ سېخى پاك نىيەت،
ئۇلۇق ئومۇر سۈرىسەن.

***

ماڭا ئۇدۇم قالدۇرغان،
ئىلاخۇن بوۋام ـ كوككوز.
ئەجداتلارنىڭ روھلىرى،
ئىلھامىمغا مەنبە ـ سوز.

تورتلىكەر

بۇ ھايات سىرلىق شۇنچە،
ئويلاپ باقسام تېپىشماق،
ئېتىسام تۇگمىمەس ناخشام،
قەلبىمدە ئوتلۇق قوشاق.

***

تۇلپار قىلىپ قەلەمنى،
بەيگىلەردە چېپىشتىم.
ئەل ئىچىدە سادىردەك،
قوشاقچى بوپ يېتىشتىم.

***

سويۇپ ھۇنەر ـ ئەمگەكنى،
ئىشلەپ بەختىمنى تاپتىم.
خىزمەت قىلىپ خەلقىمگە،
كوكسۇمگە مېدال تاقتىم.

***

قىلغان ئىشىم سوۋاپلىق،
ياماندىن ژىراق قاچتىم.
بوۋەك ـ گۈلدەك ئىچىلىپ،
ئەلگە خۇش پۇراق چاچتىم.

***

ھەممە ئىشتا ھالال بول،
ئەمگەك قىلغىن ـ ئېرىنمە.
بايلىغىنى كوز ـ كوز قىپ،
ماختانچاق بوپ كېرىلمە!

***

خەقلەر سودىگەر بولدى،
كوچىلار بازار بولدى.
ئىش تاپالماي كىشىلەر،
ئەقلىدىن ئازار بولدى.

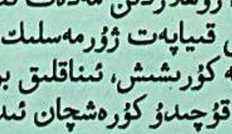

ئىجادىي پەرۋاز يار بولسۇن

دانا خەلقىمىز «يۈزدىن ژۇگرۇك، مىڭدىن تۇلپار چىقىدۇ» دەپ ئېيتقىنىدەك، كېيىنكى ژىللاردا ئەدەبىي ئىجادىيەت ساھاسىدا ئوزىگە خاس ئورگىنالىغى بىلەن كوزگە چۈشۈپ كېلىۋاتقان ئالمۇتا پولىتېخنىكىلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ستۇدېنتى، جۇمھۇرىيەت ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى يېنىدىكى ياشلار، ستۇدېنتلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ۋىلىيەم مولۇتوۋنىڭ گېزىتلىرىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلىۋاتقان شېئىرلىرى كېزىتخانىلاردا ئۇنىڭ كەلگۈسىدىن چوڭ ئۈمۈت كۈتۈش ھىسىياتىنى تۇغدۇرماقتا. بولۇپمۇ ئۇنىڭ مەدھىيىۋازلىقتىن ژىراق، ۋەتەن، خەلق تەغدىرى ھەققىدە يېزىۋاتقان شېئىرلىرى دىققەتنى جەلىپ قىلىدۇ. ياش تالانتقا ئىجادىي پەرۋاز تىلەپ، گېزىتخانىلىرىمىز دىققىتىگە ئۇنىڭ بىر نەچچە شېئىرىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

ۋىلىيەم مولۇتوۋ

تىلىگىم شۇ پەقەت

ئىزلىرىن قالدۇرۇپ ھايات يولىدا،
ئېھ، كۈنلەر شامالدەك ئۇچۇپ ئوتىدۇ.
خەلقىمنىڭ تەغدىرى ياتلار قولىدا،
بولغاچقا ژۇرىگىم ئوت بوپ كويىدۇ.

كېلىمىز تەشۋىشلىك بېسىپ ـ يوللارنى،
پارلاق بىر كېلەچەك مەنزىلگە بېقىپ.
ئىلاھىم، قوللىغىن مىسكىن دىللارنى،
بىزمۇ بىر كۈلەيلى ھۇرلۇككە يېتىپ.

تىلىگىم شۇ پەقەت: كۈمپەيكۇم بولۇپ،
چېقىلسا باسقۇنچى ياۋۇزلار تەختى.
يەنە بىر تونۇلسا غەلىبىلەر قۇچۇپ،
ئۇيغۇرلار ئېلىنىڭ شوھرىتى، شەنى.

خارلىقتا ياشاشتىن قالمىدى تاقەت،
بۇ يولدا كۈرىشىش بىزنىڭ ئەھدىمىز.
ئازاتلىق تۇغىنى تىككەندە پەقەت،
شۇندىلا مەكگۈلۈك كۈلەر بەختىمىز.

بىر دوستقا

ـ ئېچىنىمەن، ـ دېدىڭ بۇرادەر.
ـ ئۇيغۇر بولۇپ تۇغۇلغىنىمغا.
مەنمۇ شۇنداق ئېچىندىم ساڭا.
ئوغۇل بولۇپ تۇغۇلغىنىڭغا.

شۇ سوزۇڭ بىلەن گويا ئەقىلدار،
كىشىدەك بولۇپ ئالدىمدا تۇردۇڭ.
لېكىن بىلگىنىكى، ئۇيغۇرلۇق غورۇر،
شان ـ شوھرىتىمنى يەرگە بىر ئۇردۇڭ.

خەلقىڭ نامىنى قىلساڭ ھاقارەت،
ئەجداتلار روھى ھەرگىز كەچۈرمەس.
پىرىدىن تانغان ھاماقەتلەردىن،
ئەۋلادلار ئۈچۈن ۋاپامۇ كەلمەس.

ئوز قەدىرىنى ئوزى بىلمەسنى،
ئوزگىلەر ھەرگىز ئالقانغا ئالماس.
ئوتەر كۈنلىرى تاماگەرلىكتە،
لېكىن بەختىنىڭ چىرىغى يانماس.

سىغىنىپ ژۇرۇپ ئوزگە ئىقلىمغا،
ئومرىڭ باياشەت بولۇپ ئوتسىمۇ.
مەخلۇقتىن ھېچ بىر بولمايدۇ پەرقىڭ،
باشقىلار سېنى سۈلتان دېسىمۇ.

بەزى ئىللىتى جانغا پاتسىمۇ،
ساتقۇنلۇققا تەڭ پۇشتىدىن كېچىش.
پەرزەنتلىك بورچىڭ ئەمەسمۇ سېنىڭ،
ئەيۋىنى تۈزەش، يولىنى تېپىش.

مەيلى قانداقلا بولمىسۇن تەغدىر،
خەلقىڭ دەردىنى سەنمۇ تارتىسەن.
بولسىمۇ ئېغىر يەتكىچە ماغدىر،
ئۇنىڭ ژۇكىنى سەنمۇ ئارتىسەن.

روھلار جاۋابى

يەكلىنىپ ئوزگىدىن ژۇرەكنى ئورتەپ،
ۋەتىنىم دەردىدە كويۇپ ژۇرگەندە.
قاچانمۇ ئېچىلار خەلقىم بەختى دەپ،
بىر سوئال قويدۇم مەن ئوزەم ئوزەمگە.

بىرەر تۇگۈنگە كېلىپ تاقالماي،
ئەركسىز ئويلىرىم كەتتى بەك ژىراق.
قانائەت قىلغىدەك جاۋاپ تاپالماي،
تۇنجۇقۇش ئىلكىدە ئولتاردىم ئۇزاق.

شۇ ئەسنا پەلەكتىن غەيرى ئۈن قېتىپ،
بىر ۋەھىي كەلگەندەك بولۇپ بىلىندى.
يېقىملىق سادالار قۇلاققا كېلىپ،
دىققىتىم ئۇنىڭغا جەلىپ قىلىندى.

بايقىسام ئۇ ۋەھىي ئەجداد ئاۋازى.
ماڭا ئۇ ھەر قاچان بولغان مەدەتكار.
بەشارەت بەرگۈچى ئۇ ئادىل قازى،
ئۇنىڭدا ئەجدادىم دانالىغى بار.

ـ ئوكۈنمە ئوغلانىم، بولۇپ بېچارە،
كۈچ ـ ئىدرەك بېغىشلاپ قوللايدۇ روھۇم.
زۇلۇمنىڭ تەختىلىرى بولۇپ ۋەيرانە،
ئازاتلىق تاڭلىرى ئاتىدۇ چوقۇم.

ۋەلەيكىن ئەلەمدىن بولۇپ مىڭ ھەس ـ ھەس،
قورۇنۇپ ژۇرىمىز سىلەرگە قاراپ.
قەيەردىن ژۇقتىكىن زىدىيەت، يەس ـ يەس،
شۇ ھىللەت دەستىدىن ھالىڭلار خاراپ.

ئاللادىن، روھلاردىن مەدەت تىلەپلا،
ھاكۇاقتى قىياپەت ژۇرمەسلىك كېرەك.
بىر سەپتە كۈرىشىش، ئىناقلىق بولسا،
غەلىبىلەر قۇچىدۇ كۈرەشچان ئىدرەك.

ئەرۋالار سوزىدىن بولۇپ خىجالەت،
ئولتىرىپ ئىچىمدە چەكتىم بىر ھەسرەت.
ئەجدادلار روھىغا بولمىساق سادىق،
ئەۋلادلار بىزلەرگە ئوقۇيدۇ لەنەت.

مۇكاپات مۇبارەك

يەنىمۇ يۇكسەك پەرۋاز تىلەيمىز

ئوتكەن ژىلىنىڭ ئاخىرىدا قىرغىزستان ھاۋا يوللىرىنىڭ تەشكىل قىلىنغىنىغا 65 ژىل تولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن جۇمھۇرىيەت پېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋنىڭ سەككىز ئۇچقۇچقا «قىرغىزستاندا خىزمەت كورسەتكەن ئۇچقۇچ» نامىنى بېرىش توغرىسىدىكى پەرمانى ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى ئوسمانجان سابىرىينىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ شاتلىقتىن بېشىمىز كوككە يەتتى. ئوسمانجان ئوزى ئوخشاش بىزنىمۇ خۇرسەنچىلىككە بولىگەن بۇ دەقىقىلەرگە ئاسانلا ئېرىشكىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ بېسىپ ئوتكەن يوللارغا بىر قۇر نەزەر تاشلاش ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇ، دەپ ئويلايمىز.

ئوسمانجان 1964 ـ ژىلى كىيېۋ شەھىرىدىكى ئاۋياتسىيە ئىنستىتۇتىنى ئەلا باھالار بىلەن تاماملىغاندىن كېيىن پائالىيىتىنى ئاساسەن يېزا ئېگىلىككە ئالاقىدار ئىشلارنى بەجىرىدىغان «ئىل ـ 14» سامولىيوتىنى باشقۇرۇشتىن باشلىغان. بىر قانچە ژىل شۇ تەخلىت ئىشلەپ تەجرىبە توپلاپ، رەھبەرلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەندىن كېيىنلا پەيدىن ـ پەي «ئان ـ 24»، «ياك ـ 40»، «ئىل ـ 18» سامولىيوتلىرىنى باشقۇرۇپ، نەمۇنە كورسەتكەن ئوغلان.

1992 ـ ژىلى قىرغىزستان ئوز مۇستەقىللىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن جۇمھۇرىيەت تاشقى دۇنيا بىلەن بېۋاستە ھاۋا يولى ئارقىلىق ئالاقە، قاتناشقا ئېرىشتى. شۇ سەۋەپلىك ئەڭ تەجرىبىلىك ئۇچقۇچىلار خەلق ئارا مارشرۇتلارغا تاللىنىپ ئېلىندى. ئوسمانجان سابىرىي ئەينە شۇلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

ئۇزۇن ژىللىق ئەمەلىيەتتى ئارقىلىق مول تەجرىبىگە ئېرىشكەن ئوسمانجان سابىرىي 1992ـ ژىلدىن بۇيان «تۇ ـ 134»، «ئىل ـ 76» سامالىيوتلىرىنى باشقۇرۇپ، ئاسىيا، ياۋروپا قىتئەلىرىنىڭ كوپچىلىك شەھەرلىرىگە يولۇچىلارنى خوۋۇپ خەتەرسىز توشۇپ كەلمەكتە. جۇملىدىن، 1995 ـ ژىلدىن بېرى مىڭلىغان ئىسلام ئەھلىنى مەككە تىللاغا ئاپىرىپ ھاجىلارنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ـ مەن ئاللا تاناللانىڭ ھىمايىسى بىلەن ئاسمان بوشلىغىدا جەمى 16 مىڭ سائات ساق ـ سالامەت پەرۋاز قىلغىنىمغا شۈكرى قىلىمەن، ـ دەيدۇ ئوسمانجان، ـ قىلىغان مېھنىتىمنى توغرى باھالىغان رەھبەرلەرگە رەخمەت ئېيتىمەن. كەسىپداشلىرىم ئالمجان ھاسانوۋ، شاۋكەت ئالايېۋلارغىمۇ موشۇنداق ئۈتۈقلار يار بولۇشىنى تىلەيمەن.

بىز 56 باھارنى كورگەن كەمتەرىن، پاراسەتلىك ۋەتەندىشىمىزنى شەرەپلىك نامىغا ئېرىشكەنلىگى بىلەن تەبرىكلەپ، تېخىمۇ سالامەتلىك، ئىشىغا تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلار تىلەيمىز.

قىرغىزستان ئۇيغۇرلىرى نامىدىن تۇرسۇن ھاجىم قۇربانى.
بىشكېك شەھىرى.

ئوقۇپ چىقىڭ، قىزىق

يېقىنقى 50 ژىل ئىچىدە يەر ۋە تېخنىكىدا يۈز بېرىدىغان چوڭ ئېگىلىقلار

ئامېرىكىلىق ئالىملار بىرىد ئۇئىننېرس بىلەن دېۋىد پېكتىنىڭ كىتابىدا ئىنسانىيەتنى يېقىنقى 50 ژىل ئىچىدە ھەيران قالدۇرىدىغان يەر ۋە تېخنىكا ئۇتۇقلىرى ئاتاپ كورسىتىلگەن. ئۇلارنىڭ بەرزىلىرى تۇۋەندىكىچە:

2000ـ ژىلى راكېتا قارشى كۈرەشتىگەن تېراپىيەسىدە چوڭ ئالغا ئىلگىرلەش يۈز بېرىدۇ؛

2001ـ ژىلى ئىخچام تېلېفونلارنىڭ ئالەمشۇمۇل تارمىغى ئۈيۈشتۈرىلىدۇ؛

2002ـ ژىلى س پ ئى د كېسىلىگە قارشى ئۈكول تېپىلىدۇ؛

2003ـ ژىلى پۈتكۈل دۇنيانى ئوز ئىچىگە ئالىدىغان ئادەملەر بىر ـ بىرىنى كوردىدىغان ۋىدىئوتېلېفونلار تارمىغى ئىشلىنىدۇ؛

2005ـ ژىلى ئوي ئىشنى ئورۇنلايدىغان روبوتلار پەيدا بولىدۇ.

2006ـ ژىلى چاچ چۈشۈپ كېتىشىگە قارشى نەتىجىدارلىق دورا كەشپ قىلىنىدۇ؛

2010ـ ژىلى چوگلىغى تابلېتكىچىلىق روبوت ـ خىرۇرگ ئىشلەشكە باشلايدۇ ـ بىمار تابلېتكىنى ژۇتىدۇ ۋە باشقۇرۇش پۇلىتىنىڭ ياردىمى بىلەن خىرۇرگىيەلىك ئوپىراتسىيە ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ؛

2020ـ ئادەم مارسقا چىقىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛

2025ـ ژىلى شۇنداق قول سائاتى پەيدا بولىدۇكى، ئۇ ئېنىق ۋاقىتنى كورسىتىپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا ئۇنىڭ ئېگىسىنىڭ سالامەتلىگىنىڭ ئەھۋالىدىنمۇ مەلۇمات بېرىدۇ؛

2029ـ ژىلى ئادەمنىڭ ھالاك بولغان ھوجەيلىرىنى داۋالاش ئۈسۈلى تېپىلىدۇ؛

2043ـ ژىلى تۇنجى قېتىم ئولگەن ئادەم تىرىلدۇرىلىدۇ؛

2044ـ ژىلى تۇغۇشقا قابىل تۇنجى روبوت كەشپ قىلىدۇ.

(روسسىيە مەتبۇئات ماتېريالىرىدىن)

كۈگۈنتىك پىشاۋىتى

يېقىندا مەلۇم بولۇشىغا قارىغاندا، ئېرامىزدىن بۇرۇنقى 551ـ 479ـ ژىللاردا ياشىغان خىتاي پەيلوسوپى كۈگۈزى، ئوزىدىن كېيىن كېلەچەكتە يۈز بېرىدىغان بىر قاتار ئەجايىپ ۋاقىئەلەرنى بېشارەت قىلىپ قالدۇرغان، ئۇلارنى خىتاي ھوكۈمرانلىرى 2500 ژىل داۋامىدا يوشۇرۇپ كەلگەن. بۇ دانىشمەن تەرىپىدىن يېزىلغان ئەسەرلەر ئارىسىدا «ئاي چېكى» دېگەن بېشارەتلەر كىتاۋى بار، ئۇنىڭدا كېلەچەكتە يۈز بېرىدىغان ۋاقىئەلەرنى ئالدىن ـ ئالا ئېيتىپ بېرىش ئاساسلىرى بايان قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئۇ ئەيسا پەيغەمبەر تۇغۇلۇشتىن 500 ژىل ئاۋال ئۇنىڭ دۇنياغا كېلىدىغان سەنەسى، ئامېرىكىنىڭ ئېچىلىش ژىلىنى، شۇنداقلا ئامېرىكا پېزىدېنتى نىكسوننىڭ 1972ـ ژىلى خىتايغا قىلىدىغان سەپىرىنى ئالدىن ـ ئالا بېشارەت قىلغان. لېكىن ئۇنىڭ دەۋرىمىزنىڭ دائىرىسىدىن سىرت تەخمىنلىرى ناھايىتى قىزىقارلىقتۇر. ئۇلار تۇۋەندىكىچە:

2000ـ ژىل. خىتاي كاپىتالىستىك مەملىكەتكە ۋە ئەڭ چوڭ ئىختىسادىي ھەم ئامېرىكىدىن بىر نەچچە ھەسسە ئېشىپ كېتىدىغان ئاتوم قۇرالىغا ۋە ئارمىيەگە ئېگە دەرىجىدىن تاشقىرى ھەربىي دولەتكە ئايلىنىدۇ. 2000ـ ژىلنىڭ بېشىدا تەيۋەننىڭ تەغدىرى توغرىلىق خىتاي بىلەن ئاق ش ئوتتۇرىسىدىكى تالاش ھەر ئىككى دولەتنى يادرو ھالاكىتىنىڭ گىرۋىكىگە ئېلىپ كېلىدۇ، لېكىن ھورمەتلىك «مۇقەددەس ئادەمنىڭ» ئارىلىششى ئەتىجىسىدە بۇ توقۇنۇشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

2004ـ ژىل. ئامېرىكىدا دەھشەتلىك قارا چېچەك ۋۇقۇملۇق كېسىلى قانات يايىدۇ.

2006ـ ژىل. خىتاي بىلەن ياپونىيە ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئۇرۇشى قۇراللىق توقۇنۇشقا ئايلىنىدۇ. ياپونىيەنىڭ تۈيۈقسىز قىلغان ھۇجۇمى قايتۇرىلىدۇ ۋە ياپونىيە ئاتوم قۇرالى زەربىسىدىن ۋەيران بولىدۇ.

2010ـ ژىل. سەددىچىن سېپىلى بۇزىلىدۇ. ئۇنى بۇزۇش ۋاقىتىدا ئىنتايىن ئۇزۇن غۇن بايلىق تېپىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يەردە يوق ماتېريالاردىن ئىشلەنگەن سىرلىق شارمۇ تېپىلىدۇ. بۇ شار مەلۇم بولغان بارلىق ئاغىرىقلارغا قارشى داۋالاش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئېگە بولىدۇ.

2017ـ ژىل. يەرگە باشقا سەييارىلىقلار ئۈچۈپ كېلىدۇ ۋە سەييارىدا تېچلىق ھەم ئۈزۈلمەيدىغان ئورنىتىدۇ. ئۇلار ئالىملارنى ئوزلىرىنىڭ يەردىكى ئادەملەر بىلەن ئۇرۇق ـ تۇققانچىلىق ئالاقىلىرى توغرىلىق بىلدۈرىشى بىلەن ھەيران قالدۇرىدۇ. ئادەملەر ئۇلارنىڭ ۋە بىزنىڭ دۇنيالىرىمىزدا ئەقىلگە مۇۋاپىق ھايات «كائىنات سەييارىلىرىنىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى سۈپىلىزاتسىيەسى بىلەن پەيدا بولغانلىغىدىن» خەۋەر تاپىدۇ.

ئىنتېرنېت (دۇنيا ئەخبارات توري) خەۋەرلىرى (گېرمانىيە)

«بىكتۇەن» گە بېرىلگەن يېڭى ھوقۇق

«رېنمىن ژىباۋ» نىڭ «خەلق گېزىتى» 1998 ـ ژىلقى 29 ـ دېكابىر ساندا خەۋەر قىلىنىشچە، خىتاي مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايى دائىمىي كومىتېتى ژېغىنى «شىنجاڭ ئىشلەپ چىقىرىش بىكتۇەنىدە ـ ئارمىيەسىدە خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنى قۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» نى تەستىقلىگەن. بۇ ئارقىلىق «بىكتۇەن» نىڭ قانۇنى مۇستەقىللىق ئورنى رەسمىي تىكلەندى.

«بىكتۇەن» قىسمىلىرى 1990 ـ ژىلدىكى بارىن دېخانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشتائىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغانلىغى ئۈچۈن، «بىكتۇەن» نىڭ سىياسىي ئورنىنى ئەسلىدىكى مۇئەييەن ئولكە دەرىجىسىدىن ئوستۇرۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن تەڭ دەرىجىگە كۆتەرگەن. شۇنىڭدىن ئېيتىۋارەن مەركەزنىڭ تارقاتقان ھوججەتلىرىدە «بىكتۇەن» نىڭ نامى باشقا ئولكە ـ ئاۋتونوم رايونلار بىلەن تەڭ دەرىجىدە، «ھەر قايسى رايون پارتكوملىرى، ھەر قايسى چوڭ ھەربىي رايون پارتكوملىرى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپ چىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنى پارتكومىغا» دەپ باشلىنىدىغان بولغان.

بۇ قېتىم خىتاي مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «بىكتۇەن» نىڭ ئوزىگە خاس سوت ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنى قۇرۇشنى تەستىقلىگەنلىگىنى، «بىكتۇەننىڭ» شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن مۇستەقىل ھالدا ئوزىنىڭ مەمۇرىي ھوقۇقىنىڭ بارلىغىنى ئېتىراپ قىلىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن ئوزۇل ـ كېسىل مۇستەقىل ئېكەنلىگىنى جاكالاشتىن ئىبارەت. دېمەك، ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇرلارنىڭ يالغان قورچاق ئاۋتونوم رايونى بولسا «بىكتۇەن» خىتاينىڭ ھەقىقىي «ئاۋتونوم رايونى» دۇر.

تەھىرات ئىزاھى:

بۇ بارىن دېخانلار قوزغىلىڭىنى ۋەھشىلەرچە باستۇرۇشقا قاتناشقان ئاتالمىش «ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيەسىگە» تېخىمۇكەڭ ھوقۇقنىڭ بېرىلگەنلىكى، خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئوزلىرى ئاڭلىق رەۋىشتە ئۇيغۇر خەلقىگە نىسبەتەن ژۇرگۈزۈۋاتقان كامىستىش، يوق قىلىش سىياسىتىنى يەنىمۇ ئىزچىل ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان يەنە بىر چارە ئېكەنلىگى روشەن.

تارىم ئويمانلىغىدىكى بوستانلىقلار خىتاينىڭ خاتا يېزا ئېگىلىك سىياسىتى ئاستىدا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراش خوۋۇپى ئالدىدا تۇرىدۇ

«رېنمىن ژىباۋ» نىڭ («خەلق گېزىتى») ئوتتۇرىدىن ژىلنىڭ 26 ـ دېكابىر ساندا ئېلان قىلىنىشچە، 1998 ـ ژىل شەرقىي تۈركىستاننىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىدىكى دېخانلار كىرىمىنىڭ 80 پائىزى پاختىدىن كېلىدىكەن.

جەنۇبىي شەرقىي تۈركىستان ئەسلى ئاشلىق ۋە مېۋە ماكانى ئېدى. پاختا ئوستۇرۇش ئىختىساتىنىڭ نىسبىتى ئەزەلدىن توۋەن. خىتاي ھوكۇمىتى شەرقىي تۈركىستان دېخانلىرىنى ئەنئەنۋىي ئاشلىق ۋە مېۋە يېتىشتۈرۈشتىن خىتاينىڭ مەخسۇس توقۇمىچىلىق سانائىتى ئۈچۈن پاختىدىن ئىبارەت بىر خىللا مەھسۇلات يېتىشتۈرۈشكە مەجبۇرلىدى. بۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلەردە ژۇرگۈزگەن مۇستەملىكىچىلىك دېخانچىلىق سىياستى بىلەن ئوخشاشلا سىياسەت.

خىتاي ھوكۇمىتى بۇ سىياسەتنى يولغا قويۇش ئۈچۈن پوسكامغا بىر چوڭ خىمىيە زاۋۇدىنى قۇرۇپ، خىمىيەۋىي ئوغۇت بىلەن بۇ پلاننى ئەتىجىلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تىرىشىپ كەلمەكتە. دېخانچىلىق زىرائىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يەرگە ئۇزۇن ژىل بىر خىل زىرائەت تېرىش، يەرنىڭ ئەسلى كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، توپراقنىڭ سۈپىتى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇغۇنچىلىققا ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاتالمىش «پەن ـ تېخنىكىلىق يەر تېرىشنى» قاتتىق يولغا قويۇپ، يەرگە خىمىيەۋىي ئوغۇت بېرىشنى تەشۋىق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر دېخانلىرى ئەزەلدىن قوللىنىپ كەلگەن يەرنى ئوغۇتلاش، ئالماشتۇرۇپ تېرىش ئۇسۇلى «قالاق» دەپ چەتكە قايرىلىپ قالدى. ھەقىقىي پەننىي تەتقىقاتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، يەرگە خىمىيەۋىي ئوغۇتلارنى بېرىش قىسقا مۇددەت ئىچىدە مەھسۇلاتنىڭ ئېشىشىغا تەسىر كورسەتكىنى بىلەن، ئۇزۇن ژىل بۇ ئەھۋال داۋاملاشسا، يەر قېتىپ كېتىدۇ ۋە يەرنىڭ ئەسلى تەركىبىدىكى قىسمى تۈپتىن ئوزگىرىپ، سۈپىتى بۇزۇلىدۇ.

جەنۇبىي شەرقىي تۈركىستاننىڭ سۈلىرىدا مىنېرالىق تۇز تەركىبى ئۇستۇن. خىتاي ھوكۇمىتى ئىختىسادىي پايدىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، «سۈنىي تەجەپ سۇغىرىش» سىياستىنى ژۇرگۈزۈپ، ئاز سۇ بىلەن يەر سۇغىرىشقا مەجبۇرلىماقتا. بۇ تەدبىر ئۇيغۇر دېخانلىرىنىڭ ئەنئەنۋىي يەر سۇغىرىش تېخنىكىسى ۋە تەجرىبىسىنى يوقاتماقتا چىقىرىپ، كوپ سۇ بىلەن يەر سۇغىرىش «قالاقلىق، ئىسراپچىلىق» دەپ قارالدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇيغۇر دېخانلىرىنىڭ كوپ سۇ بىلەن يەر سۇغىرىشى بۇ بوستانلىقنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا ماسلاشقان ئۇسۇل ئېدى. ئاز سۇ بىلەن يەر سۇغىرىدىغان «ئىلغار» ئۇسۇل، تەبىئىي شارائىتى قۇرغاق بولغان بۇ رايوندا، سۈنىڭ ئىچىدىكى تۇز ماددىلىرى توپراقنىڭ يۇزەكى قىسمىدا ئېغىپ قېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ. نەتىجىدە ئۇيغۇر ـ ئۇيغۇر تۇز ماددىلىرى توپراق يۇزىگە ئېغىپ، ئاخىرى توپراقنى تۇز بېسىپ كېتىپ، يەرلەر مەھسۇلات بەرمەيدىغان بولۇپ كېتىدۇ.

دېمەك، بىر خىل زىرائەتنى ئۇزۇن ژىل تېرىش، يەرنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، خىمىيەۋىي ئوغۇتنى كوپ بېرىش، يەرنى قاتۇرۇپ تەبىئىي سۈپىتىنى بۇزىدۇ. ئاز سۇ بىلەن يەر سۇغىرىش، تۇز ماددىسىنى يەر يۈزىدىلا قالدۇرۇپ، يەرنى شورلۇققا ئايلاندۇرىدۇ. نەتىجىدە، بۇنداق ئەھۋال ئۇزۇن ژىل داۋاملاشسا، ئاخىرى يەرلەر بۇزۇلۇپ، مەھسۇلات ئالغلى بولمايدىغان شورتاكلىققا ئايلىنىدۇ. ئېكولوگىيەلىك شارائىتىنى ئاجىز بولغان تارىم ئويمانلىغىدىكى بۇ بوستانلىقلار خىتاينىڭ نەپسى بالالىغىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن يولغا قويغان خاتا يېزا ئېگىلىك سىياستى ئاستىدا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراش خوۋۇپى ئالدىدا تۇرىدۇ.

خىتايلار ئۇيغۇر قىزلىرىغا ئاشكارە باسقۇنچىلىق قىلماقتا

1998ـ ژىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى كورلا ژىلايەتلىك 20 ـ تۈەدىن مەيدانىدا 1997 ـ ژىلى خىتايلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن توقۇنۇش نەتىجىسىدە قولغا ئېلىنغان 13 ئۇيغۇردىن ئۈچ ئادەمگە ئولۇم جازاسى بېرىلگەن. ئوتتۇرىدىن ژىلنىڭ كۈزىدە ئەشۇ كىشىلەردىن ئەكبەر ئىمىن، پولات قادىرنىڭ قىزلىرىغا (بۇ قىزلارنىڭ بىرى 11، يەنە بىرى 12 ياش) خىتايلار نوۋەتلىشىپ باسقۇنچىلىق قىلغان. بۇ ۋاقىتنى كورگەن شۇ يەردىكى ئۇيغۇرلار يەرلىك ساقچىغا، ئاندىن ژۇقۇرى ئورۇنلارغا ئەرزە ـ شىكايەت قىلغان بولسىمۇ، ھېچ قانداق نەتىجە چىقمىغان. بۇ دەپسەندىلىك ھەم ۋەھشىلىكتىن غەزەپلەنگەن يەرلىك خەلق باسقۇنچىلىق قىلغان 15 نەپەر خىتايلارنى تۇتۇپ سولاپ قويغان. ئىككى كۈن ئوتكەندىن كېيىن ساقچى ئىدارىسى ئىككى ئۇيغۇرنى «قانۇنسىز ئادەم سولىغان» دەپ قولغا ئالغان. بۇ ناھەقچىلىككە چىدىمىغان سەككىز نەپەر ئۇيغۇر ۋىگىتى «بىكتۇەن» قۇرال ـ ياراق ئامبىرىغا ئوغۇرلىقچە كىرىپ، ئون نەچچە دانە ئاۋتومات، ئالتە ساندۇق ئوق ئالغان ۋە شۇ ئوق ـ دورىلار بىلەن «بىكتۇەن» ساقچى ئىدارىسىدىكى ئالتە نەپەر ساقچىنى ۋە بەش نەپەر باسقۇنچى خىتاينى ئېتىپ تاشلىغان. ئوزلىرى تەكلىماكان چولىلىرىگە قېچىپ كەتكەن. يۈزدىن ئارتۇق ئەسكەر ۋە ساقچىلار قۇملۇققا كىرىپ سەككىز كۈن ئاختۇرغان بولسىمۇ، ئاخىرى نەتىجىسىز قايتىپ چىققان.

ھازىر بۇ سەككىز نەپەر كىشىنىڭ ئائىلىلىرى تاۋابىئاتلىرى ھوكۇمەت تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىلەرگە تاشلانغان. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىككى ياشلىق بالىلىرىمۇ تۈرمىدە ياتماقتا.

چەت ئەل خەۋەرلىرى

ئىنسان ھوقۇقىغا باغلىق مەسىلىدە مەۋقەسىنى ئوزگەرتەلمىدى

ۋاشىنگتوندا ئا ق ش ۋە خىتاي دېلېگاتسىيەلىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە مۇزاكىرىلىرى ئاياقلاشتى. بۇ ئىككى چوڭ دولەت ئوتتۇرىسىدىكى دەسلەپكى دىالوگ بولۇپ، ئۇ كېيىنكى تورت ژىل ئىچىدە بېجىننى ئانچە خوشال قىلمايدىغان مەسىلىلەرنىڭ بىرىدۇر. بېجىن ئامېرىكىلىقلارنىڭ خىتاي ستۇدېنتلىرىنى ھىمايە قىلىشقا بولغان ئۇرۇنۇشلىرىنى مەملىكەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشقانلىق دەپ ھېسابلاپ، ئامېرىكا ۋەكىللىرى بىلەن سوھبەتلىشىشتىن باش تارتقان. بىراق ئا ق ش پرېزىدېنتى ب. كلىنتوننىڭ ئوتكەن ژىلى يازدا خ خ ج غا قىلغان رەسمىي سەپىرى ۋە ئۇنىڭ خ خ ج رەئىسى جىياڭ زېمىن بىلەن بولغان سوھبەتلىرى خىتاي تەرەپنىڭ مەۋقەسىنى بىراز توۋەنلەتكەن كورۈندۇ. خىتاي دىالوگنى قايتىدىن باشلاشقا كېلىشكەن.

ئۇنىڭ يەكۈنى قانداق بولدى؟ دىالوگ يەكۈنى ئا ق ش نى ئانچىلا قانائەتلەندۈرمەيدۇ. لېكىن بەزى بىر ۋەكىللەر موشۇ خىلدىكى ئۇچرىشىشلارنىڭ پايدىلىق ئېكەنلىگى توغرىسىدىمۇ گەپ قىلىشىدۇ. مەسىلىنىڭ ھاجىتى شۇنىڭدىكى، بېجىن ئوزىنىڭ ئىچكى سىياستىنى ئوزگەرتىشنى ۋە كومۇنىستىك پارتىيەنىڭ ھاكىمىيەتكە بولغان مونوپولىيەسىگە قارشى چىقىشقا ئىنتىلۋاتقان «بىر ئاز زىيالىلارغا» ۋە ئىشچى ئاكتىۋىستىلارغا تەقىپلەش سىياستىنى توختىتىشنى خالمايدۇ. بۇنىڭغا خىتاي دېلېگاتسىيەسىنىڭ ۋاشىنگتونغا قىلغان سەپىرى ھارپىسىدا خىتايدا ئوتكەن سوت جەريانلىرى كۈۋۈلىق قىلالايدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسىدە كوپ ژىللىق ستاژغا ئېگە ھوقۇق ھىمايە قىلغۇچى 80 ـ ژىللاردا ئۇزاق ۋاقىت تۈرمىدە ياتقان سيۇيى ۋەن لى يەنە جازالاندى. بۇ قېتىم سيۇي ۋەن لى 13 ژىلغا ئەركىنلىگىدىن مەھرۇم قىلىندى.

بېجىن سيۇينىڭ ئىككى پىكىردىشىنىمۇ قاتتىق جازالىغان. ئۇلارنىڭ بىرى 12 ژىلغا، يەنە بىرى 11 ژىلغا ئەركىنلىگىدىن ئايرىلغان. بۇ ئۇچ ئادەم نېمىدىن ئەيىپلىنىدۇ؟ ئۇلار كومپارتىيەگە ئالتىرناتىۋ بولالايدىغان دېموكراتىك پارتىيەنى قۇرۇشقا مەسلىھەت قىلغان. بۇ ئاكتىۋىستلارنىڭ بىر نەچچە ئولكىدە يارىدەمچىلىرى بولغان. ھازىرقى كۈندە ئۇلارمۇ قاماقتا ئېلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

ئەندى گەنسۇ ئولكىسىدە دولەتكە ھېچ بىر زىيان يەتكۈزۈش نىيىتىدە بولمىغان شوڭيورجازالانغان. يوي تەنس سىياننىڭ ئەيىبى شۇنىڭدىكى، ئۇ خادىملىرىنىڭ ماۋاشىنى ئوز ۋاقتىدا تولىمىگەن، ئىلگىرى ئوزى ئىشلىگەن شىركەتنىڭ باشلىقلىرىنىڭ ئىسىم فامىلىسىنى پاش قىلىدىغان بىيۇللىتىننى چىقارغان.

بېجىندىكى بايقىغۇچىلار ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىنى موشۇ ژىل خ خ ج نىڭ قۇرۇلغىنىغا 50 ژىل تولۇشى ئوخشاش مۇھىم سەنەنى بايراملاش ئالدىدا مەملىكەتتە سىياسىي تۇراقلىغىنى تەمىنلەشكە بولغان ئىنتىلىش دەپ چۈشەندۈرمەكتە. شۇنىڭغا قارىماي ۋاشىنگتون بۇ ھەرىكەتلەرنى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىش دەپ ھېسابلايدۇ. «بىز يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىەلەردىن ناھايىتى تەشۋىشلىنىمىز»، ـ دەپ بىلدۈردى مەتبۇئات كونفېرىنسىيەسىدە ئا ق ش دولەت كاتىۋى مېدلېن ئولبرايت.

ئەندى ئوزلىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتىمىغان ئەمەلدارلار ئەگەر تەقىپلەشلەر داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بۇنداق ئەھۋال خىتاي باش مىنىستىرى جوجىنزىننىڭ موشۇ ژىلنىڭ ئاپرېل ئېيىدا ئا ق ش قا بەلگۈلەنگەن سەپىرىنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك ئوتۇشىگە سەلبىي تەسىرىنى يەتكۈزىدۇ، دېيىشىدۇ.

نارازىلىقلارنىڭ نەتىجىدارلىق بولۇشىغا ئىشىنىش تەس. چۈنكى ئىنسان ھوقۇقى توغرىلىق مەسىلە ـ ئىككى دولەت مۇناسىۋەتلىرى ئىچىدىكى پەقەت بىرلا ساھا. ئا ق ش خىتاي بىلەن ئوتتۇرىغان مىللىارد دوللاردا باھالىنىدىغان سودا ـ سېتىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە بەكمۇمەنپىيەتدار. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بېجىننىڭ دېموكراتىك ھەرىكەت بىخلىرىنى بېسىشىغا ئارىلىشىش تەۋەككۈلچىلىگىگە بارمايدۇ. بۇ «ئەۋرىشىم سىياسەت» خ خ ج ئۈچۈن سودىدا ئەڭ قولايلىق، شارائىتىنى يارىتىش ستاتۇسىنى ئۈزارتىش توغرىلىق مۇزاكىرىلەر ۋاقتىدا يەنە بىر قېتىم ئېنىق بولدى. ۋاشىنگتون ئاسىيادىكى چوڭ دولەت بىلەن ئىختىسادىي ئالاقىلارنى ساقلاپ قېلىش نىيىتىدە خىتايدىكى دېموكراتىك نورمىلارنىڭ بۇزۇلۇشىغا كوز ژۇمدى ۋە خىتايغا كېلەچەكتە ئۈزۈن ژىللار داۋامىدا سودا ساھاسىدا ئەۋزەللىكلەرنى بېرىشقا كېلىشتى.

ئىسىيان كۈچ بىلەن باستۇرۇلدى

ئەزەربەيجان پرېزىدېنتى گ. ئەلىيېۋ باكۇ يېنىدىكى گوبۇستان تۈرمىسىدە قاتتىق نازارەت ئاستىدا بولۇۋاتقان جىنايەتچىلەر كوتەرگەن ئىسىيانىنى باستۇرۇشقا قاتناشقان ھەربىي خىزمەتچىلەرنى مۇكاپاتلاش توغرىلىق پەرمانىنى ئىمزالدى. ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگى ئىچكى ئەسكەرلىرىنىڭ ئىككى ئوفىتسېرى ئولۇمىدىن كېيىن مۇكاپاتلاندى. ئۇلارنىڭ بىرىگە خەلق قەھرىمانى ئۇنۋانى بېرىلدى. پاجىەلىك ۋاقىە 1998 ـ ژىلى 7 ـ نويابىر كۈنى يۈز بەردى. 1995 ـ ژىلى مارت ئېيىدا دولەت ئاغدۇرۇش ئۇرۇنۇشىغا قاتناشقانلىغى ئۈچۈن سوتلانغان ئەزەربەيجانىنىڭ مەخسۇس مەخسەتتىكى مىلىتسىيە بولۇمىنىڭ سابىق خادىملىرى ـ ئونغا يېقىن مەھبۇس ئېگىرمە سەككىز كۈزەتچىنى گورىگە ئېلىۋالغان. ئىسىيانچىلار بىلەن ئون ساناقتا يېقىن مۇزاكىرىلەر ژۇرگۈزۈلدى. لېكىن ھېچ نەتىجە بەرمىدى. ئىسىيانچىلار قولغا ئېلىۋالغان قۇرالنى قايتۇرۇپ بېرىشتىن باش تارتقان.

مانا شۇنىڭدىن كېيىن مەخسۇس ئوپېراتسىيە ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ئوپېراتسىيە ناھايىتى مۇرەككەپ ئوتتى. ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن 25 خىزمەتچى، شۇ جۈملىدىن، سەككىزى ئېغىر جاراھەتلەندى. شۇنداقلا گورىگە ئېلىنغان كولونىيە كۈزەتچىسى تەركىبىدىن بىر ئوفىتسېر قازا بولدى. گورىگەئېلىنغان. قالغان 27 كۈزەتچى ھېچ بىر جاراھەتسىز ئازات قىلىندى. ئوپېراتسىيە نەتىجىسىدە 11 ئىسىيانچى قازا بولدى.

جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىسترى راۋىل ئۇسۇيۇۋنىڭ بىلدۈرۈشچە، گوباستان يېزىسىدىكى قاتتىق نازارەت تۈرمىسىدىكى ئىسىيانچىلارنىڭ ئاساسى مەخسىتى دولەت ئاغدۇرۇش ۋە پرېزىدېنت گ. ئەلىيېۋنى يوق قىلىش بولغان. مىنىسترلىك سوزچە، ئىسىيان چەت ئەل مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرىنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن ئۈيۈشتۈرۈلگەن دېگەن تەخمىنىمۇ بار.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

يېڭى ھايات

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەخبارات ۋە جەمىيەتلىك رازىمەنلىك مىنىسترلىگى.

تىراژى 1795
زاكاز 9299

تېلىفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33،
مەسئۇل كاتىب ـ 01 ـ 92 ـ 33،
كاتىبات بولۇمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىما ـ ئى ـ سىياسىي بولۇمى 06 ـ 86 ـ 33
ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى ـ 81 ـ 86 ـ 33،
ئىختىسات بولۇمى 17 ـ 86 ـ 33.

«Йеңи хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىاتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھىرىاتتىن ماتېرىيالار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.